

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aida Hamzabegović

Kohabitacije – pojav in razsežnosti

Percepcija kohabitacij v tedniku Družina

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aida Hamzabegović

Mentorica: izr. prof. dr. Zdenka Šadl

Somentor: izr. prof. dr. Marko Milosavljević

Kohabitacije – pojav in razsežnosti

Percepcija kohabitacij v tedniku Družina

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

ZAHVALA

Največja zahvala za brezpogojno ljubezen, vedno realistične in kritične besede, ki so me vodile naprej, ter neuničljivo vero vame pripada staršema.

Zahvaljujem se mentorici izr. prof. dr. Zdenki Šadl za pomoč pri razvoju in rasti diplomskega dela (in mene) ter doc. dr. Marku Milosavljeviću za »thinking outside the box«.

Kohabitacije – pojav in razsežnosti

Percepcija kohabitacij v tedniku Družina

Diplomsko delo skozi dve različni perspektivi, sociološko in novinarsko, obravnava zunajzakonske skupnosti – kohabitacije, ki so še nekaj desetletij nazaj veljale za neke vrste deviantno oziroma alternativno obliko življenjske (partnerske) ureditve, danes pa jih marsikje v razvitem zahodnem svetu doživljajo kot normativne. Prvi, sociološki del pojasnjuje nastanek, pojav in razsežnost kohabitacij ter prikazuje, kako so raznoliki družbeni pojavi, na čelu z individualizacijo in detradicionalizacijo, feminističnimi gibanji in seksualno revolucijo, sčasoma privedli do družinskih in maritalnih sprememb. Fenomen t.i. partnerske tranzicije predstavlja bistveni premik od tradicionalne zakonske zveze k partnerstvu. Deinstitutionalizacija zakonske zveze in demokratizacija intimnih razmerij sta postopoma privedli do rojstva t.i. čistega razmerja, ki temelji na intimnosti in ni odvisno od kakršnihkoli zunanjih institucij. Razsežnosti kohabitiranja v Sloveniji so predstavljene s pomočjo statističnih podatkov. Drugi, novinarski del prikazuje analizo tiskanih novinarskih prispevkov, kjer je s pomočjo kritične diskurzivne analize (KDA) predstavljena percepcija zunajzakonskih skupnosti v tedniku Družina.

Ključne besede: maritalne spremembe, zunajzakonska skupnost – kohabitacija, kohabitiranje v Sloveniji, analiza medijskega teksta, tednik Družina.

Cohabitation – the phenomenon and its dimensions

The perception of cohabitations in weekly newspaper The Family

The diploma deals with extramarital unions – cohabitations through two different perspectives (sociological and journalistic). A few decades ago cohabitations were seen as some kind of deviant or alternative form of life (partnership) organization, but now, in the developed Western world, they are experienced as normative. The first, sociological part explains the formation, occurrence and the dimension of cohabitations and shows how diverse social phenomena, headed by individualization and detraditionalization, feminism and the sexual revolution, eventually led to changes in marriage and family life. The phenomenon of so-called partnership transition represents a significant shift from traditional marriage to partnership. De-institutionalization of marriage and democratization of intimate relationships have gradually led to the birth of so-called pure relationship which is based on intimacy and is not dependent on any external institutions. The dimensions of cohabitations in Slovenia are presented with the help of statistical data. The second, journalistic part presents an analysis of newspaper articles using the critical discourse analysis (CDA), on which the perception of cohabitations in weekly newspaper The family is performed.

Key words: marital changes, extramarital union – cohabitation, cohabitations in Slovenia, textual analysis, weekly newspaper The Family.

KAZALO

1	UVOD	7
2	NOVA DRUŽBENA DINAMIKA, DRUGAČNA RAZMERJA	9
2.1	EPOHA INDIVIDUALIZACIJE IN PLURALIZMA	9
2.1.1	Individualizacija in detradicionalizacija	10
2.1.2	Feministična gibanja	11
2.1.3	Seksualna revolucija	13
3	DRUŽINSKE IN MARITALNE SPREMEMBE	14
3.1	ZAKONSKA ZVEZA: OD DOGOVORA K DEINSTITUCIONALIZACIJI ..	14
3.1.2	Deinstitucionalizacija zakonske zveze	16
4	MUCH (MORE) TO DO ABOUT LOVE	18
4.1	VSEMOGOČNA LJUBEZEN	19
4.2	OD ROMANTIČNE K SOTOČNI LJUBEZNI	21
4.2.2	Kritika čistega razmerja	23
5	NAJINA UREDITEV, NAJINA PRAVILA	24
5.1	O KOHABITACIJAH	25
5.1.1	Definicijske zagate	26
5.1.2	Kohabitacija ali zakonska zveza?	29
5.1.3	Razširjenost kohabitacij v evropskem prostoru	31
5.2	KOHABITIRANJE V SLOVENIJI	32
5.2.1	Predstavitev relevantnih statističnih podatkov	33
6	ANALIZA PRIMERA: PERCEPCIJA ZUNAJZAKONSKIH SKUPNOSTI V TEDNIKU DRUŽINA	42
6.1	ANALIZA MEDIJSKEGA DISKURZA	43
6.1.1	Ideologija in jezik	44
6.1.2	Metoda: kritična diskurzivna analiza (KDA)	45
7	ANALIZA NOVINARSKIH PRISPEVKOV	46
7.1	PREDMET ANALIZE: KATOLIŠKI TEDNIK DRUŽINA	47
7.2	LETNIK 1954	48
7.2.1	Številka 1	48
7.2.2	Številka 3	50
7.3	LETNIK 1974	51
7.3.1	Številka 45	51
7.4	LETNIK 1994	54
7.4.1	Številka 1	54
7.4.2	Številka 8	56
7.4.3	Številka 12	58

7.4.4	Številka 15	60
7.5	LETNIK 2014	62
7.5.1	Številka 1	62
7.5.2	Številka 35	64
7.6	POVZETEK ANALIZE	68
8	SKLEP	71
9	LITERATURA	74

KAZALO GRAFOV

GRAF 5.1:	Število sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013.....	33
GRAF 5.2:	Prve sklenitve zakonskih zvez 1960–2013.....	35
GRAF 5.3:	Število razvez vseh sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013.....	36
GRAF 5.4:	Število razvez zakonskih zvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013.....	38
GRAF 5.5:	Število živorojenih otrok zunaj zakonske zveze 1960–2013.....	39

KAZALO TABEL

TABELA 5.1:	Število sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013.....	33
TABELA 5.2:	Prve sklenitve zakonskih zvez 1960–2013.....	34
TABELA 5.3:	Število razvez vseh sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013.....	36
TABELA 5.4:	Število razvez zakonskih zvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013	37
TABELA 5.5:	Število živorojenih otrok zunaj zakonske zveze 1960–2013.....	39

1 UVOD

Današnjemu subjektu, imetniku multiplih identitet, ki izbira in nakupuje, zadoščenje in izpolnitev emocionalne praznine (vsaj tako misli in čuti) prinašajo partnerski odnosi. Ti prezentirajo centralno os posameznikove življenjske zgodbe in so njegovo pribežališče, oaza, odrešitev in prostor, znotraj katerega funkcionira in skozenj išče pot (nazaj) k »sebi« (Beck in Beck-Gernsheim 2006). Na družbeni ravni je v obdobju zadnjih nekaj desetletij z neoliberalistično mislijo in turbo-kapitalizmom na čelu prišlo do različnih pojavov: fluidnost življenjskih potekov, individualizacija in detradicionalizacija, reflektivnost in pluralizem (življenjskih stilov) so le nekateri od njih. Tovrstna družbena dinamika in premiki so se odrazili tudi na področju intimnosti, ki je doživela temeljito transformacijo. Vse več posameznikov (parov) se odloča za nek individualen, svojevrsten način formiranja intimnega (ali ljubezenskega) razmerja, ne ozirajoč se na pravno-formalne potrditve takšnega odnosa. Število sklenjenih zakonskih zvez v razvitem zahodnem svetu (tudi pri nas) že nekaj desetletij upada, zvišuje pa se število parov, ki živijo v zunajzakonskih skupnostih, t.i. kohabitacijah.

Diplomsko delo je strukturno razdeljeno na dva dela, in sicer prvi del predstavi nastanek, pojav in značilnosti zunajzakonskega partnerskega intimnega razmerja – kohabitacije in pojavnost oziroma razširjenost te v Sloveniji, drugi del pa obravnava medijsko percepcijo zunajzakonskih skupnosti v tedniku Družina, in sicer skozi obdobje štiridesetih let.

Drugo poglavje je namenjeno postavitvi temeljnih okvirov, uvodni predstaviti ekstenzivnosti in ekspresivnosti različnih družbenih pojavov, ki so postali gnezdo oziroma povod za spremembe v sferi intimnosti. Kot tri vodilne procese, ki so privedli do prestrukturiranja partnerskih razmerij, izpostavim individualizacijo in detradicionalizacijo, seksualno revolucijo in žensko gibanje – emancipacijo. V tretjem poglavju predstavim maritalne spremembe, natančneje postopno »preobrazbo« zakonske zveze, ki je od dogovora ženinove in nevestine družine prešla v zakonsko zvezo temelječo na partnerstvu. Prikažem globalno družbeno tranzicijo, to je premik od tradicionalne zakonske zveze k partnerstvu. Četrto poglavje govori o edini »smiselni«, »normalni« in pravzaprav samoumevni osnovi za formiranje partnerskega razmerja ali zakonske zveze danes: ljubezni ter premikih v razumevanju in vrednotenju te v zahodnem svetu.

Romantična ljubezen se umika t.i. sotočni ljubezni, ki se manifestira v »novi obliki« razmerja – t.i. čistem razmerju. To naj bi predstavljalo danes prevladujočo, na intimnosti temelječo obliko razmerja, v katerega se vstopa in izstopa prostovoljno in ni omejeno na zakonsko zvezo. V ključnem poglavju prvega dela predstavim osrednji pojem - kohabitacije. Še nekaj desetletij nazaj so kohabitacije veljale za neke vrste deviantno oziroma alternativno obliko življenjske (partnerske) ureditve, danes pa jih marsikje v razvitem zahodnem svetu doživljajo kot normativne. Trend uveljavljanja kohabitacij v svetu narašča, te pa postajajo vse bolj stabilne in dolgotrajnejše oblike sobivanja. Glede na to, da v Sloveniji registracija kohabitacij ne obstaja, sem ob pomoči statističnih podatkov, kot so število porok, razvez in zunajzakonskih rojstev ugotavljala, kdaj je v Sloveniji pričelo prihajati do maritalnih sprememb in kaj lahko povemo o kohabitiranju pri nas.

V drugem delu se posvetim analizi novinarskih prispevkov in na podlagi teh ugotavljam, kako (in če sploh) so o kohabitacijah poročali v katoliškem tedniku Družina. Sprva predstavim medijski diskurz in s tem v povezavi uporabo jezika in ideologije v medijskih tekstih. Na podlagi tiskanih prispevkov, s pomočjo KDA (kritična diskurzivna analiza) opravi analizam vseh številke tednika iz let 1954, 1974, 1994 in 2014. Pri obravnavi časopisnih prispevkov me je vodilo vprašanje, ali je morda skozi čas prišlo do sprememb v načinu pisanja oziroma celostnemu diskurzu tega tednika (kar zadeva zunajzakonske skupnosti seveda). Glede na versko ozadje tednika in posledično pogled katoliške Cerkve na življenje moškega in ženske v zunajzakonski skupnosti, me je zanimalo, ali je morda skozi čas način pisanja o tej tematiki postal manj rigorozen oziroma ekspliciten v smislu predstavljanja zunajzakonskega življenja kot nezaželenega oziroma napačnega.

Tako prvi kot drugi del diplomskega dela bi bila zaradi tematske različnosti lahko dve povsem samostojni enoti, a so me, poleg obravnave oziroma analize časopisnih prispevkov, zanimale societalne spremembe in zlasti »kaotičnost« ljubezni ter formiranje intimnih razmerij danes. Predstavitvi pojava in značilnosti kohabitacij (med drugim tudi v Sloveniji) sledi analiza medijske percepcije v omenjenem tedniku, s tem pa se prepletata področji analitske sociologije in novinarstva.

»A jaz nočem udobja. Jaz hočem Boga, hočem poezijo,
hočem resnično nevarnost, hočem prostost, hočem dobroto. Hočem greh.«
»Zares,« je rekel Mustafa Mond, »vi zahtevate zase pravico, da ste nesrečni.«
»Prav, pa naj bo tako,« je izzivalno dejal Divjak. »Zahtevam pravico, da sem lahko nesrečen.«
(Huxley 1932, 234)

2 NOVA DRUŽBENA DINAMIKA, DRUGAČNA RAZMERJA

Razumevanje maritalnih sprememb, pluralnosti form partnerskih razmerij, sprememb v kompoziciji današnje družine oziroma na splošno - sprememb v sferi zasebnosti, je v povezavi s poprejšnjim poznavanjem (širše) družbene (*demografske in societalne*) dinamike zadnjih nekaj desetletij 20. stoletja.

2.1 EPOHA INDIVIDUALIZACIJE IN PLURALIZMA

Obdobje zadnjih nekaj desetletij (okvirno od 60. leta dalje), najpogosteje poimenovano *postmoderna*¹ oziroma *postmodernost*, predstavlja še vedno trajajoče stanje družbeno-kulturnih in družbeno-ekonomskih sprememb. Globalizacija, fluidnost življenjskih tokov, družbena dinamika, pluralnost identitet ter individualizacija in reflektivnost kot temeljni obeležji, nas popeljejo v epoho, zaznamovano s premikom k posamezniku, ki ga v »sodobni tiraniji sreče in izbire« na vseh življenjskih področjih spremljajo negotovost, neskončnost možnosti, prepuščenost lastni izbiri ... (Bauman 2002, 78–81).

Diplomsko delo zadevajo predvsem spremembe zakonske zveze in razvoj novih oblik partnerskih razmerij, zato je ključen ogled in seznanitev z nekaterimi temeljnimi pojavi, ki so te spremembe aktivirali.

¹ Izraz *postmoderna* pride v uporabo z izidom dela *La condition postmoderne* (1979), francoskega filozofa Lyotarda, za razprostranjenost pojma pa je vseeno najbolj »zadolžen« prenos izraza iz arhitekture v književnost, z Jenkovim delom *The Rise of Post-modern Architecture* (Savić 2002, 22). Sinonimni izrazi, ki se (nekateri precej pogosto) uporabljajo za opis omenjenega obdobja družbene dinamike, so še: družba tveganja, visoka ali pozna moderna, tekoča moderna, postfordizem, postindustrijska družba, pozni kapitalizem itd. V diplomskem delu se odločam za uporabo izraza **postmoderna (družba)**. Odločitev podkrepim tudi z mnenjem Švabove (2001, 51), ki vidi izraz *postmodernost* oziroma *postmoderna družba* kot najprimernejši, saj »se je v družboslovju najbolj udomačil in se najpogosteje uporablja, pa tudi v vsakdanjem življenju je, vsaj v nekaterih družbenih segmentih, postal del vsakdanje govornice«.

V nadaljevanju izpostavim tri ključne procese, ki so pripomogli k razvoju oziroma so privedli do maritalnih sprememb in prestrukturiranja partnerskih razmerij. To so: individualizacija, žensko gibanje in seksualna revolucija (Milić 2001).

2.1.1 Individualizacija in detradicionalizacija

Eden izmed središčnih in najpomembnejših družbenih procesov, s katerim družboslovci razlagajo strukturne spremembe v življenjih ljudi v drugi polovici prejšnjega stoletja in predstavlja ključni člen transformacije partnerskih odnosov (Beck in Beck-Gernsheim 2006; Giddens 2000; Milić 2001; Vilić 2011), je *individualizacija*² (življenjskih potekov). Beck, ki velja za enega najbolj relevantnih avtorjev s področja teorije individualizacije, jo vidi kot »širok proces reform sodobnih družb, ki obsega dinamizacijo in pluralizacijo življenjskih pogojev, vzorcev in stilov« (Beck v Ule 2008, 35). Individualizacija torej pomeni, da standardna biografija postane izbrana biografija oziroma po Giddensu (2000) t.i. *refleksivna*³ *biografija*, človek pa od neskončnega izbiranja in neskončnosti izbir na koncu sam postane izbira svojih možnosti – *homo optionis* (Beck in Beck-Gernsheim 2001, 5).

Spremembe, ki jih je individualizacija »proizvedla«, lahko najustrezneje ponazorimo z Beckovim (2001, 188) ahistoričnim modelom individualizacije, ki sestoji iz treh dimenzij. *Dimenzija osvoboditve se* nanaša na ločitev od zgodovinsko predpisanih družbenih form. »Osvobajanje« od tradicionalnega konteksta in odnosov gospodovanja preide v *individualno vodeni življenjski potek*. *Dimenzija odčaranja* pomeni izgubo tradicionalnih varnosti glede na praktično vednost, vero in vodilne družbene norme, *dimenzija nadzorovanja oz. reintegracije* pa predstavlja novo vrsto vključevanja, reintegracijo (to so nove oblike družbenih zavez, povezav, odnosov med ljudmi, ki se oblikujejo v skladu z individualnimi interesi, hotenji ...).

² Individualizacija ni niti nov niti za (post)moderno vezan pojav. V preteklosti je največkrat zaznamovala privilegirane, izbrane družbene skupine, danes pa je to množičen fenomen z masovnim značajem in posledica procesov modernizacije zahodnih industrijskih družb (glej Beck in Beck-Gernsheim 2004, 503–504; 2006, 15–16).

³ A. Giddens (2000) kot bistveno značilnost postmoderne (njegov izraz: pozna modernost) izpostavi prav refleksivnost. Govori o t.i. *institucionalni refleksivnosti*. Širše družbene razmere neposredno povezuje s spremembami v intimni sferi posameznikovega življenja (refleksivnost se namreč razširja tudi na bistvo jaza, kar imenuje *refleksivni projekt jaza*). Posameznik kot subjekt je ustvarjalec svoje lastne življenjske zgodbe, »do it yourself« scenarija; jaz (sebstvo) je refleksiven projekt, za katerega je odgovoren *posameznik sam* (Giddens 2000, 36–37).

Problemskost oziroma protislovje individualizacije je torej vidno v dveh sovpadajočih potekih: možnosti osvobajanja od tradicionalnih odvisnosti in vezi (t.i. detradicionalizacija) ter (posledično) grajenju novih odvisnosti. Slednje pravzaprav le simulirajo samostojnost posameznika (avtonomnost odločanja je nadomeščena s potrošniško in medijsko pogojenimi strukturami identitete) in ustvarjajo odvisnost od teh drugih (Ule 2008, 35–37). Zaradi državnih institucij in njenih aparatov (trg z vsemi svojimi lovkami, izobraževalni sistem itd.), ki usmerjajo (=upravljajo) življenjske poteke posameznikov in jih nagovarjajo (latentno prisilijo) k oblikovanju ne le lastne biografije, zgodbe temveč tudi vezi in mrež, ki jih obkrožajo, Beck (1994) govori o *institucionalni individualizaciji*⁴. Giddens (2000) na drugi strani globalno transformacijo vidi v pomenu vse večje individualizacije in širjenju svobod posameznika znotraj vseh družbenih sfer, *kot prvo pa izpostavi sfero seksualnih in družinskih odnosov, t.i. sfero intimnosti*⁵.

»Intimna razmerja so edina, ki lahko postanejo samosmoter, kjer se udeleženci hkrati z razmerjem nanašajo tudi na to razmerje samo in to v tolikšni meri, kolikor so pripravljeni reflektirati sami sebe in svoj položaj v razmerju. Ni se torej čuditi, da se moderna individualizacija potrjuje in lomi prav v in na intimnih razmerjih, v prvi vrsti partnerskih odnosih v sferi zasebnosti in družine« (Ule in Ule v Beck in Beck-Gernsheim 2006, 234).

2.1.2 Feministična gibanja

Naslednji v vrsti pojavov, ki so pomembno vplivali na pojav novih partnerskih in družinskih oblik, je t.i. *žensko gibanje*⁶ (Giddens 2000; Milić 2011; Tepavčević 2013) oziroma emancipacija žensk: odpravljanje podrejenosti in neenakopravnosti žensk ter

⁴ Termin že leta 1978 omenja T. Parsons. Institucionalno individualizacijo vidi kot strukturni fenomen, ki oblikuje in usmerja življenja ljudi v zahodnih družbah (v Beck-Gernsheim 2002). Razvoj in vse večje napredovanje individualizacije ne pomeni nujno (ali sploh) naraščanja dejanske avtonomije posameznika, temveč le spremembo v načinu in delovanju družbenega nadzora (Ule in Kuhar 2003, 23).

⁵ Pojem *intimnost* se še nikoli ni tako številčno uporabljal in ljudje niso nikoli tako množično stremeli k iskanju intimnosti (katera bi nemara odgnala notranje občutke postmoderne pandemije neizpoljenosti, osamljenosti in necelosti). Intimnost je torej poglobljeni element, neko središčno, »etsko telo« vseh trajnih emocionalnih razmerij, vključujoč prijateljstvo. Štulhofer in Miladinov (2004, 1–7) današnjo intimnost razumeta kot deinstitutionaliziran fluidni osebni projekt, ki naj bi se realiziral v okvirih Giddensovega »čistega razmerja«. Jamieson (v Švab 1999) govori o t.i. *odkriti intimnosti* (»disclosing intimacy«). Ta intimnost vključuje odkrivanje svoje notranjosti v najširšem smislu, torej odkrivanje najglobljih misli, občutenj, »sebe v svoji ranljivosti«.

⁶ Pod izrazom *žensko gibanje* mislim predvsem na feminizem drugega vala kot političnega gibanja za pravice žensk, ki se je zgodil nekje konec 60-ih let prejšnjega stoletja (Švab 2001, 7).

njihovo celostno uveljavljanje v družbeni sferi. »V desetletjih po drugi svetovni vojni je bila preobrazba družinskih odnosov najtesneje povezana s spremembami v organizaciji dela in z naraščajočo udeležbo žensk v delovnem procesu, najprej v vzhodnoevropskih socialističnih, kasneje pa tudi v zahodnoevropskih kapitalističnih deželah« (Boh 1986, 135).

Zahteva po enakopravnosti je torej sovpadla z obravnavo zahteve po spremembah v poklicnem svetu, možnostih vplivanja, pravic do soodločanja in vnosu nekaterih »ženskih principov«, vedenjskih vzorcev in vrednot v družbo. Pot do takšne družbene uveljavljenosti in sprejetja cele vrste pravic je vseeno trajala precej dolgo. Vse močnejši zagon je žensko gibanje pričelo dobivati proti koncu 19. stoletja, in sicer vzporedno s širjenjem revolucionarnega delavskega gibanja (Jogan 1986). Kar zadeva zaposlitev so bile še v 20. letih prejšnjega stoletja ženske na trgu dela v manjšini. To so bile v večji meri delavke, malo izobražene oziroma neizobražene, ki so po poroki večinoma izstopile s trga dela. Med leti 1930–1950 je delež poročenih žensk na trgu dela bistveno narasel, prava revolucija pa se je začela po letu 1970. Po tem letu je sledila ekspanzija izobraževanja; izobrazba je pridobila na pomenu in vse več žensk je sklenilo doseči zaželeno stopnjo izobrazbe. Ta velika sprememba je posledično vplivala tudi na preoblikovanje njihovih pričakovanj glede karijerne usmeritve – njihov apetit je postajal vse večji (Goldin v Lindič 2009, 35). »Izobrazba je ženskam pomagala iz pasti, v katere so bile ujete: omogočila jim je poklicno napredovanje, torej pobeg iz ujetosti v ozko zamejenost gospodinjskega življenja in hkrati preklicala legitimnost neenakih poklicnih možnosti« (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 16). Tudi Jones in drugi (1995, 66–67) in Milić (2001) omenjajo »žensko gibanje« (primarno vodilo ekonomska neodvisnost), ki je vplivalo na povečano izobraževanje in zaposlovanje žensk ter doprineslo k finančni enakopravnosti v zakonski zvezi. O tej »odcepitvi« od ekonomske odvisnosti (ekonomske odvisne so bile seveda od moža) in izenačitvi izobraževalnih možnosti pišeta tudi Beck in Beck-Gernsheim (2006).

Moč individualizacije in drugih sprememb je posledično pripeljala do spremenjenih odnosov in razmerij med spoloma. Pri ženskah je bil razmah teh sprememb večji. Avtorja (2006, 39–40) navajata pet pogojev, ki so privedli do t.i. osvobajanja žensk iz spolnih vlog: demografsko osvobajanje žensk (premik zaporedja življenjskih faz žensk zaradi posledično daljše življenjske dobe), prestrukturiranje gospodinjskega dela, vloga

kontracepcijskih sredstev, ločitveno pravo in ne nazadnje tudi udeležba žensk pri poklicnem delu oziroma izobraževanju.

Te, na novo pridobljene »prednosti« oziroma pravice, so vplivale oziroma še več, omogočile možnost razveze⁷ zakonske zveze, to je možnost dokončne prekinitve razmerja, ki ženske več ni osrečevalo oziroma zadovoljevalo. »Ženska gibanja, konkretno, so v mnogočem vplivala na spremembe v spolnih relacijah, tako posredno kot neposredno, na primer na spremembe ženskih in moških vlog, kulturnih praks ...« (Staggenborg v Švab 2001, 10).

2.1.3 Seksualna revolucija

Anthony Giddens (2000, 33–34) v svojem znamenitem delu *O preobrazbi intimnosti* govori o transformaciji sfere intimnosti, torej vseh (revolucionarnih) pojavih in procesih, ki so vplivali na spremembe spolnosti in razumevanje ljubezenskega odnosa.

Revolucijo ženske spolne avtonomije vidi kot enega izmed pojavov (drugi je razcvet moške in ženske homoseksualnosti), ki ju »seksualna revolucija« vključuje. Razmah je doživela v 60-ih letih prejšnjega stoletja⁸, poleg seksualne »svobodomiselnosti« pa je doprinesla h korenitim spremembam. En izmed pojavov, ki je omogočil seksualno revolucijo je bila ločitev seksualnosti od reprodukcije – t.i. pojav *plastične seksualnosti* (Giddens 2000).

Plastična seksualnost predstavlja spolnost, osvobojeno od reprodukcije. Žensko gibanje je s seboj prineslo tudi možnost »izbire materinstva«, tako da ženske s pomočjo kontracepcije ali reprodukcijskih tehnologij same odločajo o materinstvu ali/in spolnosti, ki torej ni vnaprej determinirana z materinstvom⁹. Plastična seksualnost ni le »zaščitila« žensk od neželene nosečnosti, temveč jim je prinesla tudi možnost uživanja v spolnosti. »Zdaj, ko oploditev lahko ne le umetno zaviramo, ampak jo lahko tudi umetno povzročimo, je spolnost končno povsem avtonomna. Do reprodukcije lahko pride brez spolnega odnosa, to pa je 'dokončna' osvoboditev seksualnosti, ki zato lahko

⁷ Nekje do leta 1970 je imela skoraj vsaka industrializirana pravna država uzakonjeno tudi ločitveno pravo, ki je že temeljilo na »no-fault« sistemu. Ločitveno pravo pred tem je baziralo na »krivdi za razvezo« enega izmed zakoncev (Paetsch in drugi 2004, 308).

⁸ Giddens (2000, 35) poudari, da korenine »revolucije ženske spolne avtonomije« segajo v 19. stoletje.

⁹ Tudi Beck in Beck-Gernsheim (2006) v okviru prej omenjenih »petih pogojev osvobajanja iz ženskih vlog« omenjata spolnost, ki ni več opredeljena z materinstvom oz. kontracepcijo.

v celoti postane lastnost posameznikov in njihovih medsebojnih dogovorov« (Giddens 2000, 34).

Seksualno revolucijo kot pomembno povzročiteljico (poleg ženskega gibanja) velikih sprememb partnerskih razmerij, ki je vplivala na liberalnejše poglede na spolnost, navajajo tudi Jones in drugi (1995, 66–67).

Vilić (2011, 37) omenjenim trem povzročiteljem maritalnih sprememb (torej individualizaciji, emancipaciji in seksualni revoluciji) dodaja še tehnološke spremembe na področju človeške reprodukcije, učinek globalizacije na intimno sfero ter legalizacijo istospolnih zakonskih zvez.

3 DRUŽINSKE IN MARITALNE SPREMEMBE

*“Zakonska zveza je čudovita institucija, a kdo si želi živeti v instituciji?”
(Groucho Marx)*

Beck in Beck-Gernsheim (2004, 504) ugotavljata, da je v obdobju postmoderne (druga moderna po Becku) prišlo ne le do spremembe, temveč do meta spremembe družine; ne do spremembe znotraj struktur in modelov, temveč *do spremembe teh struktur in modelov samih*.

Glede na to, da so **maritalne spremembe** vodilna tema diplomskega dela, bomo nekaj pozornosti namenili tudi zakonski zvezi, ki predstavlja unijo dveh oseb, ki se odločita za družbeno potrđitev skupnega življenja in intimnosti, oziroma institucijo, katere namen (nekdaj tudi glavni razlog) je (bil) tudi zagotavljanje nasledstva.

3.1 ZAKONSKA ZVEZA: OD DOGOVORA K DEINSTITUCIONALIZACIJI

Večina znanih oblik družbenih skupnosti je poznala neko vrsto, obliko pravnega, religioznega ali kulturnega priznanja intimnega partnerstva, ki sovpada z izrazom *zakonska zveza*. Te se med seboj razlikujejo, skupna pa jim je ideja javno priznanega seksualnega združenja, unije, ki temelji na sorodstvenih obveznostih in delitvi dobrin znotraj te unije: med moškim, žensko in morebitnimi potomci (Bernardes 1997, 137; Tepavčević 2013, 36). Zakonska zveza je torej institucija, kjer individualno postaja

skupno (Morgan 2000, 48) oziroma skupnost med dvema, ki izpolnjujeta svoje »zakonske obveznosti« (Tepavčević 2013, 36).

3.1.1 Zakonska zveza kot »dogovor« (dveh družin)

V predmoderni Evropi zakonske zveze niso temeljile na medsebojni spolni privlačnosti ali (romantični) ljubezni. V 16., 17. in 18. stoletju je bila zakonska zveza »nad« posameznikom in nanjo je bilo mogoče gledati kot na neposredno komponento družbenega reda (Beck in Beck-Gernsheim 2006). Nastale so kot posledica niza praktičnih in ekonomskih razlogov, življenje v paru pa je olajšalo delitev dela, preživljanje potomstva in preskrbo s hrano (Harford v Lindič 2009, 32).

Sklenjene so bile na podlagi neke vrste pogodbe, temelječe zlasti na ekonomskih interesih (Giddens 2000, 45). Zakonska zveza ni bila zasebna zadeva, s katero bi avtonomno upravljala zgolj ženin in nevesta, temveč je predstavljala vpletenost (nadzor) njegove in njene družine (Jones in drugi 1995, 37; Beck-Gernsheim 2006, 91). Odnos med zakoncema je bil zasnovan na materialni opori in verskih temeljih, ki so povezovali celotno družinsko življenje. »... kakšno je razmerje do Boga, takšno je razmerje do gospodarja in takšno je tudi razmerje do hišnega gospodarja. V ospredju ni izživetje lastnih strasti, temveč svobodno (in ne prisiljeno ali suženjsko) razvita solidarnost v danem redu« (Luhmann 2011, 163–164).

Šele od poznega 18. stoletja naprej se znotraj zakonske celice postopoma pričnejo dogajati spremembe, vezane na intimnost med zakoncema. Za evropski prostor je značilen pojav ljubezenskih idealov, ki so bili tesno povezani z moralnimi vrednotami krščanstva. »Zahteva, da se mora človek posvečati Bogu, če ga hoče spoznati, in da v tem procesu doseže samospoznanje, je postala del mistične povezanosti moškega in ženske. Tu se je trajnejši vpletenosti z ljubljenim objektom pridružila začasna idealizacija drugega, ki je značilna za strastno ljubezen ...« (Giddens 2000, 46). Iz takšnih idealov trajnejše vpletenosti z ljubljenim objektom je izhajala tudi *romantična ljubezen* ... (prav tam).

3.1.2 Deinstitutionalizacija zakonske zveze

Zakonska zveza se največkrat (klasična opredelitev zakonske zveze) opredeljuje skozi tri dimenzije: reprodukcijo, kohabitacijo in legitimacijo (seksualnega partnerskega odnosa in priznanje otrok, ki so plod takšnega odnosa) (Milić 2001).

Današnja zakonska zveza (to se predvsem nanaša na razviti zahodni svet) za svojo sklenitev ne predvideva nujno zgoraj omenjenih komponent ... »V družbi, naravnani k vse večjemu individualizmu in težnji po dosežkih in tekmovalnosti, se zakonska zveza vse bolj pojmuje kot svobodni dogovor med partnerjema in vse manj kot institucija v smislu pravnega zagotavljanja gmotne varnosti. Gre za novo, drugačno partnersko zvezo, ki temelji predvsem na ljubezni« (Tepavčević 2013, 16). Takšnemu pogledu se pridružuje tudi Milićeva (2001, 124), ki meni, da je »moderna srž zakonske zveze« oziroma večine današnjih zakonskih zvez *občutenje ljubezni*.

V tradicionalni družini je zakonski par predstavljal le del družinskega sistema, v sodobni družbi pa zakonski par predstavlja središče in bistvo družinskega življenja. Nekdaj najmočnejša povezovalna moč - družinska posest, skupno delo, pravna zaščita posameznika s posredovanjem družine in gmotna skrb za celotno družino - se je umaknila drugim silnicam: ljubezni, medsebojni navezanosti med možem in ženo oziroma partnerjema (ter otroki in starši) (Bergant 1981, 219–220). »Poroka postane vedno bolj privatna, intimna zadeva dveh posameznikov. Zakon torej ni neka socialna zadeva ampak projekt dveh posameznikov, ki izhaja iz »zaljubljenosti« (Bajzek 1995, 92). Partnerja danes tudi ne skleneta zakonske zveze z glavnim oziroma prvobitnim namenom reprodukcije otrok - *zakonska zveza in družina nista več sinonima* (reprodukcija namreč ni prisotna v zakonih brez otrok, homoseksualnih partnerstvih ipd.).

*Težišče družine se je pomaknilo s starševstva na partnerstvo*¹⁰, ki je postalo osrednji združevalni element razmerja (Vilić 2011, 26). Govorimo o procesu t.i. *seksualne in natalitetne dekompozicije zakonske zveze* (Milić 2001, 126). Odločitev za sklenitev zakonske zveze je tako danes *le ena izmed možnosti* za ureditev in osnovanje družine. Zakonska zveza ni več edina legitimna in legalna oblika skupnega življenja in spolnega

¹⁰ Pojem partnerstvo zajema po Bobić (2003, 66) zelo raznolik, bolj ali manj trajen odnos (življenje v paru) med moškim in ženko, ki temelji na afektivni povezanosti partnerjev, torej vzajemnih občutkih ljubezni, sreče in zadovoljstva. Medtem ko je razmerje bolj zasebne, je partnerstvo bolj družbene narave in priznано s strani drugih (Morgan 2000, 50).

razmerja, zato poroka kot neka institucija pravne varnosti *partnerjev postaja nepotrebna*; pravna varnost je namreč danes omogočena tudi drugače (Tepavčević 2013, 53). Za nekatere sklenitev zakonske zveze danes predstavlja le redundanten »kos papirja«, ki v nikakršni meri ne priča o dejanski kvaliteti (in je tudi ne zagotavlja) intimnega odnosa med partnerjema. Temu je priča tudi naraščanje različnih oblik kohabitacij. Prav zaradi tega nekateri raziskovalci govorijo o *zatonu* ali *krizi* institucije zakonske zveze, predvsem v smislu izgubljanja družbenega pomena (Morgan 2000, 87–90; Milić 2001; Pollard in Wu v Paetsch in drugi 2004, 306; Baloban in Črpić 2005; Luhmann 2011, 277–299).

Deinstitucionalizacija zakonske zveze je v korelaciji z družinskimi in maritalnimi spremembami, ki so se konec šestdesetih oziroma v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja postopoma pričele kazati v zahodnih, razvitih državah (ZDA, Kanada, države Severne in Zahodne Evrope)¹¹. Te spremembe so se najprej evidentirale v: upadanju števila sklenitev zakonskih zvez oziroma upadu univerzalnosti zakonske zveze, ki se je najprej odrazila v povečanju stopnje divorcialitete¹²; upadu skupne prve nupcialitete¹³; naraščanju konsenzualnih oziroma zunajzakonskih skupnosti različnih starostnih modelov in tipov (Bobić 2003, 68). Poleg teh, se v literaturi omenjajo tudi naslednji trendi: zviševanje starosti ob sklenitvi prve zakonske zveze, naraščanje števila neporočenih oseb, naraščanje števila živorojenih otrok zunaj zakonske zveze, naraščanje števila razvez in ponovnih sklenitev zakonskih zvez (Švab 2001, 62–65; Kiernan 2004, 17; Coast 2009; Vilić 2011).

Vzporedno z deinstitucionalizacijo zakonske zveze pride do še enega fenomena, in sicer »slabljenja« nuklearne (jedrne) družine (Vilić 2011, 23). Nuklearne družine danes predstavljajo manj kot 20% vseh družin v Evropi, a so predstave o nuklearni družini kljub temu precej zasidrane v moralnih, medijskih in političnih 'družinskih diskurzih'. Ti si jemljejo pravico do razsojanja o tem, kaj je normalna, kaj sprejemljiva in kaj nesprejemljiva družina (Rener in drugi 2006, 17–21). Samoumevnost idealnega tipskega

¹¹ Vsi omenjeni trendi se kažejo tudi Sloveniji. O tem pišem v petem poglavju, kjer to trditev podkrepim s številčnimi podatki. Ti prikazujejo tu omenjene spremembe (upad števila sklenitev zakonskih zvez, naraščanje števila razvez zakonskih zvez, zviševanje starosti ob prvi sklenitvi zakonske zveze itd.) in posredno omogočajo evidentiranje kohabitacij.

¹² »Razveza zakona na določenem področju, v določeni skupini in v določenem obdobju; navadno se kaže s številom sklenjenih zakonov« (Veliki slovar tujk 2002, 231).

¹³ »Številčno razmerje med sklenjenimi zakoni in številom prebivalcev ali številom oseb, ki bi se lahko poročile« (Veliki slovar tujk 2002, 802).

koncepta nuklearne družine se ob pluralizaciji družinskih oblik vseeno počasi začne razblinjati in priča smo nastajanju novih družinskih oblik¹⁴ (Švab 2001, 41–42).

Do sedaj napisano lahko zaokrožimo in prikažemo v obliki globalne družbene tranzicije – od tradicionalne zakonske zveze k *partnerstvu*. Prinz (v Bobić 2003, 69) govori o t.i. *partnerski tranziciji*, ki poteka v štirih stopnjah:

- tranzicija od zlate ere *zakonske zveze* k rojstvu *zunajzakonske skupnosti*
- tranzicija od otroka kot glavnega elementa družine *k paru kot bistvenemu elementu*
- tranzicija od preventivne kontracepcije (zaščita pred rojstvom tretjega ali četrtega otroka) h konceptu samouresničitve (možnost načrtne nosečnosti)
- tranzicija od enotnih družinskih sistemov in gospodinjstev k *raznovrstnim oblikam*.

Osrednji fenomen, ki je vreden poudarka in se kaže kot najpomembnejša sprememba v sodobni konceptualizaciji družine, je subjektivno *pripisovanje pomembnosti intimnim odnosom* in ne »objektivnim« *formalnim (družinskim) ali krvnim vezem* (Reiner 2009, 37). Današnja zakonska zveza je torej v prvi vrsti čustvena skupnost, kot taka pa potrebuje tudi povsem drugačne »mehanizme« za ohranjanje odnosa v nekem ravnovesju. »Medtem ko je bila glavna motivacija predmoderne zakonske zveze ekonomsko preživetje, je 'emocionalno preživetje' postala glavna skrb modernih družin« (Šadl 2000, 190). Izhodišče in začetek, a tudi konec današnje zakonske zveze, korelirajo s fenomenom *Ljubezni* (Beck in Beck-Gernsheim 2006).

4 MUCH (MORE) TO DO ABOUT LOVE

*tako sem srečen jaz, ki, od togote
valov obdanemu, mi je življenje
brez tebe otok pust in poln strahote,*

*če uzrem – ko sem, poln straha in trepeta,
z očmi ves kraj preletel in vrvenje
ljudi – le trak, ki tvoj klobuk opleta.
(Prešeren 1982, 175 – Prispodobe ljubezni, 3. del)*

¹⁴ Švab (2001, 59–62) omeni nekatere oblike teh raznovrstnih družinskih sistemov in gospodinjstev, za katere je značilen trend naraščanja, in sicer: *reorganizirane oziroma »združene« družine* (otroci živijo z mačeho ali očimom, polsestrami, polbrati), *enostarševske družine*, *istospolne družine (tudi z otroki)* in t.i. fenomen *parastarševanja* (neformalne ureditve, v kateri prijatelji oziroma druga družina materialno in tudi čustveno pomagajo družini za neko (ne)določeno obdobje).

Prehod v moderno družbo je korenito vplival na spremembo zakonske zveze in družine; nekdanja delovna skupnost se je spremenila v čustveno skupnost. V današnjem negotovem obdobju, zaznamovanem z borbo za lastno identiteto, izbiranjem izbir, odcepom od mnogih vezi in odnosov, ki terjajo reinterpretacijo, pridobiva na pomenu naše osebno intimno zatočišče = ljubezenski odnos, ki spaja njeno in njegovo življenje tako, da postane »celovito«.

Sladkost, simbolna moč, privlačnost in odrešitev, kakršno najdemo v ljubezni, narašča sorazmerno z vse višjo stopnjo njene neuresničljivosti. Ta nenavadna zakonitost se skriva za številkami, ki izražajo kvote ločitev in ponovnih porok, za veličinskimi blodnjami, ki nas ženejo v nenehno iskanje in osvobajanje našega resničnega Jaza, ter v hrepenenju po odrešitvi, ki je povezano s tem iskanjem (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 9).

Živimo v času, ki ljubezen¹⁵ doživlja kot fundamentalno, edino smiselno, normalno in pravzaprav samoumevno osnovo za formiranje partnerskega razmerja ali zakonske zveze (Musek 1995; Šadl 2000; Beck-Gernsheim 2002; Beck in Beck-Gernsheim 2006). Morda vsi ne okusijo, doživijo takšne »čustvene izpo(po)lnitve«¹⁶, a dejstvo je, da skoraj vsi verjamemo vanj oz. vidimo takšno vrsto občutenja kot edino primerno za osnovevanje intimnega partnerskega razmerja (Jones in drugi 1995, 39). Vse to pa priča o močnih kulturnih spremembah.

4.1 VSEMOGOČNA LJUBEZEN

Do premikov v razumevanju (in vrednotenju) ljubezni v zahodnem svetu je prišlo ali bolje rečeno še prihaja - proces je namreč kontinuiran - skozi zadnja tri stoletja (19., 20.

¹⁵ O'Sullivan & O'Leary (v Musek 1995, 88) jo opredelujeta kot življenjsko razsežnost, ki ima čustvene, razumske, motivacijske, socialne in transcendentne prvine, Freud (v Musek 1995, 90) pa kot sublimirano obliko spolnosti, torej socialno sprejemljiv način izražanja spolnih želja. E. Fromm (2006, 25–33) v svojem delu Umetnost ljubezni »razloži« ljubezen kot dejavno silo v človeku, moč, ki združuje ljudi in odpravlja občutek ločenosti, osamitve.

¹⁶ Ljubezen v današnjem svetu se (pre)pogosto povezuje z neko notranjo izpolnitvijo, ki naj bi jo odnos s partnerjem (ali celo partner sam) prinesel (Milivojević 2000; Šadl 2000; Beck in Beck-Gernsheim 2006). Beck (2006, 43) pomenljivo zapiše: »Ne Bog, ne duhovnik, ne razred, ne sosed: potem pa vsaj Ti. In veličina Tebe je obrnjena praznina, ki vlada povsod drugod«. Takšen način doživljanja ljubezni povežem s pojavi individualizacije, medsebojne odtujenosti v današnjem svetu, potrošništvom, v katerem je končni objekt poželenja – poželenje samo (in je kot tako nezaustavljivo) (Bauman 2002, 96) ter zapuščino romantične ljubezni, ki ljubezen enači z »vzvišenim čustvom«, ki spaja dve »davno izgubljeni« polovici (Giddens 2000).

in zdajšnje 21.). Ta razvoj je del dominantne tendence moderne zgodovine v vseh sferah človekovega življenja; govorimo o t.i. westernizaciji. »Razviti zahod« je pričel rojevati številne nove, od drugih kultur različne, sebi imanentne »moderne« ideje. V materialnem vidiku je ta proces predstavljal ekspanzijo urbanizacije, industrializacije in tehnologije, psihološka dimenzija pa je predstavljala povečano težnjo individualizma, povečanje osebne sreče in minimaliziranje trpljenja kot zaželenega cilja ter povečanje osebne in umetniške svobode (Hatfield in Rapson 2005, 8). Postavlja se vprašanje, od kod tolikšna pomembnost ljubezni v zahodni kulturi?

Odgovor je bržkone smiselno iskati v povezavi z vsakokratnimi družbeno-kulturnimi razmerami (v zgodovini) zahodnih civilizacij, ki so pogojevale oz. pogojujejo vprašanje samoidentitete, odnose med ljudmi (spoloma), normativna pričakovanja in aspiracije, oblike in načine družbenega nadzorstva ter porazdelitev družbeno ustvarjenega dohodka in bogastva (Šadl 2000, 190).

Poudari tudi, da ljubezen danes ni omejena zgolj na zasebno sfero, temveč je del javne kulture zahodno-evropske in severno-ameriške družbe. Opozori na njeno vsemogočnost in vseprisotnost. »In kamorkoli pogledamo, povsod velja za želeno stanje - umetnost, literatura, popularna glasba, oglasi, melodrame, filmi, televizija, časopisni članki, priročniki itd. nepretrgoma povečujejo podobe (partnerske) ljubezni« (Šadl 2000, 191).

Tudi dr. Zoran Milivojević, eminentni psihoterapevt, v odmevnem delu *Formule ljubezni* (2000) govori o »pomembnosti« ljubezni danes in vseh zmotah povezanih s tem, v moderni zahodni kulturi, visoko vrednotenim fenomenom. Opozarja (tudi Šadl 2000; Beck in Beck-Gernsheim 2006), da je zahodna predstava ljubezni povezana s hrepenenjem, strastjo in spajanjem (ljubezen kot način, da oseba transcendirajo svoj Jaz in se spoji z ljubljeno osebo) dveh bitij v Eno. Zahod je prostor, kjer se v razmerje spušča zaradi ljubezni, iz ljubezni in za ljubezen (Milivojević 2000, 31–32).

Ljubezen med dvema, (erotična heteroseksualna) je torej v sodobnem zahodnem svetu v samem fokusu zanimanja (Šadl 2000, 189–190). Posvečamo ji vse več pozornosti: obiskujemo svetovalce, ki nas učijo učinkovitih strategij komuniciranja s partnerjem, udeležujemo se delavnic, kjer z drugimi pari »delimo« podobne »težave«, beremo priročnike, ki nam pomagajo odkriti, »kako ljubiti sebe in partnerja ter zavestno

plemenititi odnos« (»ker je danes na odnosu pač treba delati«) in smo različno dovzetni za vplive medijev, ki nas obsipajo s slikami »normalnih« in »nenormalnih« partnerskih razmerij. Morda vse skupaj deluje sila zapleteno in zavito v marketinški celofan z veliko rdečo pentljo (za kakovosten odnos se trudimo, če ne gre, pa plačamo in nekdo poskrbi za učinkovito rešitev naših težav), a glede na to, da današnji partnerski odnosi temeljijo predvsem na afektivnem in ne nekem pogodbenem ali družinsko determiniranem odnosu, je celoten kaos¹⁷ okoli ljubezni danes, paradoksalno, povsem normalen.

Na pomembnost ljubezni kot temelja partnerskega odnosa kažejo tudi različne študije. Študija Bussa (v Hatfield in Rapson 2005) je pokazala, da je večini ljudi najbolj pomembna stvar med partnerjema – ljubezen (raziskava zajela moške in ženske iz 37-ih držav sveta). Tudi rezultati študije R. Levina in sodelavcev (Levine v Hatfield in Rapson 2005) so pokazali, da brez občutenja ljubezni do partnerja večina ne bi zmogla graditi partnerskega odnosa oziroma se poročiti (raziskava je zajemala študente različnih nacionalnih pripadnosti).

Ta dognanja potrjuje tudi Šadl (2000, 191): »Bolj ko se zdi svet brezoseben in življenje utirjeno v vnaprej izdelane vzorce, bolj se krepi pomen in vrednost ljubezni. V okvirih današnje kulture ljudje vse bolj občutijo, da je ljubezen pomemben in priznan cilj (po sebi) in da postaja glavni vir samoizpolnitve in osmislitve življenja«.

4.2 OD ROMANTIČNE K SOTOČNI LJUBEZNI

Romantična ljubezen je tista, ki nam pričara občutek »ljubezni na prvi pogled« in je odvisna od projektivne identifikacije, na podlagi katere se partnerja privlačita in postaneta povezana – občutek, da smo »eno z drugim« (Giddens 2000, 69). Vpliv romantične ljubezni se v intimnih odnosih čuti nekje od poznega 18. stoletja naprej.

Širjenje romantične ljubezni je vplivalo na zakonsko zvezo (o tem sem pisala v prejšnjem poglavju), v kateri sta posameznika pričela z ustvarjanjem skupne življenjske zgodbe, ki je sedaj predstavljala primat nasproti ostalim sferam in organiziranosti širše družine. Pred tem so o ljubezni (v kolikor je sploh bila povezana s poroko) govorili edino kot o neki tovariški ljubezni, ki je zakonca združevala v smislu skupnega upravljanja posesti, kmetije ipd., z delitvijo področij pa je nega, skrb za ljubezen postala

¹⁷ Izraz povzet po naslovu dela *Popolnoma normalni kaos ljubezni* (Beck in Beck-Gernsheim 2006).

predvsem ženska domena. Prav zaradi tega Giddens (2000, 43–52) o romantični ljubezni govori kot o feminizirani ljubezni. »Notranjo subverzivnost paradigme romantične ljubezni je dolgo držala v šahu podoba povezanosti ljubezni s poroko in materinstvom, hkrati pa predstava, da prava ljubezen, ko jo enkrat najdeš, drži za vselej. V časih, ko je za večino prebivalstva zakonska zveza res držala za vselej, je bila jasno vidna strukturna skladnost med romantično ljubeznijo in spolnim partnerstvom« (Giddens 2000, 53–54).

V drugi polovici 20. stoletja je fatalnost romantične ljubezni postopoma pričela izgubljati svojo moč in ideali romantične ljubezni (»sorodni duši«, »skupaj za vedno«, »usodna ljubezen« ...) so se ob ženski emancipaciji (zaposlitev, izobraževanje, seksualna svoboda ...) postopoma pričeli rušiti. Skozi neko prefinjeno, latentno transformacijo se je romantična ljubezen počasi preoblikovala v drugačno vrsto ljubezni – *sotočno*.

Sotočna ljubezen je dejavna, odvisna ljubezen, zaradi česar se bode s paradigmo romantične ljubezni, po kateri je ljubezen pristna le, če je 'za večno' ali 'ena in edina'. Tako se današnja družba, ki se 'razvezuje in ločuje', zdi bolj učinek sotočne ljubezni kot pa njen vzrok. Kolikor bolj se sotočna ljubezen utrjuje kot realna možnost, toliko bolj blede želja po tem, da bi si našli 'posebnega človeka', in toliko več velja 'posebno razmerje' (Giddens 2000, 67).

Romantična ljubezen se vedno osredotoča le na eno osebo, sotočna ljubezen pa je egalitarna za vsa partnerska razmerja in temelji na zaupanju ter predpostavlja enakost pri izmenjavi čustev. Ideologija sotočne ljubezni je še vedno neločljiva od ideologije romantične ljubezni, ki promovira nek odcep od instrumentalne racionalnosti, vendar pa sotočna ljubezen ni zasnovana na pričakovanju »večnosti«; sotočna ljubezen odvrže oklep mita o večni ljubezni (Štulhofer in Miladinov 2004, 5–6).

4.2.1 Čisto razmerje in demokratizacija intimnih razmerij

Sotočna ljubezen predpostavlja načelo enakovrednosti in zaupanja v intimnem odnosu, manifestira pa se v »novi obliki« razmerja – t.i. *čisto razmerje* (»pure relationship«). To razmerje naj bi predstavljalo danes prevladujočo, na intimnosti temelječo, obliko razmerja, ki jo je potrebno vzdrževati in negovati. V to razmerje se vstopa in izstopa

prostovoljno, ni omejeno na zakonsko zvezo niti na heteroseksualno usmerjenost in ni odvisno od kakršnihkoli zunanjih institucij, zakonov, družbenih standardov ipd. Med partnerjema veljata načeli vzajemnosti in enakopravnosti, razmerje pa obstoji, dokler so izpolnjene potrebe, pričakovanja in želje obeh partnerjev. Odnosi med partnerjema so resda bolj odprti in fleksibilni, a hkrati tudi bolj krhki (Giddens 2000, 64–68). Plastična seksualnost (spolnost osvobojena reprodukcije), katero sem omenila že v drugem poglavju, je ena ključnih komponent, ki so omogočile nastanek in razvoj čistega razmerja, saj je razmerje »moči« med partnerjema na tem področju postalo enakovredno (Giddens 2000, 34–35).

To »novo intimnost«, utemeljeno na čistem razmerju, primerja Giddens (2000, 197) z načeli politične demokracije: »Med demokratizacijo osebnega življenja in demokratičnimi možnostmi v globalni politični ureditvi obstaja simetrija na najširši ravni«. Torej, poleg področja spolnosti, kjer so ženske s pomočjo kontracepcije in »izbirne reprodukcije« pridobile na enakovrednosti, naj bi se enakopravnost preselila tudi na področje ustvarjanja in krepitev najglobljih, intimnih odnosov. Osebna avtonomija, samorefleksivnost, enakost in moč interaktivne komunikacije so prevladujoče komponente, mehanizmi s pomočjo katerih se čisto razmerje (demokratično) vzdržuje. »Čisto razmerje je utemeljeno na pariteti vpletenih subjektov, zaradi česar so intimna razmerja prvič v zgodovini človeštva 'razmerja enakih', kjer so pravila igre demokratično postavljena in izkušana« (Rener 2002, 87). Šadl (2014, 224) piše o današnjem terapevtskem etosu, ki spodbuja samorazkrivanje in emocionalno komunikacijo med partnerjema ter pripisuje pogovoru osrednje mesto v ljubezenskem odnosu: »Odprtost in verbalni dialog partnerjema omogoča, da se pogovorita o vsem, od vsakdanjih življenjskih detajlov, interesov in načrtov do najbolj zasebnih občutij, ki jih ne bi delila z nikomer drugim. Terapevtski diskurz razglašča komunikacijo za življenjsko kri slehernega ljubezenskega odnosa«.

4.2.2 Kritika čistega razmerja

Ena najbolj znanih kritik Giddensovih Preobrazb intimnosti je delo *Intimacy: Personal relationships in modern societies* (1998), avtorice Lynn Jamieson. Skozi delo utemeljuje, da v obdobju postmoderne ni moč zaznati tako radikalnih sprememb v sferi intimnosti kot jih navaja Giddens, predvsem pa, da spremembe na področju zasebnosti, niso pojav, svojevrsten le obdobju zadnjih nekaj desetletij (Jamieson 1999, 479–480).

Svojo analizo intimnosti usmeri predvsem na konkretno realnost vsakdanjega življenja in pojasnjevanje spolnih hierarhij intimnih razmerij. Nekatere spremenjene prakse na področju ureditev partnerskih razmerij po njenem odražajo le enega izmed številnih načinov življenja danes, to pa je odraz spreminjanja same narave intimnosti.

Intimni (zlasti partnerski) odnosi po njenem mnenju ostajajo vseeno bolj hierarhični kot enakopravni in bi jih lahko prej okarakterizirali kot obligatorne in ne neodvisne (zlasti odnosi med starši in otroci). Giddensu očita predvsem enačenje konflikta interesov z razpadom intimne zveze. Čisto razmerje in sotočna ljubezen sta po njenem mnenju idealnotipska koncepta, ki v vsakdanji realnosti vseeno ne zmoreta preseči nekaterih vrzeli – povsem običajnega dejstva o (multi)kompleksnosti medčloveških razmerij (Švab 2001, 157–160). Tudi Bauman (2008, 63) »očita« Giddensu »izpust« omembe, da novodobna partnerstva »prežema tesnoba« (»trajanje« čistega razmerja je »do nadaljnjega«). Za začetek razmerja je potrebno soglasje obeh, a za konec odločitev enega samega. Prav tej prikriti negotovosti Bauman (2008, 64) pripisuje velik pomen, saj meni, da je »možnost lahkotnega odhoda sama po sebi« ogromna ovira za kvalitetno oziroma trajno ljubezensko razmerje.

5 NAJINA UREDITEV, NAJINA PRAVILA

*Vem, da razglasim živjega človeka
nima moči, da omaje neomajne
in nenapisane bogov zakone.
Njih zakon ni od danes ne od včeraj,
na vek velja, nihče ne ve, od kdaj.
Kako bi mogla v strahu pred človekom
kršiti ga, da s tem si božjo kazen nakopljem?
(Sofokles Antigona 1992, 24).*

V ne tako zelo oddaljeni preteklosti je za večino parov zakonska zveza predstavljala »normalno«, logično in celo samoumevno posledico »obeležnja« in »javne potrditve« ljubezenskega odnosa. Razmerje med moškim in žensko je bilo sestavljeno iz ustaljenih, pričakovanih, splošno znanih faz. Dvorjenju in zaroki je kot pika na i sledila zakonska zveza. Vrsta dinamičnih procesov in socio-demografskih sprememb, ki so nekje od druge polovice 20. stoletja naprej vse močnejše pričele vplivati tudi na intimna razmerja, je postopoma povzročila transformacijo in preoblikovala kreacijo ter ureditev partnerskih razmerij.

Tranzicija zakonske zveze (Prinz v Bobić 2003) je torej v družbi potekala tako, da je postopoma na mesto (v preteklosti edine normalne, vnaprej pričakovane in sprejete oblike skupnega življenja) zakonske zveze oziroma ob bok njej prišlo precejšnje število drugačnih partnerskih ureditev: zunajzakonska (heteroseksualna) skupnost oziroma *kohabitacija*, »odprti zakon«, zakoni, ki se odpovedujejo otrokom, homoseksualne kohabitacije itd (Milić 2001, 124).

5.1 O KOHABITACIJAH

Nekje od poznih šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej, ko je univerzalnost zakonske zveze zbledela in pride do upada sklenitev zakonskih zvez ter naraščanja števila razvez zakonskih zvez, se je pričela povečevati privlačnost bivanja (čeprav v začetku precej neenakomerno) v raznolikih zunajzakonskih ureditvah – t.i. *kohabitacijah* (Morgan 2000; Kiernan 2004; Paetsch in drugi 2004; Coast 2009; Tepavčević 2013). V nasprotju z večinsko laično percepcijo kohabitacije kot nove, moderne tvorbe, je ta pravzaprav bolj ali manj pogosto obstajala skozi različna zgodovinska obdobja, torej je prisotna že »od nekdaj« (Bernardes 1997, 135; Milić 2001; Kiernan 2004, 18). »Zakon in zunajzakonska zveza, kot ju danes doživljamo v Evropi in v ZDA, sta družbeni instituciji, ki se nenehno spreminjata in sta rezultat dolgega zgodovinskega razvoja in stalno spreminjajočih se filozofskih, verskih, političnih, družbenih in gospodarskih idej in stališč« (Kričaj Korelc 2005, 388).

Morgan (2000, 8) prikaže razvoj oziroma tranzicijo kohabitacij, ki poteka v štirih fazah. V *prvi fazi* kohabitacija predstavlja nek avantgarden, obrobni pojav, ki so ga »prakticirale« le majhne skupine ljudi, »elite boemov«. V *drugi fazi* postane ta pojav široko sprejet in pomeni pravzaprav nek uvod v zakonsko zvezo; v tej fazi prevladujejo razmerja brez otrok. V *tretji fazi* postane kohabitacija sprejemljiva alternativa zakonski zvezi in starševstvo ni več omejeno na zakonsko zvezo. Za *četrti fazo* (označi jo kot hipotetično), ki naj bi bila dosežena v Skandinaviji, pa naj bi bila značilna popolna izenačenost kohabitacije z zakonsko zvezo, tudi v smislu rojstva in vzgoje otrok (znotraj obeh). V tem oziru bi ta zadnja faza lahko predstavljala tudi nek zaključek tranzicije¹⁸.

¹⁸ Morgan (2000, 8–9) doda, da sta prva in zadnja faza nekoliko vprašljivi. Meni, da »skupine boemov« niso bile resnično najbolj reprezentativne skupine ljudi, ki so se odločile za kohabitiranje. Te bi morali iskati med manj izobraženimi (revnejšim slojem). Podobno razlaga Kiernan (2004, 18–19), in sicer da so bili prvotni kohabitanti predvsem najbolj revni, tisti, ki so jim zakonske zveze razpadle, a si zaradi

Še nekaj desetletij nazaj je kohabitacija veljala za neke vrste deviantno oziroma alternativno obliko življenjske (partnerske) ureditve, danes pa jo marsikje v razvitem zahodnem svetu doživljajo kot normativno. Trditev kot je »Življenje v zunajzakonski skupnosti je vedno napačno« se je spremenila v »Nič ni narobe, če posamezniki živijo skupaj, čeprav jim sklenitev zakonske zveze morda sploh ni v interesu« (Coast 2009, 3–5). Kiernan (2004, 19–20) poudari, da se trendi kohabitiranja močno spreminjajo (tudi od države do države), kohabitacija pa postaja vse bolj stabilna in dolgotrajnejša oblika sobivanja.

»V zadnjih desetletjih je opazen trend uveljavljanja kohabitacij, zmanjševanja števila porok in porasta razvez zakonskih zvez. V naslednjih desetletjih lahko pričakujemo nadaljnji porast kohabitacij in širjenja tudi drugih zvez, kar se bo odrazilo na demografskih procesih in spremembah v demografski strukturi prebivalstva« (Tepavčević 2013, 97).

Vzporedno z naraščanjem raznolikih form kohabitacij je drastično naraslo število raziskav in študij (Smock in drugi 2008, 2), ki so skušale prodreti v samo bit »na novo rojevajočega se« fenomena. Največ študij je bilo opravljenih na področju ZDA, Kanade in Zahodne Evrope. Raziskovalce je pričelo zanimati, kako stabilna je ta unija, kakšna je stopnja zadovoljstva partnerjev znotraj nje, kakšna je delitev dela ter njeni ekonomski aspekti; vse to v primerjavi z zakonsko zvezo seveda (Hamplova 2002, 772). Na kratko, zanimalo jih je *kdo, kje, kako in zakaj* kohabitira.

5.1.1 Definijske zagate

V literaturi zasledimo neenotno oziroma mnogotero opredelitev pojma *kohabitacija*, kar je razumljivo glede na to, da se tudi pravne regulacije kohabitacij in pravice kohabitantov razlikujejo od države do države. Naslednji izmed razlogov za to večpomenskost oziroma definijsko raznolikost so tudi časovno in prostorsko

različnih razlogov niso mogli privoščiti ločitve in nekatere skupine podeželskih prebivalcev ipd. Četrta faza je za Morgan (2000, 8–9) najbolj sporna, saj se kompleksna narava kohabitacije po njenem mnenju ne more enostavno zreducirati na oznako kohabitacije kot neke uverture v zakonsko zvezo ali njen substitut.

neenakomeren pojav kohabitacij, njihova razširitev in družbeni sprejem tega sobivanja¹⁹.

V grobem lahko govorimo o treh »vrstah« kohabitacij: kohabitacija kot uvertura v zakonsko zvezo (pre-maritalna), kohabitacija kot neka alternativa zakonski zvezi in kohabitacija, ki nastane po razvezi zakonske zveze enega ali obeh partnerjev (post-maritalna) (Coast 2009, 2). V literaturi se največkrat omenjata prva dva vidika (Hiekel in drugi 2012). Avramov v Bobić (2003, 66) definira kohabitacijo kot »skupnost, v kateri dve osebi nasprotnega spola živita skupaj, delita 'posteljo in mizo', pri tem pa nista v formalni, pravno sankcionirani zakonski zvezi«. Bacharach in drugi v Coast (2009, 2) opiše kohabitacijo kot »intimno seksualno unijo dveh neporočenih partnerjev, ki določeno časovno obdobje delita isti bivalni prostor«, Tepavčević (2013, 85), ki opozarja na definicijsko raznolikost, pa opredeli kohabitacijo kot »obliko partnerske skupnosti, kadar partnerja živita intimno skupno življenje, brez civilne in/ali cerkvene poroke oz. sklenitve zakonske zveze«.

Težave z enotno opredelitvijo kohabitacije korelirajo med drugim s težavami pri registraciji tega pojava. Definijska enotnost bi prinesla olajšano urejanje številnih tako družbenih kot tudi osebnih nejasnosti, odgovornosti in obveznosti. Ta »manko« je še posebej izrazit v primeru nesoglasij in sporov, ko morajo pristojne institucije takšne zadeve učinkovito razrešiti (Bobić v Tepavčević 2013, 85–86). Raziskovanje kohabitacij, torej zbiranje in obdelava informacij (na primer o kvaliteti in trajanju kohabitacij) je otežkočeno predvsem zaradi pomanjkanja ustreznih podatkov, to je obstoja nekega legalnega registra in fiksnega datuma pričetka skupnega bivanja. »Ključni registri in cenzusi, ki pokrivajo celotno populacijo, tradicionalno beležijo samo zakonske zveze. Samo v nekaterih redkih državah se konsenzualne zveze omenjajo v popisih« (Tepavčević 2013, 87).

Glede na definicijsko nedorečenost, imamo tako znotraj EU precej različnih oblik kohabitacij, ki sovpadajo z alternativnimi definicijami kohabitacij (Tepavčević 2013, 88). Iz dneva v dan nastajajo novi tipi kohabitacij (na primer kohabitacija, ki se pojavi med dvema zakonskima zvezama) oziroma se te bolj diverzificirajo (trajanje, kompleksnost), zato bo v prihodnosti verjetno tudi klasifikacija kohabitacij natančnejše

¹⁹ Na Švedskem so bile kohabitacije že v sedemdesetih letih popolnoma sprejemljiv pojav, obravnavane kot alternativa zakonski zvezi. Tu se je kohabitacija prvotno razširila med delavstvom, kar demantira nekatera videnja kohabitacij kot socialnih institucij z uporniškimi priokusom (Tepavčević 2013, 86).

opredeljena in pojav še precej bolj raziskan (Coast 2009, 2). Ena izmed teh oblik sobivanja, ki jo nekateri avtorji (Bobić 2003; Kričaj Korelc 2005) (zaradi mnogih skupnih lastnosti s kohabitacijo) že uvrščajo h kohabitacijam, drugi pa k predstopnji kohabitacije je t.i. LAT forma²⁰ («Living apart together»).

Pojem se prvič omenja na Nizozemskem v začetku 80-ih, in sicer z namenom poimenovanja parov, ki ne živijo skupaj (v skupnem gospodinjstvu), s tem, da ni nujno, da so to samske osebe (študentska populacija) (Trost v Bobić 2003, 66). Takšen način bivanja je bil sprva značilen za začetne stopnje partnerskega odnosa (mladostniške »zmenkarije« oziroma družjenja, kjer je dovoljeno tudi eksperimentiranje z drugimi partnerji, da bi pridobili zanje primerno in potrebno predzakonsko izkušnjo), v zadnjih desetletjih pa se takšna oblika pojavlja tudi pri partnerjih, ki javno priznavata njuno partnersko zvezo, a živita neodvisno – vsak v svojem gospodinjstvu. Takšna forma se najpogosteje pojavlja pri partnerjih, kjer je vsaj en izmed njiju razvezan (Kričaj Korelc 2005, 376). Takšno partnerstvo je v nekakšnem procesu grajenja, vzajemnega preverjanja želja, zahtev, poizvedovanja, pa tudi načrtovanja – vse to pa lahko apliciramo tudi na vsebino pojma kohabitacija (Bobić 2003, 67).

V zadnjem času je pogosta tudi t.i. *DINKS* forma. Izraz *DINKS* (*double-income-no-kids*) predstavlja obliko partnerstva, kjer se osebi trajno odrečeta starševstva, a ne tudi skupnega življenja (t.i. »sociološka sterilnost«). Po evidencah sodeč predstavlja tak tipičen par brez otrok visoko izobražen, mlad, zdrav par, kateremu vzajemno izkazovanje naklonjenosti in osebna avtonomija pomenita izredno veliko (Avramov v Bobić 2003, 67). Naslednja izmed morda teh »novejših« oblik partnerstva je tudi *življenjski stil zakonov na razdaljo* (*commuting marriages*). Takšno obliko prakticirajo predvsem zrelejši pari, ki so zaradi kariernih zahtev in obveznosti na nek način primorani živeti narazen dlje časa oziroma pogosto potovati (Tepavčević 2013).

²⁰ LAT faza se v literaturi pogosto omenja kot t.i. »fenomen podaljševanja mladosti« in predstavlja obdobje novega načina pol-družinskega življenja; življenja skupaj in hkrati narazen (s starši). Predstavlja intermediarno fazo med odvisnostjo od izvorne družine in popolnoma neodvisnim življenjem. Glavna značilnost je ekonomska odvisnost oziroma pol-odvisnost od staršev ob istočasni socialni neodvisnosti (Švab 2001, 169–172; Renner in drugi 2006, 97;). Tepavčević (2013, 84) meni, da LAT faza deluje kot preizkušnja in priprava na bolj uspešen prehod v samostojno življenje v kohabitaciji.

5.1.2 Kohabitacija ali zakonska zveza?

Zakaj se nekateri pari odločajo za kohabitacijo kot obliko skupnega življenja in zakaj drugi za sklenitev zakonske zveze? Kateri razlogi botrujejo različnima odločitvama?

Naraščanje števila različnih oblik kohabitacij kaže na to, da si posamezniki želijo intimnih razmerij, ki so bolj fleksibilna in manj obvezujoča kot zakonska zveza. Kohabitacija po mnenju Jones, Tepperman in Wilson (1995, 70) ponuja oziroma omogoča številne enake koristi skupnega življenja kot zakonska zveza, a je hkrati povezana z nižjimi pričakovanji v zvezi s trajanjem samega razmerja in z manj pravnih obveznosti. Podobno pravi Tepavčević (2013, 89): »Znano je, da poroka implicira sprejetje delno restriktivnega in, na mnogih področjih, preživetega ZZZDR²¹. Zaradi manjše stopnje institucionalizacije kohabitacija izboljšuje pogajalske pozicije obeh partnerjev«. Eden izmed odgovorov na vprašanje, zakaj se nekateri odločajo za kohabitacijo namesto zakonsko zvezo, je po Dnesu (2004) popolnoma trezen, racionalen vidik. Meni, da je to verjetno del skrbno izbranega vzorca previdnega iskanja »pravega« oziroma »prave«. V tem oziru bi bilo kontraproduktivno kohabitacijo pretvoriti v zakonsko zvezo (Dnes 2004, 129).

Nekateri kot »prednost« kohabitacije v primerjavi z zakonsko zvezo (in tako torej razloga odločitve za takšno obliko sobivanja) omenjajo *možnost* medsebojnega spoznavanja partnerjev; na ta način naj bi se bilo lažje odločiti za »tisto pravo osebo«, s katero bi morda kasneje v razvoju tega odnosa sklenili čvrsto partnersko oziroma zakonsko zvezo (Tepavčević 2013, 17–18). Takšen način so-bivanja se v tuji literaturi največkrat omenja kot neke vrste »poskusni zakon« (»trial marriage«) (Liefbroer in Dourleijn 2006, 204). S kohabitiranjem imajo tako partnerji možnost, da se spoznajo, brez da bi v odnos »vložili preveč« (truda – psihološki faktor, kot tudi denarja – ekonomski faktor) - v primerjavi z »vlaganjem« v zakonsko zvezo in njeno ohranitvijo. Tako so »stroški« morebitne prekinitve kohabitiranja precej nižji kot je to pri razvezi zakonske zveze. Za ta proces obstaja v literaturi izraz »pletje« (»weeding«); kohabitacije, ki so »slabše kvalitete«, torej nestabilne, lahko relativno kmalu propadejo, tiste, »bolj kvalitetne« pa se »obdržijo« ali celo preidejo v zakonsko zvezo (Liefbroer in Dourleijn 2006, 204).

²¹ Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, sprejet leta 1976.

Kohabitanti naj bi na zakonsko zvezo gledali bolj ležerno, torej do »zakonske zveze kot institucije« v splošnem ne gojijo nekih čustev obvezanosti ali pa, po drugi strani, do kvalitete odnosa znotraj zakonske zveze gojijo prevelika pričakovanja (Liefbroer in Dourleijn 2006, 204–205). Schoen in Weinick (v Nock 1995, 54) sta s svojo raziskavo pokazala, da se kriteriji za izbor partnerja razlikujejo glede na željeno obliko partnerstva. Tisti, ki si želijo kohabitacije, naj bi tako izbrali partnerje, ki ustrezajo takšnemu vzorcu, in obratno, tisti, ki težijo k zakonski zvezi naj bi iskali partnerje s podobnimi tendencami. Sodeč po raziskovanju Hiekel in drugi (2012, 7–8) se pari odločajo za kohabitacijo (in torej ne za sklenitev zakonske zveze) iz naslednjih dveh razlogov: zakonsko zvezo doživljajo kot neko zastarelo buržoazno institucijo (zavrnitev zakonske zveze iz ideoloških razlogov) oziroma se jim na drugi strani poroka ne zdi relevantna, pomembna (poroka v nobeni meri ne spreminja ali povečuje njihovih občutkov zavezanosti partnerju).

Raziskovanje kohabitacij se je fokusiralo ne le na njene značilnosti in primerjavo z zakonsko zvezo, temveč tudi na relacijo med bivanjem v kohabitaciji in kasnejšo sklenitvijo zakonske zveze (v tem vrstnem redu torej). Številni raziskovalci (Thomson in Colella 1992; Nock 1995; Brien in drugi 1999; Kamp Dush in drugi 2003; Budinski in Trovato 2005)²² so na podlagi različnih vrst raziskav ugotovili, da naj bi osebe, ki so pred sklenitvijo zakonske zveze kohabitali, imele višjo stopnjo nestabilnosti v zakonski zvezi (in s tem posledično tudi večjo možnost razveze zakonske zveze) v primerjavi z osebami, ki pred sklenitvijo zakonske zveze niso imele izkušnje kohabitacije (t.i. »ne-kohabitanti«). Nekatere raziskave²³ so pokazale, da so tistim, ki se odločijo za kohabitacijo kot prvo obliko sobivanja, bliže nekatere nekonvencionalne vrednote in pogledi (v primerjavi z »ne-kohabitanti«). Na primer pari, ki kohabirajo naj bi bili a priori bolj sprejemljivi za razvezo (bolj liberalna stališča glede prekinitve razmerja) kot tisti, ki se poročijo brez predhodne izkušnje kohabiranja (Nock 1995, 54; Axinn in Thornton v Tepavčević 2013, 98;).

V drugem »taboru« najdemo raziskave (t.i. *raziskave druge generacije* – predvsem novejša raziskave), ki korelacije med nestabilnostjo zakonske zveze in predhodno

²² Liefbroer in Dourleijn (2006, 203) navajata še naslednje raziskave, ki so prišle do podobnih zaključkov, in sicer: Balakrishnan in drugi 1987; Bennett in drugi 1988; DeMaris in Rao 1992; Haskey 1992; Hoem in Hoem 1992; Schoen 1992; Trussell in drugi 1992; Bracher in drugi 1993; Manting 1994; Hall in Zhao 1995; Lillard in drugi 1995; Berrington in Diamond 1999).

²³ Balakrishnan in drugi 1987; DeMaris in Rao 1992; DeMaris in MacDonald 1993; Lillard in drugi 1995; Berrington in Diamond 1999 (v Liefbroer in Dourleijn 2006, 204).

kohabitacijo ne zaznajo oziroma rezultati teh kažejo, da kohabitiranje pred sklenitvijo zakonske zveze nima nikakršnega vpliva na stabilnost, kvaliteto in trajanje zakonske zveze (De Vaus in drugi 2003; Brown in drugi 2006; Brien in sodelavci v Tepavčević 2013).

Kar zadeva problematiko raziskovanja vpliva kohabitacije pred sklenitvijo zakonske zveze na nestabilnost zakonske zveze, lahko zaključimo, da se: rezultati po področjih (regije, države, dela kontinenta) statistično razlikujejo, da je kohabitacija postala (postaja) običajna oblika sobivanja v večini razvitih držav danes in da morebitni razkorak med zakonsko zvezo in kohabitacijo (kar zadeva kvaliteto, stabilnost in trajanje odnosa) izginja (Smock in drugi 2008).

5.1.3 Razširjenost kohabitacij v evropskem prostoru

Obstaja velika raznolikost (že znotraj evropskega prostora), kar zadeva pogostost in razširjenost kohabitacij. Vodilne v sprejetju »trends kohabitiranja« so bile nordijske države (devet od desetih žensk se je odločilo za bivanje v zunajzakonski skupnosti kot prvi obliki skupnega življenja s partnerjem), sledila jim je Zahodna Evropa (visoka stopnja kohabitacij v Franciji), nasprotje temu pa sta predstavljali Italija in Španija, kjer je večina izbrala zakonsko zvezo kot prvo obliko skupnega življenja.

Dolgoročne kohabitacije so zlasti značilne za Švedsko, kjer se ena izmed treh kohabitacij zaključi oziroma prelevi v zakonsko zvezo v roku petih let od pričetka skupnega bivanja (torej začnši s kohabitacijo), v večini drugih držav pa se ena od dveh kohabitacij pretvori v zakonsko zvezo (navadno ob prvi obletnici skupnega življenja) (Macura in drugi 2002, 4).

V neko srednjo skupino držav, kar zadeva pogostost kohabitacij, spadajo Nizozemska, Belgija, Velika Britanija, Nemčija in Avstrija. Najmanj pogosto se kohabitacije pojavljajo v državah Južne Evrope (Italija, Španija, Portugalska, Grčija), na Irskem in tudi državah Vzhodne Evrope (Romunija, Bolgarija, Rusija) (Kiernan 2002). Razlike v pogostosti in številčnosti kohabitacij med državami se zmanjšujejo. Fenomen kohabitacije je danes razširjen v praktično vseh državah EU in predstavlja »prvo izbiro«, torej tipičen prvi način skupnega življenja (Haskey v Morgan 2000, 9; Tepavčević 2013, 96). Slovenija skupaj z Estonijo spada k prvi skupini držav, čeprav je do podobnosti s skandinavskimi državami oziroma nekaterimi državami Zahodne Evrope (npr. Francijo) prišlo z nekoliko manjšim zamikom.

Tepavčević (2013) kohabitacije vidi predvsem kot odraz spremenjenega vrednotenja partnerske oziroma zakonske zveze. Meni, da je *kohabitacija predvsem odraz osebne izbire* in ne odraz ovir za sklenitev zakonske zveze.

5.2 KOHABITIRANJE V SLOVENIJI

»V naši kulturi veljata poroka in sklenitev zakonske zveze za normalen in zaželen pojav, ki naj potrdi globlje vezi med partnerjema in jima omogoči, da oblikujeta družino. Kljub temu živi veliko partnerjev in družin zunaj zakonske zveze« (Tepavčević²⁴ 2013, 15–16).

Po Zupančič in drugi (2005, 17) slovenska ustava omenja dve obliki življenjskih skupnosti parov, in sicer zakonsko zvezo in zunajzakonsko skupnost (kohabitacijo). Bistvenega pomena je vedenje o tem, da naša ustava definicij zakonske zveze in zunajzakonske skupnosti dejansko ne vsebuje, le pooblašča zakonodajalca za ureditev pravnih razmerij znotraj zakonske zveze ali torej zunajzakonske skupnosti. Zupančič in drugi (prav tam) tudi opozarja, da sta izraza »zakonska« in »zunajzakonska« v medsebojni zvezi zavajajoča, saj lahko na nek način kažeta na odnos (i)legalnosti. Doda, da se mu takšno poimenovanje zdi napačno, saj sta obe življenjski skupnosti pri nas zakonski, torej urejeni z zakonom.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR), ki v prvem odstavku 12. člena določa, da je zunajzakonska zveza (torej kohabitacija) »dalj časa trajajoča življenjska skupnost moškega in ženske, ki nista sklenila zakonske zveze, ima zanju enake pravne posledice po tem zakonu, kot če bi sklenila zakonsko zvezo, če ni bilo razlogov, zaradi katerih bi bila zakonska zveza med njima neveljavna; na drugih področjih pa ima taka skupnost pravne posledice, če zakon tako določa«, je bil sprejet že leta 1976 (obsežnejše noveliran v letih 1989, 2001 in 2004). Slovenija se je tako znašla med prvimi državami v evropskem prostoru, ki so izenačile pravice v obeh tipih skupnosti. ZZZDR ureja družinskopravna razmerja: zakonsko zvezo, zunajzakonsko skupnost, razmerja med starši in otroki itd.

²⁴ Doktorska disertacija Tepavčević Žarka z naslovom *Kohabitacije kot alternativa zakonski zvezi v Sloveniji* (2013) je prvo sociološko raziskovanje kohabitacij (kot alternativ zakonski zvezi), njihovega sprejemanja in uveljavitve pri nas. Prav zaradi prikaza sprememb in karakteristik zasebnih razmerij ter raziskovanja kohabitacij v Sloveniji predstavlja to doktorsko delo nadvse pomemben doprinos k začetkom analiziranja in raziskovanja področja maritalnih (in družinskih) sprememb pri nas.

Katere so značilnosti kohabitiranja pri nas? Tepavčević (2013) je ugotovil, da je populacija kohabitantov urbana populacija, prevladujoče starosti od okvirno 20 do 40 let, z visoko oziroma srednjo izobrazbo, ki po podatkih sodeč v splošnem ni materialno ogrožena. Kar 70 odstotkov raziskovanih parov ima enega ali več otrok, ostali so v pričakovanju prvega. Večina kohabitantov doživlja svojo vlogo v partnerskem odnosu kot enakovredno in enakopravno, dober partnerski odnos pa jim predstavlja medsebojno zaupanje, spoštovanje, učinkovito komuniciranje, ljubezen, zvestobo, sklepanje kompromisov itd. Večina intervjuvane populacije kohabitantov namerava s sedanjim partnerjem živeti »za vedno«, ostali pa upajo, da se jim bo tako izšlo. »V kohabitaciji uresničujemo vse potrebe, obenem pa imajo občutek avtonomnosti; svoboda je večja potrditev partnerstva kot poročni list« (Tepavčević 2013, 239).

V Sloveniji so bile kohabitacije prvič evidentirane že leta 1981, vseeno pa je raziskovanje tega področja težko izvedljivo, saj njihova registracija ne obstaja. Obstoječa zakonodaja namreč ne omogoča evidentiranja kohabitacij, zaradi česar je potrebno o obsegu kohabitacij sklepati na podlagi drugih kriterijev. Maritalne spremembe (tretje poglavje), ki se evidentirajo v upadu števila sklenitev zakonskih zvez, povečanju števila razvez, povečevanju števila živorojenih otrok zunaj zakonske zveze, naraščanju števila neporočenih oseb itd., so le nekateri izmed *posrednih* pokazateljev trendov obnašanja na področju kohabitiranja.

5.2.1 Predstavitev relevantnih statističnih podatkov

Prikaz statističnih podatkov s področja sklenitev in razvez zakonskih zvez ter zunajzakonskih rojstev v Sloveniji je namenjen zaokrožitvi in boljšemu celostnemu razumevanju obravnavane tematike. Vsi prikazani podatki so *le posredni pokazatelji stanja na področju kohabitiranja pri nas*. Njihova registracija namreč ne obstaja in s tem v povezavi tudi odsotnost neposrednih podatkov. V ta namen si je potrebno ogledati nekatere podatke, ki dajejo vpogled v trende obnašanja glede kohabitiranja pri nas. Vsakemu tabeliranemu prikazu podatkov²⁵ sledi grafična predstavitev, s pomočjo katere je prezentacija podatkov bolj evidentna in morebiten trend bolj nazorno predstavljen.

5.2.1.1 Sklenitve zakonskih zvez v RS

²⁵ Vse podatke sem se odločila predstaviti **od leta 1960 naprej**.

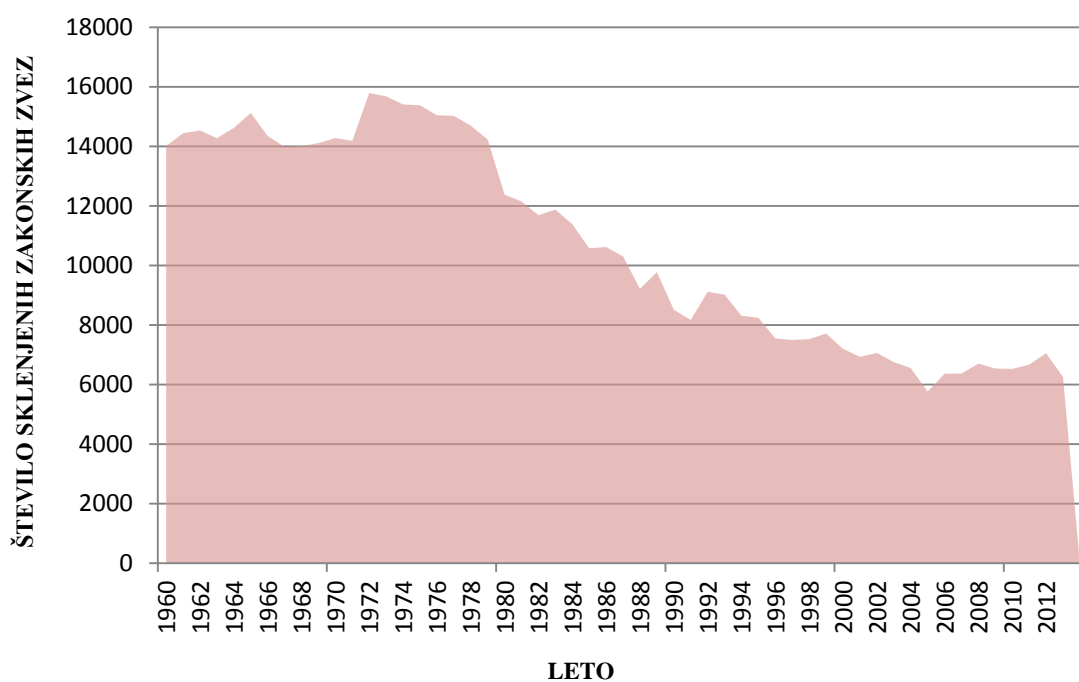
Prvi faktor, ki se ga običajno povezuje s porastom kohabitacij, je *upad števila sklenitev zakonskih zvez*. Ali drugače: število kohabitacij narašča na račun manjšega števila sklenitev zakonskih zvez.

Tabela 5.1 : Število sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013

LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO
1960	14013	1978	14695	1996	7555
1961	14442	1979	14230	1997	7500
1962	14535	1980	12377	1998	7528
1963	14277	1981	12153	1999	7716
1964	14622	1982	11689	2000	7201
1965	15122	1983	11878	2001	6935
1966	14348	1984	11386	2002	7064
1967	13984	1985	10579	2003	6756
1968	14010	1986	10621	2004	6558
1969	14113	1987	10307	2005	5769
1970	14281	1988	9217	2006	6368
1971	14186	1989	9776	2007	6373
1972	15792	1990	8517	2008	6703
1973	15681	1991	8173	2009	6542
1974	15408	1992	9119	2010	6528
1975	15379	1993	9022	2011	6671
1976	15048	1994	8314	2012	7057
1977	15026	1995	8245	2013	6254

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2015)

Graf 5.1: Število sklenitev zakonskih zvez 1960-2013

Graf 5.1 prikazuje število vseh sklenjenih zakonskih zvez med letoma 1960 in 2013. Najbolj evidenten upad števila sklenjenih zakonskih zvez, torej kontinuiran upad, se prične z letom 1976 oziroma 1977. To lahko pripišemo takratni izenačitvi zakonske in zunajzakonske zveze (sprejetje ZZZDR leta 1976 in njegova stopitev v veljavo leto kasneje). Z letom 2006 nastopi nek relativni trend stagnacije.

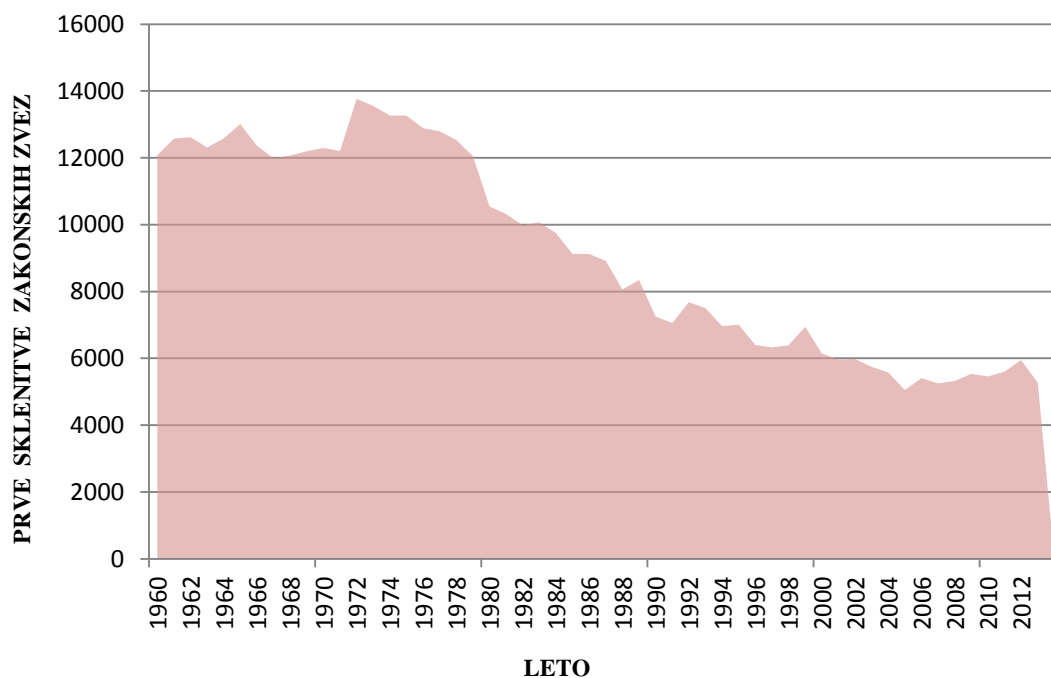
Tabela 5.2: Prve sklenitve zakonskih zvez 1960–2013

LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO
1960	12080	1978	12533	1996	6398
1961	12574	1979	12053	1997	6329
1962	12619	1980	10547	1998	6393
1963	12311	1981	10317	1999	6945
1964	12582	1982	9985	2000	6148
1965	13011	1983	10069	2001	5966
1966	12359	1984	9749	2002	5980
1967	11989	1985	9123	2003	5745
1968	12069	1986	9123	2004	5580
1969	12199	1987	8915	2005	5051
1970	12295	1988	8062	2006	5408
1971	12206	1989	8345	2007	5251

1972	13764	1990	7251	2008	5324
1973	13554	1991	7058	2009	5536
1974	13267	1992	7681	2010	5459
1975	13263	1993	7503	2011	5601
1976	12889	1994	6965	2012	5949
1977	12794	1995	7009	2013	5273

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2015).

Graf 5.2: Prve sklenitve zakonskih zvez 1960-2013

Graf 5.2 prikazuje število vseh prvih sklenitev zakonskih zvez. Iz grafa odčitamo, da že z letom 1972 število prvih sklenitev zakonskih zvez prične upadati, trend upadanja pa se

vsekakor prične z letom 1976. To lahko pripišemo zakonski izenačitvi zakonske in zunajzakonske zveze. Z letom 2006 pride do stagnacije, kar zadeva trend upadanja.

5.2.1.2 Razveze zakonskih zvez v RS

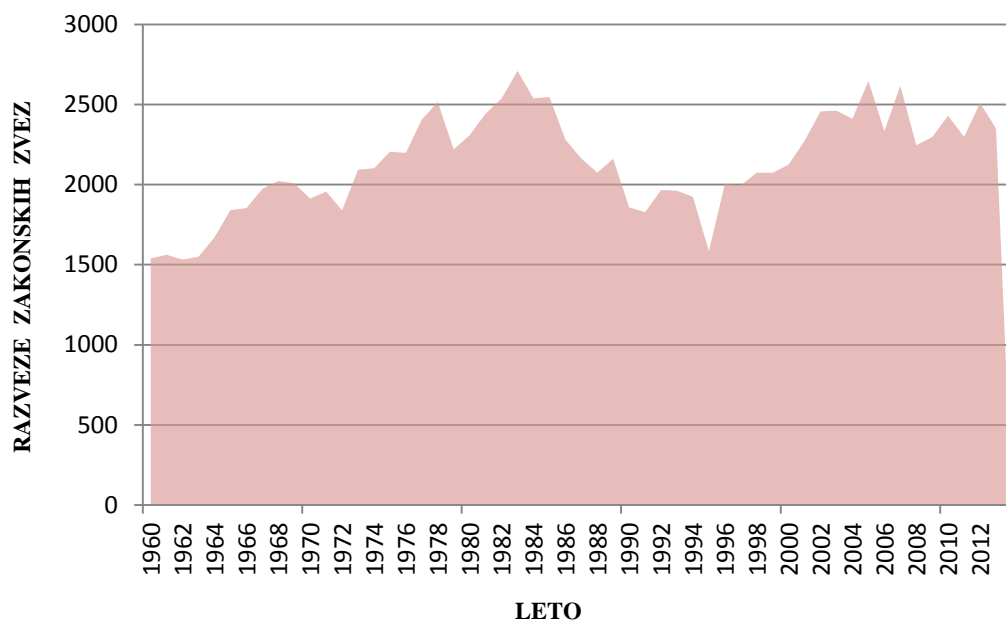
Naslednji izmed faktorjev, pomembnih za raziskovanje kohabitacij, ki posredno govori tudi o kohabitacijah v Sloveniji, so razveze zakonskih zvez.

Tabela 5.3: Število razvez zakonskih zvez 1960–2013

LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO
1960	1540	1978	2515	1996	2004
1961	1562	1979	2220	1997	1996
1962	1532	1980	2309	1998	2074
1963	1550	1981	2443	1999	2074
1964	1671	1982	2537	2000	2125
1965	1841	1983	2710	2001	2274
1966	1853	1984	2538	2002	2457
1967	1973	1985	2547	2003	2461
1968	2023	1986	2281	2004	2411
1969	2008	1987	2163	2005	2647
1970	1913	1988	2075	2006	2334
1971	1957	1989	2161	2007	2617
1972	1840	1990	1858	2008	2246
1973	2093	1991	1828	2009	2297
1974	2102	1992	1966	2010	2430
1975	2205	1993	1962	2011	2298
1976	2198	1994	1923	2012	2509
1977	2406	1995	1585	2013	2351

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2015).

Graf 5.3: Število razvez vseh sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013

Graf 5.3 prikazuje število razvez vseh sklenjenih zakonskih zvez. Vse od leta 1960 pa do nekega prelomnega obdobja leta 1983 oziroma 1984, govorimo o relativnem trendu naraščanja števila razvez zakonskih zvez; začetek 80-ih predstavlja torej pričetek obdobja upada števila razvez. Ta upad se povezuje s povečanjem števila kohabitacij na račun števila sklenitev zakonskih zvez (Tepavčević 2013). Ponovni trend naraščanja števila razvez zakonskih zvez se prične šele z letom 1996 in vztraja približno do leta 2003, ko se prične ponovno obdobje relativnega upada razvez zakonskih zvez.

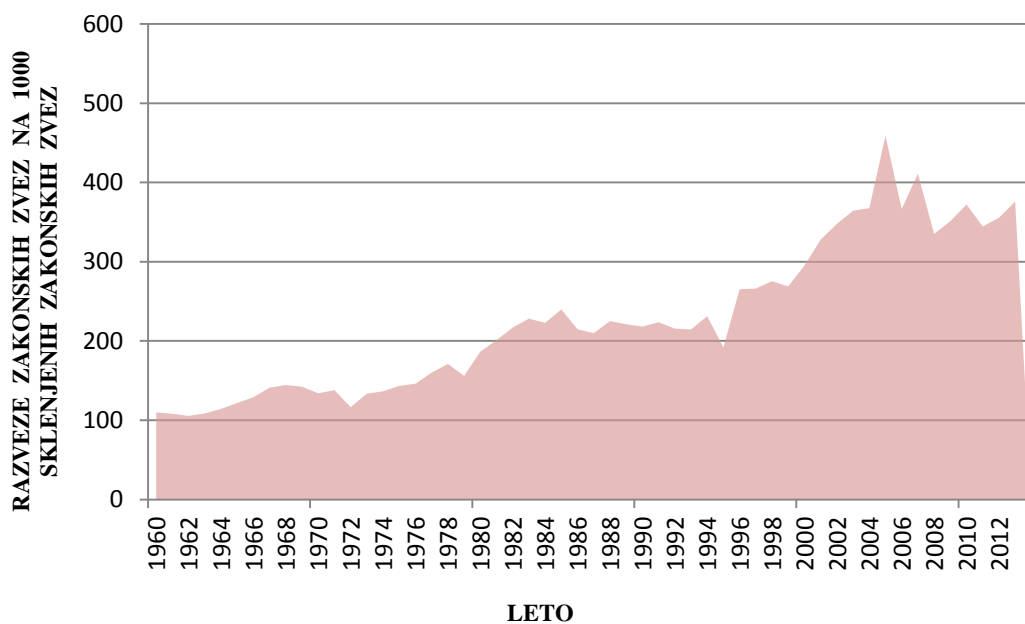
Tabela 5.4: Število razvez zakonskih zvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez 1960–2013

LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO
1960	109,9	1978	171,1	1996	265,3
1961	108,2	1979	156,0	1997	266,1
1962	105,4	1980	186,6	1998	275,5
1963	108,6	1981	201,0	1999	268,8
1964	114,3	1982	217,0	2000	295,1
1965	121,8	1983	228,2	2001	327,9

1966	129,1	1984	222,9	2002	347,8
1967	141,1	1985	239,8	2003	364,3
1968	144,4	1986	214,8	2004	367,6
1969	142,3	1987	209,9	2005	458,8
1970	134,0	1988	225,1	2006	366,5
1971	138,0	1989	221,1	2007	411,0
1972	116,5	1990	218,2	2008	335,1
1973	133,5	1991	223,7	2009	351,1
1974	136,5	1992	215,6	2010	372,2
1975	143,4	1993	214,6	2011	344,5
1976	146,1	1994	231,3	2012	355,5
1977	160,1	1995	192,0	2013	375,9

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2015).

**Graf 5.4: Število razvez zakonskih zvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez
1960–2013**

Graf 5.4 prikazuje število razvez zakonskih zvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez. Leta 1980 opazimo skokovit porast števila razvez, ki se po nekaj letih stabilizira, tako da bolj ali manj lahko govorimo o obdobju stagnacije. Tudi leto 1995 predstavlja pričetek trenda porasta razvez, ki pa se po približno desetletju naraščanja, prevesi v rahlo stagnacijo. Tepavčević (2013) poudari, da o prihodnjih trendih ne moremo sklepati, potrebno pa je upoštevati podatke, da število sklenitev zakonskih zvez upada na račun kohabitacij (o katerih pa torej nimamo evidenc).

5.2.1.3 Zunajzakonska rojstva v RS

Eden izmed indikatorjev (čeprav nepopoln in posreden) razširjenosti kohabitacij je tudi porast zunajzakonskih rojstev. Slovenija je v evropskem merilu ena izmed držav z največjim deležem rojstev zunaj zakonske zveze (Macura v Tepavčević 2013, 94–95)²⁶.

Tabela 5.5: Število živorojenih otrok zunaj zakonske zveze 1960–2013

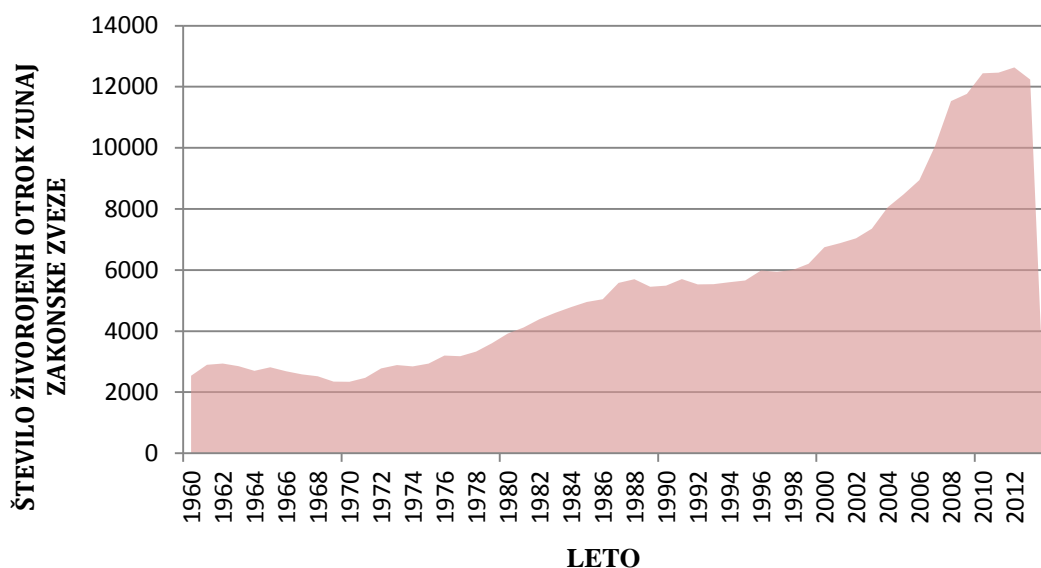
LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO	LETO	ŠTEVILO
1960	2538	1978	3328	1996	5984
1961	2896	1979	3602	1997	5942
1962	2937	1980	3919	1998	6001
1963	2851	1981	4117	1999	6203
1964	2699	1982	4389	2000	6746
1965	2815	1983	4598	2001	6881
1966	2685	1984	4785	2002	7037
1967	2582	1985	4954	2003	7354
1968	2520	1986	5043	2004	8053
1969	2346	1987	5578	2005	8475
1970	2340	1988	5698	2006	8943
1971	2470	1989	5451	2007	10071
1972	2777	1990	5488	2008	11531
1973	2887	1991	5702	2009	11767
1974	2844	1992	5529	2010	12441

²⁶ Statistični podatek, ki tudi (posledično) priča o razširjenosti kohabitacij, so priznanja očetovstva, a sem ga zaradi obsega diplomske naloge izpustila. Naj dodam, da število priznanj očetovstva narašča v skladu s številom otrok rojenih zunaj zakonske zveze (Tepavčević 2013).

1975	2935	1993	5536	2011	12463
1976	3198	1994	5600	2012	12633
1977	3177	1995	5657	2013	12237

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2015).

Graf 5.5: Število živorojenih otrok zunaj zakonske zveze 1960–2013

Graf 5.5 prikazuje število živorojenih otrok zunaj zakonske zveze. Iz grafa lahko razberemo, da se je število zunajzakonskih rojstev prvič (v obravnavanem obdobju torej) pričelo povečevati v pričetku 70-ih let, nekje konec 80-ih let pa sledi obdobje stagnacije. Z letom 2002 pride do drastičnega povečanja števila rojstev zunaj zakonske zveze, ki se nekje okoli leta 2010 prične zaustavljati.

Zgoraj predstavljeni statistični podatki kažejo na maritalne spremembe pri nas, do katerih je, v primerjavi z večino zahodnoevropskih držav, prišlo nekoliko kasneje, a zaradi tega nič manj intenzivno. Deinstitutionalizacija zakonske zveze in s tem povečevanje števila kohabitacij sta trenda, ki nas bosta verjetno spremljala tudi v prihodnosti. »Zakonska zveza je v naši kulturi izgubila premoč nad drugimi vrstami družinskih (partnerskih) zvez, zato prihaja čas, ko bodo enakopravno sobivale vse vrste partnerskih zvez s popolno svobodo in možnostjo izbire« (Tepavčević 2013, 246).

6 ANALIZA PRIMERA: PERCEPCIJA ZUNAJZAKONSKIH SKUPNOSTI V TEDNIKU DRUŽINA

V prvem delu diplomskega dela sem predstavila, kako je v obdobju postmoderne, času individualizacije in detradicionalizacije, refleksivnosti, pluralnosti identitet in socio-demografskih sprememb prišlo do transformacije tudi na področju intimnosti. Omenjeni pojavi, žensko gibanje in seksualna revolucija s plastično seksualnostjo na čelu, so postopoma privedli do družinskih in maritalnih sprememb. Zakonski zvezi, nekoč edini priznani potrditvi (romantične) ljubezni, je ob bok stopila zunajzakonska skupnost, zakonsko izenačen intimen odnos dveh, utemeljen na sotočni ljubezni. Slovenija nikakor ni zaostajala za omenjenimi spremembami; prišlo je do reorganizacije družine in družinskih odnosov ter vse večje liberalizacije zakonske zveze oziroma opuščanju te (Tepavčević 2013). Kohabitacije so pri nas naraščale v podobnem obsegu kot v drugih razvitih zahodnih državah, kar sem prikazala tudi s statističnimi podatki.

Namen drugega dela je analiza percepcije zunajzakonskih skupnosti v novinarskih prispevkih tednika Družina. Predmet analize so tiskani prispevki, ki zaobjemajo oziroma (posredno) kažejo na percepcijo zunajzakonskih skupnosti v Sloveniji.

Cilj drugega dela je s pomočjo metode kritične diskurzivne analize (KDA)²⁷ ugotoviti, ali (in če da, kako) se je znotraj tednika Družina, v kontekstu obravnave tematike zunajzakonskih skupnosti, z leti spreminjal diskurz. Analiza zajema vse izvide časopisa iz let 1954, 1974, 1994 in 2014, temu pa sledi ugotavljanje morebitnih razlik (glede na vsakokratne dvajsetletne razlike med prispevki) v diskurzu in načinu predstavljanja zunajzakonskih skupnosti. Tekstualno analizo bom sočasno povezala z diskurzivno prakso in raziskovala, ali in kako (če sploh) se ideologija izraža skozi jezik, jezikovna sredstva. Dobljene rezultate bom nato povezala tudi z vsakokratnim prikazom takratnega političnega ozadja in pravnih razmerij, v smislu (takratne) ureditve zunajzakonskih skupnosti.

Glede na katoliško tradicijo tednika predpostavljam, da bo percepcija zunajzakonskih skupnosti²⁸ prevladujoče »negativna«, v smislu predstavljanja zunajzakonskega

²⁷ Več o metodi KDA v nadaljevanju.

²⁸ Na tem mestu lahko kot neke vrste podkrepitev pričakovanem izhodu analize prispevkov dodam še simbolizem, ki se nahaja v naslovu samega tednika. Tednik se imenuje Družina. Ime je predlagal prvi glavni urednik Premrov Jože. V prvem uvodniku iz leta 1952 (1) Toroš, takratni izdajatelj Družine, pomenljivo zapiše: »Obe družini, tista pod domačim krovom in tista, ki je Cerkev, imata podobne

življenja kot nezaželenega oziroma napačnega. Znan je namreč odnos Cerkve do katerekoli oblike »skupnega življenja« heteroseksualnega para, ki ni potrjen s civilno in (nato še) cerkveno poroko. Tak odnos velja za »nečist«, »grešen« oziroma v nasprotju z »Božjim«. »Čeprav morda družba te zunajzakonske skupnosti podpira, takšnega sobivanja ni mogoče uskladiti z božjim načrtom zakona« (»Poskusni zakon – Tveganje«, 4. 12. 2005, Družina).

6.1 ANALIZA MEDIJSKEGA DISKURZA

»Množični mediji imajo središčno vlogo v naši družbi, vplivajo na preživljanje prostega časa in na našo percepcijo politične in družbene realnosti« (Erjavec 2000, 672). Način, na katerega medij prikaže določeno novico oziroma sporočilo, vpliva na prejemnikov pogled, lastno predstavo in interpretacijo tega sporočila. Ta način ali pogled, skozi katerega mediji ustvarijo in predstavijo določeno medijsko vsebino, se imenuje *diskurz*. Množični mediji so eden ključnih mehanizmov, mest produkcije in reprodukcije raznolikih diskurzov. Diskurz je del družbenega, je pojem, ki se uporablja množično in interdisciplinarno, odlikuje pa ga tudi pomenska večplastnost in raznoterost. Večina sodobnih teorij in analiz diskurza interpretira diskurz konstruktivistično kot specifičen način razumevanja sveta (poročanja o svetu) oz. enega izmed njegovih vidikov (Jørgensen in Phillips v Vezovnik 2009, 11).

Ožje gledano predstavlja diskurz rabo jezika znotraj nekega specifičnega področja (npr. medicinski, religiozni, politični, znanstveni diskurz itd.), širše gledano pa diskurz ni le v povezavi z jezikom, temveč ga določajo tudi določene institucionalne in organizacijske prakse. Drugače povedano »diskurzi organizirajo načine, na katere mislimo nek fenomen, in načine, na katere se s fenomeni ukvarjamo« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17). Po Fairclough in Wodak (1997) ima lahko diskurzivna praksa pomembne ideološke posledice. Z načini reprezentacije in pozicioniranja namreč lahko pripomore k produkciji in reprodukciji neenakih odnosov moči med družbenimi skupinami, razredi. Institucionalne prakse, ki jih ljudje izvajajo samodejno, pogosto utelešajo predpostavke, ki na nek način legitimirajo (posredno ali neposredno) odnose moči.

odločilne naloge v službi Boga in naroda - to je: roditi in vzgajati naraščaj v ljubezni do Boga in do bližnjega. To je Kristusov nauk, to je glavna vsebina vsega krščanstva«. Lahko sklepamo, da ima torej beseda Družina dvojni pomen, v vsakem oziru pa ta pomen predstavlja neke vrste Združitev, Skupnost; Bog pa seveda »deluje« kot skupni imenovalec.

»Ideologija se izvaja v diskurzu, ki ima največjo moč takrat, kadar ljudje vanj privolijo, ga reproducirajo in utrjujejo, skozenj pa utrjujejo in reproducirajo tudi obstoječe odnose v družbi« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 24).

6.1.1 Ideologija in jezik

Svet torej skozi diskurz ni predstavljen objektivno, temveč s številnih različnih perspektiv, ki so ideološko obarvane. Kljub številnim opredelitev tega pojma, lahko ideologije v splošnem označimo kot reprezentacije vidikov sveta, ki prispevajo k oblikovanju in vzdrževanju odnosov moči. Fairclough (v Vezovnik 2008, 89) ideologijo razume kot konstrukcijo pomenov, ki pripomorejo k nastajanju, reprodukciji in spreminjanju razmerij dominacije. Prav tu imajo ključno vlogo mediji. Posameznik spoznava družbeno realnost prek medijev, saj je vsak dan, že od otroštva dalje, izpostavljen medijskim vsebinam. »Ti s posredovanjem informacij vsak dan razširjajo območje posameznikove realnosti, saj vse tisto, kar ni dostopno njegovemu neposrednemu izkustvu, dobi prek množične komunikacije« (Erjavec 2000, 675). Novinar oziroma urednik z različnimi selekcijskimi procesi, ki so ena temeljnih značilnosti medijev, iz medijskega teksta izključi določene dogodke iz medijske realnosti. Ti dogodki v mediju torej niso predstavljeni = objavljeni, prav ta selekcija informacij pa vpliva na posameznikovo percepcijo pomena teh (t.i. proces »agenda setting«). Medijska reprezentacija realnosti je v precejšnji odvisnosti od dejavnikov omejevanja notranje in zunanje medijske demokracije. Notranja medijska demokracija predstavlja novinarjevo avtonomijo in problem odločanja, ki tiči tudi v načinu dela posameznega uredništva, zunanja medijska demokracija pa pomeni transparentnost »tiste politične in/ali ekonomske moči, ki izvaja pritisk na medije«, obenem pa predstavlja tudi legitimacijo medijev (Erjavec 2000, 675–680).

Ideologije so izražene in reproducirane v jeziku oziroma skozi jezik. Jezik ima ključno vlogo v interpretacijah družbene realnosti; ni nevtralen in sveta ne opisuje, temveč ga konstruira. Njegov pomen proizvajajo prakse reprezentacije²⁹ (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 13–15). »Smisel sveta je mogoče uvideti le prek prisvojitve jezika v diskurzu, saj jezik oblikuje naše razumevanje sveta« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 18). Ko prevladuje nek specifičen diskurz in je zanj značilna uporaba določenih jezikovnih

²⁹ »Reprezentacija je termin, ki ga uporabljamo za prakso povezovanja različnih znakov, da bi z njimi razumeli in smiselno posredovali skupek abstraktnih konceptov« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 13).

sredstev, potem bo, brez nekega kritičnega razmisleka, uporaba prav teh sredstev delovala kot edina logična izbira in takšen diskurz kot edina opcija. Ko ima namreč nekdo moč, da izbira ali odloča, katere besede oziroma jezikovne norme so primerne ali pravilne za uporabo v določenem diskurzu, potem je s tem že izražen pomemben segment družbene in ideološke moči (Fairclough 2001, 73).

6.1.1.1 Diskurz »mi – oni«

Eden izmed izrazito močnih ideoloških mehanizmov je t.i. diskurz »mi – oni«. Tu gre pravzaprav za proces diferenciacije, ločevanje »nas« (istost) od »njih« (drugačnost). Vzpostavljanje skupne družbene identitete poteka z reprezentacijo »druge skupine« kot drugačne, celo deviantne. Večina občinstva takšno reprezentacijo sprejme in se nekritično poistoveti z »mi«, istočasno pa skozi medijski diskurz sprejme oziroma konstruira določena prepričanja in (anti)vrednote o »njih«. »Oni« so najpogosteje predstavljeni s pomočjo stereotipov³⁰, ki opredelijo, označijo in tvorijo neko pred-sodbo, ustvarjeno na podlagi pripadnosti določeni skupini. Takšen način reprezentacije prikazuje latentno moč medijev in s tem reprodukcijo ideološkega aparata (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 29–31).

6.1.2 Metoda: kritična diskurzivna analiza (KDA)

Kritična diskurzivna analiza (KDA) ima po Vezovnik (2008, 85) tri pomene. Najprej predstavlja »način pristopa k analizi teksta«, nato šolo, v okviru katere delujejo različni pristopi, ki se kritično opredeljujejo do obravnavanih tekstov, nazadnje pa označuje tudi uveljavljen naziv za Faircloughov pristop, ki deluje znotraj šole KDA. V tem drugem delu bom sledila navodilom omenjenega pristopa in na ta način izvedla analizo na treh ravneh. Prva raven je deskriptivna in zajema jezikovno analizo teksta. Druga raven, raven diskurzivne prakse je povezana z analizo produkcije in interpretacije teksta, tretja, najvišja raven pa je povezana z analizo družbe, torej gre za razlago (eksplanacijo) odnosa med interakcijo in družbenim kontekstom (Fairclough 1995, 57–62). Povedano

³⁰ Izraz stereotip je prvič uporabil Lippman v svojem delu *Javno mnenje* (»Public opinion«) iz leta 1922. Stereotipe je predstavil kot »selektivne, samoizpolnjujoče in etnocentrične sodbe, ki vodijo v zoženo, nepopolno, pristransko in neustrezno (parcialno) reprezentacijo sveta okrog nas« (Lippman v Ule 2004, 159). Ule (2004, 159) označuje stereotipe kot generalizacijo delno točnih, a po večini površnih in nepreverjenih sodb o človeku, neki skupini ali skupnosti. Prav zaradi te površnosti, splošnosti in nepreverjenosti stereotipi ne morejo ustrezati stvarnosti.

drugače, Faircloughov model predstavlja združitev treh teoretskih tradicij: jezikovne analize, mikrosociološke (družbene prakse pojmuje kot produkte družbenih akterjev) in makrosociološke tradicije analize družbenih praks v odnosu do družbenih struktur (Vezovnik 2008, 85–86).

KDA predstavlja kvalitativen pristop preučevanja medijskih besedil. Poenostavljeno pomeni jezikoslovno obravnavo medijskega teksta z umestitvijo tega teksta v širši družbeni kontekst. Analiza na zgolj jezikovno-stilni ravni namreč ne osvetli, ne obravnava jezika v povezavi s širšimi družbenimi in kulturnimi strukturami (Erjavec in Poler Kovačič 2007). KDA proučuje diskurz s strani različnih družbenih akterjev in hkrati opazuje elemente moči, ki se prek diskurza vzpostavijo. Raziskuje torej, kako se neenakost, nadvlada, zlorabe ipd. uveljavljajo in reproducirajo s pomočjo teksta (govora) v nekem političnem ali družbenem kontekstu, ozadju. Beseda *kritična* (kritična diskurzivna analiza) poudarja poglobljeni del analize tekstov, in sicer opazovanje, iskanje povezave med uporabo jezika in razmerji moči. »Odnosi moči so povezani z diskurzom, in KDA se ukvarja z močjo v diskurzu in močjo nad diskurzom« (Wodak v Erjavec in Poler Kovačič 2007, 42). Tudi Fairclough (1995, 17) izpostavlja, da moramo medijski tekst analizirati kot diskurz, vendar ne v smislu jezikovne analize, temveč z navezavo te na diskurzivne in družbeno-kulturne prakse. Medijske tekste je namreč nemogoče opazovati zunaj okolja, v katerem nastajajo; prav ta povezava med medijskimi teksti in širšim družbenim okoljem pa je bistveni element metode KDA.

7 ANALIZA NOVINARSKIH PRISPEVKOV

V tem poglavju združujem tekstualno in diskurzivno analizo, na koncu vsakega obravnavanega letnika pa dodam še prenos na družbeno raven. Zanima me: kakšna je (četudi posredno predstavljena) percepcija zunajzakonskih skupnosti v časniku Družina; s pomočjo katerih jezikovnih sredstev in struktur je ubesedena; ali je skozi čas prišlo do spremembe nekega vodilnega diskurza, kakšen je ta in ali so k temu pripomogle družbeno-politične oziroma socio-demografske spremembe.

V sklopu tekstualne analize se lotim analize besed, torej njihove izbire in pomena, osredotočim pa se tudi na stavčne strukture, skladnjo, modalne glagole³¹ in retorične trope (predvsem metaforo³²). Analizirala bom tudi naslove prispevkov in jim poleg vsakokratnega (tudi ideološkega) pomena, določila še funkcijo. Korošec (1998, 48–49) loči tri funkcije naslovov, in sicer: poimenovalno-informativno, informativno-stališčno in pozivno-pridobivalno. Poimenovalno-informativni naslovi zgolj označujejo oziroma poimenujejo temo ali vsebino besedila, informativno-stališčni pa sicer informirajo o vsebini, a jo prvenstveno vrednotijo in dodajajo avtorjevo stališče, pogled na tematiko. Tretji, pozivno-pridobivalni naslovi imajo v ospredju avtorjevo stališče in so od vseh najmanj informativni; o vsebini besedila ne izvemo preveč. Informativno funkcijo v veliki meri (povsem) prekriva stališčna, ki je pogosto tudi zahteva ali poziv uredništva, naslovljena na javnost ali določenega naslovnika (Korošec 1998). Pozivno-pridobivalni naslovi lahko (ob pomanjkljivi obrazložitvi v besedilu) prerastejo v t.i. zastrte naslove, ki jim Korošec (1998, 149) pravi tudi neuspeli naslovi. Takšen naslov povzroči motnjo pri sprejemanju sporočila.

7.1 PREDMET ANALIZE: KATOLIŠKI TEDNIK DRUŽINA

Družina je prvi slovenski katoliški časnik, ki izhaja že od leta 1952, in sicer najprej kot štirinajstdnevnik. Prvotno je bil to list Goriške administrature, ki kasneje preraste v slovenski verski časopis. Od svojih začetkov pa nekje do pričetka 60-ih let je bila Družina predvsem formativni list (obravnavala tematskih vsebin, ki pa nimajo obveščevalne funkcije), ki postopoma, približno po desetih letih, prevzame tudi informativno vlogo. Leta 1965 preide Družina v last vseh slovenskih škofij, s tem pa se tudi poveča informativna vsebina. Leto 1972 zaznamuje pričetek tedenskega izhajanja – v taki obliki ga poznamo tudi danes. Sčasoma je tednik pridobil na obsegu in spremenil zunanjo podobo, leta 1981 pa dobi še mesečno prilogo - Naša družina. V okviru katoliškega družbenega nauka tednik Družina obravnava raznolika življenjska področja, namenjen pa je tudi slovenskim družinam tako doma kot po svetu (Družina 2015).

³¹ Erjavec in Poler Kovačič (2007) kot eno izmed orodij za tekstualno analizo teksta omenita modalnost oziroma modalne ali naklonske glagole (morati, smeti, moči, želeti, hoteti). Z uporabo teh glagolov lahko tvorci besedil, novinarji izražajo tudi ideološko moč.

³² Po SSKJ-ju je metafora »besedna figura, za katero je značilno poimenovanje določenega pojava z izrazom, ki označuje v navadni rabi kak drug podoben pojav«.

Analiza časopisa Družina zajema pregled vseh številčk iz let 1954, 1974, 1994 in 2014, znotraj tega vzorca pa je bilo za potrebe diplomskega dela uporabnih le devet³³ prispevkov. Takšen vzorec je bil izbran z namenom opazovanja in ugotavljanja sprememb načina prezentacije, natančneje percepcije zunajzakonskih skupnosti in s tem morebitnih sprememb uredniške politike tednika. Dvajsetletni razmik med obravnavanimi tedniki je zagotovo dober in trden pokazatelj (morebitnih) sprememb diskurza.

Potrebno je poudariti, da **noben prispevek** ne obravnava zunajzakonskih skupnosti eksplicitno; te torej niso vodilna ali glavna tema v nobenem prispevku (v zajetem vzorcu). V prispevkih so zunajzakonske skupnosti omenjene le: v odstavku ali povedi ali njihovih delih, največkrat pa o njih lahko *sklepamo le posredno*, na primer prek pisanja o pomenu cerkveno sklenjene zakonske zveze in družinskih ter maritalnih spremembah.

V nadaljevanju analiziram prispevke kronološko, začeniši z letom 1954. Avtor in vsebina vsakega prispevka sta zaradi obsega diplomskega dela in večje preglednosti zapisana v opombah.

7.2 LETNIK 1954

Pregled celotnega letnika je pokazal, da v tem letu ni bilo prispevkov, ki bi obravnavali tematiko zunajzakonskih skupnosti ali pisali o neki izvenzakonski obliki razmerja med moškimi in žensko kot jo poznamo danes. Vseeno sem se odločila izpostaviti dva prispevka, na podlagi katerih lahko, sicer posredno, izluščimo, kakšen pogled bi imela Družina na zunajzakonske skupnosti v tistem času.

7.2.1 Številka 1

Rubrika »Nedeljske misli«, 6. januar, stran 2³⁴

Povedi, v katerih se »sveti« zakonski zvezi pripisuje izjemen pomen, sta:

³³ V letniku **1954** sem našla **dva**, letniku **1974** **enega**, letniku **1994** **štiri** in v letniku **2014** **dva** prispevka.

³⁴ Prispevek izpostavlja pomen krščanske družine skozi interpretacijo dveh evangelijev. Prvi (po Luku: Dvanajstletni Jezus v templju) poudarja pomen (krščanske) družine, kar avtor (neznani sicer) podkrepi z božjo idejo družine, ki je »korenika božjega drevesa, vsajenega v vrtu človeštva«. Razlaga drugega evangelija (po Janezu: O ženitnini v Kani galilejski) poteka od prikaza začetka Jezusovih čudežev (svoj prvi čudež je Jezus storil v hiši novoporočencev na njun poročni dan, pa vse do pomembnosti njegove vere, misijonarske poti in nazadnje pomembnosti Marije kot »duhovne matere«. Prispevek ni podpisan.

Jezus je hotel prinesiti mladima novoporočencema svoj blagoslov, s tem pa je hotel poudariti tudi važnost in svetost sv. zakona.

in pa

Da, pred Bogom ima samo tista zakonska zveza značaj, moč in zakramentalno³⁵ milost, ki jo blagoslovi On po svojem namestniku, pooblaščenemu duhovniku.

V obeh povedih opazimo velik poudarek na pomenu sklenitve zakonske zveze, centralna os, skupni imenovalec pa je Bog oziroma božji blagoslov. V prvi povedi se kot osrednja figura, ki je pravzaprav nosilec krščanske religije, omenja Jezus, vzporedno z njim pa sta omenjena mladoporočenca. S tem je dodatno poudarjena pomembnost in teža cerkveno sklenjene zakonske zveze, torej njena »svetost«, saj je ta v direktni povezavi z »božjim«. O tod torej poseben pomen zakonske zveze in njena zakramentalna vrednost. Druga poved je pomensko stopnjevanje prve in deluje kot dodatna razlaga. Členek »da«, ki stoji na začetku, daje celotni povedi neko trdnost, dodatno krepi trditve v povedi. Neveljavna je torej vsaka zakonska zveza, ki ni sklenjena (tudi) cerkveno in takšna ima za Cerkev nek inferioren pomen: »...pred Bogom ima **samo tista zakonska zveza** značaj, moč in zakramentalno milost, ki jo blagoslovi On ...«, moč božjega blagoslova pa je v rokah »božjega namestnika na zemlji«, duhovnika. Členek »samo« zagotavlja zgoraj omenjeno pot kot edino pravo, možno; le civilno sklenjena zakonska zveza (ali torej katerakoli oblika zunajzakonske zveze) torej nima nikakršne veljave, vrednosti.

*Poudarjam, da o zunajzakonski skupnosti tu ni nikakršnega govora, a na podlagi zapisanega, lahko sklepamo o »neprimernosti« ali celo »grešnosti« (pred Bogom torej) takšnega odnosa. Opazna je dvojnost pravilno/napačno oziroma božje/brezbožno. Na eni strani imamo s strani duhovnika blagoslovljeno sveto zakonsko zvezo, na drugi strani neveljavnost in brezpomenskost zakonske zveze, ki ni sklenjena »pred Bogom«. Na eni strani obstajajo torej zakonske zveze in zakonci, katerim je (zaradi upoštevanja Cerkvenih zakonov) dodeljena božja milost, na drugi strani poudarek, da kakršnakoli drugače sklenjena zakonska zveza pred Bogom, »v njegovih očeh« torej resnično nima nikakršne vrednosti (zaradi neupoštevanja Cerkvenih zakonov). **Božjo milost in njegov***

³⁵ Zakramentalna milost, zakrament je po SSKJ-ju: »od Kristusa postavljeno sveto znamenje, ki človeka posvečuje, mu podeljuje božjo milost«.

blagoslov lahko torej pridobijo le tisti zakonci, ki sklenejo svoj zakon tudi cerkveno, s čemer je **okrepljena in poudarjena moč in vloga Cerkev v sferi intimnega**. Povezava Boga, božjega blagoslova z zakonsko zvezo kaže na diskriminacijo katerekoli zakonske zveze, ki ni sklenjena cerkveno oziroma **vseh** drugih oblik intimnih razmerij. Opazna je torej precejšnja ideološka moč, vpliv Cerkev na svoje vernike v smislu izrecnega predstavljanja »njihove poti« = cerkvene sklenitve zakonske zveze kot edine prave.

Prispevek nima naslova.

7.2.2 Številka 3

Rubrika »Dekletom na pot v življenje ...«, 3. februar, stran 5³⁶

Tudi v tem prispevku ne najdemo neposrednih povedi, besed ali besednih zvez, ki bi se nanašale na zunajzakonsko skupnost kot tako, vseeno pa lahko posredno, na podlagi načina pisanja in uporabe specifičnih besed in struktur, sklepamo o morebitni percepciji.

V katoliški Cerкви je zakon velik zakrament, zato mora biti sklenjen – pri nas najprej na matičnem uradu, po civilni poroki – tudi v cerkvi pred duhovnikom in dvema pričama. Šele potem Bog podeli zakoncema potrebne milosti.

Podobno kot v prejšnjem prispevku, najdemo tu poudarjanje pomembnosti in svetosti zakonske zveze. Modalni glagol *morati* kaže na edino pravilno, celo edino možno pot pri sklenitvi zakonske zveze, glagol *podeliti* (»Bog podeli«) pa predstavlja neko nagrado za dobro, pravilno izbrano pot. Torej le v primeru cerkvene sklenitve zakonske zveze, zakonca »pridobita« božji blagoslov; le v tem primeru Cerkev sprejme njen zakon kot »pravi« = »veljavni«. Z načinom oblikovanja povedi skozi dualnost pravilno/napačno oziroma božje/brezbožno: »odločiti se za cerkveno poroko in biti v božji milosti« ali pa na drugi strani »ostati brez božje milosti in biti poročen le civilno«, zopet opazimo vpliv Cerkevne moči.

Tudi ta prispevek nima naslova.

³⁶ V tokratni rubriki »Dekletom na pot v življenje ...« avtor prispevka (ponovno nepodpisan) svetuje samskim dekletom, kdaj, kako in s kom skleniti sveti zakon (pa tudi nasprotno: kdaj se ne odločiti za sklenitev zakona). Zakonsko zvezo avtor opiše kot poklic »od Boga postavljen zato, da bi v tem prelepem vrtu svete Cerkevne vzrasli novi božji otroci, ki bodo kdaj posedli nebeške dvore«.

V letu 1954 ni prispevkov, ki bi vsaj v enem odstavku ali povedi govorili o zunajzakonskih skupnostih. Vseeno menim, da lahko s pomočjo nekaterih fraz, povedi in besednih zvez vsaj posredno predpostavimo, sklepamo, kakšen bi bil pogled Družine na zunajzakonske skupnosti v tem času. Glede na analizirana prispevka – neodobravajoč.

Kar zadeva družbeno-politično ozadje pride že leta 1946, ko je bila današnja Slovenija del Federativne Ljudske Republike Jugoslavije (FLRJ), do precejšnjih sprememb na področju družinskega prava. Vsi pravni predpisi, veljavni pred in med drugo svetovno vojno, se v tistem času razveljavijo. Novosti v družinskem pravu prinesejo precej več enakopravnosti in svoboščin, in sicer: možnost razveze zakonske zveze, izenačitev otrok, rojenih zunaj zakonske zveze z otroki rojenimi v zakonu, skupno premoženje zakoncev itd. Sprememba nastopi tudi v položaju ženske v družbi. Obravnavana je kot samostojna entiteta, ki prav tako kot moški prispeva k politični, družbeni ali ekonomski sferi. Zakonsko zvezo je takrat urejal TZZZ (Temeljni zakon o zakonski zvezi), ki zunajzakonski zvezi ni priznaval nobenih pravnih posledic (Geč-Korošec 1982).

V tistem času še ni prišlo do nekega trenda naraščanja števila razvez zakonskih zvez ali zunajzakonskih rojstev, a lahko že na podlagi novosti v družinskem pravu sklepamo o pričetku takšnih sprememb.

7.3 LETNIK 1974

Pregled vseh številčk časopisa Družina iz leta 1974 je pokazal, da tudi dvajset let kasneje ni prispevkov, ki bi eksplicitno obravnavali tematiko zunajzakonskih skupnosti. Zaradi vzpostavitve čim bolj jasne perspektive celotnega časovnega obdobja pregleda časnika (1954–2014) sem vseeno izpostavila prispevek, na podlagi katerega lahko (zopet le posredno) sklepamo, kakšno bi bilo videnje zunajzakonskih skupnosti v tistem času.

7.3.1 Številka 45

»Pogodba in zakrament« (rubrika: »Pogovarjamo se«), 24. november, stran 10³⁷

³⁷ Bralec (poimenovan kot M. R.) je na podlagi odgovora neki bralki iz številke 43 (rubrika »Pri nas doma«, namenjena vprašanjem bralcev) zaključil, da ima avtor stališče, da je zakon sklenjen že takrat, ko si zaročenca obljubita zvestobo in se drug drugemu iskreno predata, s tem pa je cerkvena poroka spremenjena v formalnost, ki pa je sicer potrebna. Za bralca je takšno mnenje nepojmljivo in meni, da odpira precej vprašanj, zato se je odločil pisati Družini in za mnenje povprašati strokovnjaka (bralčev

... so kristjani dolžni sklepati zakon po določbah Cerkve in zakaj njihov zakon ni veljaven, če ga ne sklenejo po cerkvenih določbah ...

Svoje pisanje avtor nadgrajuje v podobnem tonu.

Res je, poroko skleneta ženin in nevesta sama, ona sama si ob poroki podelita zakrament; toda če se pri sklepanju zakona ne držita cerkvenih določb, si ne podelita zakramenta in njun zakon v očeh Cerkve ni veljaven ...

Avtor v prvi povedi govori o nujnosti oziroma dolžnosti kristjanov skleniti cerkveni zakon. Pomensko je uporaba glagola »dolžan biti« precej enakovredna naklonskemu glagolu »morati«, kar kaže na neko obveznost. Vzporedno s tem avtor piše o neveljavnosti zakonske zveze, ko ta ni sklenjena po določilih »cerkvenega reda«.

V drugi povedi opazimo izrazito kontradiktornost, saj avtor v isti sapi piše, da si zakonca ob poroki sama (torej drug drugemu) podelita zakrament, pa vendar si ga ne podelita, če pri sklepanju zakona ne upoštevata cerkvenih načel.

Kulminacija nastopi z označitvijo njune zakonske zveze kot neveljavne v primeru, ko mož in žena svojega zakona ne potrdita tudi »pred bogom«, o čemer govori tudi prva poved. Skozi obe povedi je izpostavljena moč Cerkve, ki na nek način »sodi« in ima pravico ter istočasno moč označiti zakonsko zvezo dveh kot neveljavno (če torej ni sklenjena po Njenih pravilih).

Svoj odgovor bralcu avtor zaključí z razmišljanjem o zakonski ljubezni.

Vendar ljubezen ni le v čustvih in nagnjenjih; in Cerkev po Kristusovi volji hoče tudi s pravnimi predpisi pripomoči do najplemenitejšega v zakonski ljubezni, ki ji je temelje dal že Stvarnik, Kristus pa jo je dvignil k velikemu dostojanstvu zakramenta.

Avtor ljubezen predstavi kot nekaj, kar samo po sebi ni popolno: » ... ljubezen ni le v čustvih in nagnjenjih ...«, temveč potrebuje verske temelje, katere spremljajo tudi pravni predpisi. Šele oboji skupaj prispevajo oziroma so predpogoj za razcvet zakonske

izraz). Nepodpisani avtor bralcu pojasni, da je njegova (bralčeva torej) interpretacija teksta iz številke 43 napačna in da Cerkev ni zgolj človeško-sociološka tvorba v smislu zunanje cerkvene oblasti z namenom doseganja nekega skupnega cilja, temveč predvsem notranje motivirana skupnost, temelječa na veri v Jezusa Kristusa: »Krst torej ni le zunanja pridružitvev neki zgolj vidni družbi, marveč je vcepitev ali včlenitev v Kristusa samega ...«.

ljubezni. Cerkev je predstavljena kot »zastopnica« Jezusove volje, ki deluje »v prid« zakonski zvezi in pravzaprav »pomaga« zakoncema do polnejše in globlje vrednosti njune ljubezni. Cerkvena poroka je označena kot sredstvo, ki popelje zakonski par do »tiste prave« ljubezni. Cerkev s svojimi mehanizmi vred je torej superiorna ljubezni med moškim in žensko, kar kaže na izrazito ideološko moč.

Naslov prispevka »Pogodba in zakrament« ima pravzaprav poimenovalno-informativno funkcijo, vseeno pa nekoliko neuspešno povzema celotno vsebino prispevka. Sam naslov namreč ne pove ničesar o tem, da bo prispevek govoril o zakonski zvezi. Skozi pravno perspektivo zakonsko zvezo vidimo kot pogodbo (civilna poroka), cerkvena sklenitev zakonske zveze pa ji doda zakramentalno vrednost. Drugače povedano je zakonska zveza, ki je najprej sklenjena civilno, pogodba, katero Cerkev dokončno privzdigne »do najplemenitejšega v zakonski ljubezni«. Tudi v naslovu je že možno zaslediti ideološko moč, ki jo izraža Cerkev. Ljubezen med možem in ženo je torej »pogodba«, ki dobi svojo »pravo« vrednost šele skozi in v Cerkvi.

Tudi letnik 1974 ne obravnava tematike zunajzakonskih skupnosti izrecno. Vseeno sem si ogledala, »kako močno« je poudarjena vrednost in pomen cerkveno sklenjene zakonske zveze in s tem v povezavi nepriznavanje oziroma zanikanje zakonskih zvez, ki niso »sklenjene pred bogom«. Na podlagi zgoraj analiziranega prispevka lahko sklepamo, kakšen bi bil odnos do zunajzakonskih skupnosti.

Že leta 1971 je nastopila ustavna reforma, na podlagi katere je urejanje družinsko-pravnih razmerij v takratni SFRJ (Socialistična Federativna Republika Jugoslavija), katere del je bila tudi Slovenija, prešlo v pristojnost posamičnih republik. Nekih novosti na področju urejanja zunajzakonskih skupnosti v tem času ni bilo. Precejšnje spremembe se zgodijo s sprejetjem Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR)³⁸ leta 1976, ki leto dni kasneje tudi stopi v veljavo. Kar zadeva družinske oziroma maritalne spremembe, v tem času pride do relativnega upada sklenitve zakonskih zvez; trend upadanja se vzpostavi nekje leta 1976 oziroma 1977. Nekje od leta 1960 pa vse do začetka 80-ih let opazimo tudi trend naraščanja števila razvez zakonskih zvez, začetek 70-ih pa predstavlja tudi pričetek naraščanja otrok, rojenih izven zakonske zveze. V tem času so torej že opazne zgoraj naštetne spremembe, o katerih sem pisala v prvem delu, vendar to očitno ni vplivalo na diskurz časopisa v

³⁸ Več o tem v 5. poglavju diplomskega dela.

smislu bolj liberalnega načina poročanja o parih, ljudeh, ki se odločajo drugače – torej ne sklenejo zakonske zveze. Opazna je dvojnost; le slednje Cerkvem pravilom lahko (zakonskemu) paru prinese srečo.

7.4 LETNIK 1994

V letniku 1994³⁹ sem, za razliko od prejšnjih dveh letnikov, našla štiri prispevke, na podlagi katerih lahko sklepamo na odnos Cerkve do življenja v zunajzakonski skupnosti. V nekaterih prispevkih lahko sklepamo o tem odnosu še vedno precej posredno, v drugih pa je to že bolj eksplicitno izraženo.

7.4.1 Številka 1

»Z Bogom začni vsako delo ...«, 3. januar, stran 17⁴⁰

Spodnje povedi kažejo na sklenitev zakonske zveze »pred bogom« kot edine prave oziroma »pravilne« poti. Hkrati so »vse druge poti« posredno predstavljene kot »napačne«.

Hvala Bogu, taki pari⁴¹ niso le izjeme. Veliko jih je in prav njihove družine so upanje, da se bo naš svet začel obračati na bolje.

Avtorica uporabi izraz »Hvala Bogu«, ki ponazarja neke vrste oddih in olajšanje ob ugotovitvi, da še vedno obstajajo pari, ki si želijo skleniti cerkveno zakonsko zvezo. Z izrazom »taki pari niso le izjeme« pravzaprav izpostavi svoj sum o želji večine parov po sklenitvi cerkvene zakonske zveze oziroma pokaže strah, da je vseeno vse več parov, ki pa se ne odločajo za ta korak. Zaključí, da se s takšnimi pari (ki si želijo cerkvene sklenitve zakonske zveze) upanje vseeno ne izgublja in se bo »naš svet začel obračati na bolje«. Njena trditev je precej drzna, saj kaže na to, da je »s svetom«, to je družbo nekaj

³⁹ Leto 1994 je bilo mednarodno leto družine. Prav to je razlog za veliko število prispevkov, ki so se nanašali predvsem na družino kot osnovno celico družbe, ki naj bi jo osnovala moški in ženska ter sledila »božjim pravilom« in uresničila »božji načrt«. Večji obseg člankov o družini, sožitju v njej, otrocih kot največjemu blagu ipd., pa je posledično vplival tudi na večje število člankov o temeljnemu postulat, sami izhodiščni točki družine in družinskega življenja – zakonski zvezi, zakonskemu življenju.

⁴⁰ Članek z naslovom »Z Bogom začni vsako delo« govori o tem, da je, kot vsako dejanje, tudi ljubezen med dvema potrebno začeti »z Bogom«. Torej tudi »potrditev ljubezni«, sklenitev zakonske zveze kot logičen odgovor na željo moškega in ženske po združitvi in korak k začetku njune skupne poti je potrebno začeti »z Bogom«. Avtorica članka je Marinka Žumer.

⁴¹ Pari, ki so se odločili za cerkveno poroko.

»narobe«, nekaj »ni v redu«, če obstajajo pari, ki se ne odločajo za cerkveno sklenitev zakonske zveze. Menim, da iz zgornjih dveh povedi, zlasti pa besedne zveze »upanje, da se bo naš svet začel obračati na bolje« lahko izluščimo pogled Cerkev na zunajzakonske skupnosti. Te povezuje z nečim »napačnim«, »slabim«, kar kaže na negativno percepcijo teh.

Za tem avtorica citira del odgovora filozofa in pisca dr. Steinerja, ko ga nekdo vpraša, kaj meni o »**življenju na koruzi**«⁴². Avtorica ne citira samega vprašanja te osebe, zato glede na obliko zapisa obstaja možnost, da je frazem »življenje na koruzi« njen. To poimenovanje zunajzakonskih skupnosti kaže na nekaj neprimerne, kratkoročnega in »manj resnega« v primerjavi z zakonsko zvezo, izbor citata dr. Steinerja pa napeljuje na to, da je zunajzakonska skupnost nekaj nasprotnega (in tudi nasprotujočega si) zakonski zvezi.

Naslednja poved, avtoričin izbor dela govora dr. Steinerja, govori o tem, kako naj bi (mladi) pari pravzaprav pravilno doživljali in dojemali svobodo v ljubezni.

Zahtevate svobodo. Svoboda je po svojem bistvu sposobnost za dobro. Je sožitje človeka s Kristusom. Ne pa pretveza za mesenost. Namen postave in svobode je isti: osvajanje vrednot in s tem osrečevanje. Kristus ni prišel razvezovat postave, ampak jo je prišel dopolnjevati.

Iz zgornjega lahko zaključimo, da dr. Steiner vidi zunajzakonsko skupnost kot »pretvezo za mesenost«, kar zlahka označimo tudi kot avtoričino stališče, to je stališče Družine. To potrjuje tudi sam izbor besedila, odstavka, govora Dr. Steinerja. Celoten odlomek se vrti okoli besede *svoboda*. V izrazu »zahtevate svobodo« manjka osebek, a glede na sobesedilo vemo, da govori o mladi generaciji, ki sklenitev zakonske zveze povezuje z nekim omejevanjem svobode oziroma odrekanjem tej. Svoboda je najprej definirana bolj abstraktno kot »sposobnost za dobro« in nato bolj specifično kot »sožitje človeka s Kristusom«. Na koncu s skupnim namenom poveže zakonsko zvezo (postavo) in svobodo ter ju na nek način izenači. Tako zakonska zveza kot tudi svoboda naj bi

⁴² Slovar slovenskih frazemov poda naslednjo razlago frazema *živeti na koruzi* oziroma *živeti na koruznici*. »V času nastajanja tega frazema skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze ni bilo tako pogosto in običajno kot danes. Okolje, zlasti kmečko, takih zvez ni odobraval, prav tako ne oblast, zlasti pa ne Cerkev ... Ljubezenski pari so zato takšne zveze skrivali, kolikor se je pač dalo. Zato niso živeli kot zakonski pari v hišah, ampak so spali skupaj v hlevu, na skednju, kozolcu, se sestajali ali ljubili v gozdu, v koruzi ali na koruznici«. Izraz torej kaže na obliko skrivnega, ne-zakonskega, izven-zakonskega razmerja, na razmerje, ki se ga v družbi ne odobrava. To sovпада s primarno percepcijo zunajzakonskih skupnosti kot deviantnih oblik (glej 5. poglavje).

doprinesli k skupnemu cilju: osrečevanju človeka. Osebe so torej svobodne, ko sobivajo z Jezusom, se ravnaajo po njegovem učenju, s tem pa svojo ljubezensko razmerje potrdijo »v Jezusu« in »z Jezusom«, torej njegovim blagoslovom.

Nazadnje naj omenim še naslov prispevka »Z Bogom začni vsako delo ...«. Glede na klasifikacijo naslovov po Korošcu je naslov pozivno-pridobivalni in nakazuje na imperativ Boga v vsem, torej »Bog pred vsem«. Velelni glagol »začni« kaže na ukaz, v čemer se zopet kaže velika ideološka moč Cerkve, ki svoje cilje opravičuje z vseprisotnostjo Boga in božjim blagoslovom, a le takrat, ko se upoštevajo Njena pravila.

7.4.2 Številka 8

»Pastirsko pismo slovenskih škofov za postni čas 1994: O družini«, 20. februar, stran 7⁴³

Osredotočila sem se na povedi in besedne zveze, ki označujejo sklenitev cerkvene zakonske zveze kot edine pravilne poti za potrditev ljubezni in tiste, ki kažejo na morebiten pogled na zunajzakonske skupnosti oziroma neodločitev za sklenitev zakonske zveze.

Z veliko skrbjo pa spremljamo razpad družine pri nas in po svetu. Vedno več je zakoncev, ki se ločijo ... Veliko je mladih, ki sploh zavračajo sklenitev zakonske zveze.

Ustvarjalci besedila prikažejo svojo zaskrbljenost nad »razpadom družine pri nas in po svetu«. Ta izraz (sodeč po sobesedilu) kaže na *zavedanje* Cerkve, da se v večini zahodnega sveta in tudi pri nas, dogajajo spremembe. Avtorji govorijo o spremembah v sferi intimnosti, natančneje družinskih in maritalnih spremembah, kar poudarja tudi ugotovitev, da se povečuje število razvez zakonskih zvez. Zanimiv je izbor besede »razpad«, s čimer avtorji doživljajo takšne spremembe kot ogromne in dokončne.

Enega izmed krivcev za razpad družine kot institucije vidijo ustvarjalci teksta med drugim tudi v mladih, ki zavračajo sklenitev zakonske zveze. Stavek se dodatno stopnjuje z besedo *sploh*. To deluje kot nekaj nepojmljivega, torej mladi, ki »sploh

⁴³ Članek, naslovljen kot pismo škofov (kot avtor prispevka podpisani *Vaši škofje*) »bratom in sestram« (vernikom), govori o vlogi in pomenu družine kot temeljni celici ohranitve človeškega rodu (pomen podkrepjen z odlomki iz evangelijev), o krizi sodobne družine in tudi vlogi »svetega zakona«.

zavračajo sklenitev zakonske zveze«. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je obstoj družine pravzaprav odvisen od sklenitve zakonske zveze (pred bogom torej).

Članek se nadaljuje v smeri izpostavljanja oziroma celo izenačevanja ljubezni med možem in ženo.

Človeška ljubezen med možem in ženo postane v zakramentu sv. zakona znamenje božje ljubezni do človeka, ki se razodeva kot ljubezen ženina Kristusa do neveste Cerkve.

Ljubezen med moškim in žensko se torej v isti povedi povezuje z bogom in nadalje s Cerkvijo, v čemer vidim precejšnjo manipulacijo oziroma izražanje moči. Ljubezni med moškim in žensko se nikakor ne obravnava kot neke neodvisne entitete, sposobne biti in rasti same po sebi, neodvisno od vsega zunanjega, temveč kot smiselno in relevantno le, ko je ta potrjena »pred bogom« in tako primerna in sposobna za grajenje ter ustvarjanje družine.

Cerkev torej vidi in opaža spremembe v sferi intimnosti, a jih doživlja kot krizo vrednot, kot nekaj, kar Cerkvi škoduje: » ... govorimo o krizi sodobne družine ...«. Skozi celoten prispevek je možno opaziti neko zaskrbljenost. Prav zato ponuja prispevek odrešitev v veri in Cerkvi.

Zdrava in dobra človeška družina je temelj krščanske skupnosti ... Božja beseda nam je odkrivala zgled svete družine in značilnosti krščanske družine. Te so predvsem: navzočnost Boga v družini, povezanost v molitvi, ljubezen in nesebično služenje življenju v občestvu velike božje družine – Cerkve.

Prvi stavek na zelo prikrit način izraža, kakšna je pravzaprav »zaželena družina« znotraj krščanske skupnosti: »zdrava in dobra«. Oba pojma bi lahko interpretirali na več načinov, zato menim, da nista najboljši izbor – nista določna v svojem pomenu, predvsem izraz »dobra družina«. Morda sta s tem namenom tudi uporabljena. Posebej zanimiva uporaba Cerkvene moči je vidna v opisu ene izmed značilnosti krščanske družine: »**nesebično služenje življenju** v občestvu velike božje družine – **Cerkve**«. Izražanje Cerkvene ideologije vidim predvsem v besedni zvezi »nesebično služenje«, kar razumem kot sledenje pravilom Cerkve brez pretiranega razmišljanja oziroma celo neko »slepo poslušnost« Cerkvi.

Naj za konec omenim še vizualno/prostorsko podobo prispevka. Glavnemu naslovu »O družini« sledi podnaslov »Človeška družina«, temu pa podnaslov »Krščanska družina«. Podnaslova stojita en nad drugim, ločena pa sta tudi z vmesno črto, tako da bi zlahka vsak del posebej obravnavali kot samostojen prispevek. Izbor podnaslovov se mi zdi zelo zanimiv, saj prostorsko ločenost prvega in drugega dela besedila, spremlja tudi nekakšna ločitev v poimenovanju. Prvi del – »Človeška družina« govori o mednarodnem letu družine, družini kot »osnovni celici družbe« in tudi »krizi družine«, drugi del – »Krščanska družina« pa je bolj specifičen in govori o krščanski družini, ki jo združuje molitev in Cerkev ter ima kot taka »svojo podlago v zakramentu sv. zakona«. Poimenovanje prvega podnaslova se mi zdi nekako »neposrečeno« oziroma preobilno, kar stilno poimenujemo kot pleonazem in predstavlja dodatno izpostavljanje oziroma poudarjanje nečesa, v tem primeru se poudari »Človek« kot del družine. Drugi del razumem kot neke vrste »(od)rešitev« glede na omenjene »težave« družine v prvem delu; tudi tu vidim izpostavljanje moči Cerkve.

Naslov »O družini« kaže na poimenovalno-informativno funkcijo, ki ustreza vsebini prispevka.

7.4.3 Številka 12

»Od poljubnega do odgovornega partnerstva; Postni govori v mariborski stolnici«, 20. marec, stran 6⁴⁴

Takšno stanje⁴⁵ v družbi se odraža tudi v svobodnem pojmovanju partnerstva, v svobodnih skupnostih. Tako partnerstvo ne zavezuje popolnoma, ampak samo v tistih stvareh, ki sta si jih izbrala partnerja. Za takšno obliko partnerstva obstaja več motivov. Najpogostejši je iskanje svojega interesa (npr. spolnost), ki je trenutno lahko skupen, hkrati pa neobvezujoč, ko pride do križanja interesov.

⁴⁴ Avtor (Karlo Smodiš) v krajšem prispevku, ki eksplicitno omenja tudi zunajzakonske skupnosti, povzema postni govor dr. Štuhca. Njegov postni govor se osredotoča predvsem na besedo partnerstvo in njene pomene v današnjem času. Začetno izhodišče postavi s trditvijo, da partnerstvo »v družini še ni prišlo do veljave«, nato pa predstavi (Štuhec torej) svoje razumevanje besede partnerstvo.

⁴⁵ Besedna zveza »takšno stanje« se nanaša na napačno interpretacijo besede »partnerstvo«. To je po mnenju dr. Štuhca temelj sodobne družine, a v današnjih družinah še ni povsem sprejeto oziroma uveljavljeno: »Partnerstvo v družini še ni prišlo do veljave. V ospredju prihaja v poslovnem življenju in na delovnem mestu, povsod tam, kjer je človek uvidel, da ne zmore več vsega sam«.

Povzemanje govora v prispevku kaže na avtorjevo željo po izpostavitvi »svobodnih skupnosti«, torej nekih modernih tvorb, ki temeljijo na interesih, so trenutne in neobvezujoče. Izpostavljeno je sklepanje partnerstva na podlagi nekih motivov, interesov, nikjer pa kot motiv ni omenjena ljubezen. Kot glavni interes se izpostavlja spolnost. Sklepamo lahko, da zunajzakonske skupnosti povezuje s pojmi kot so: trenutnost oziroma kratkoročnost; neobvezujoč odnos; odnos, ki je zgrajen na interesih, celo samo na spolnosti. Zunajzakonska skupnost je v tem pogledu nek zakonski zvezi inferioren pojav, temelječ na popolnoma drugačnih postavkah kot zakonska zveza. Dočim je zakonska zveza zgrajena na trdni in neomajni ljubezni med dvema (ki jo seveda potrdi duhovnik kot božji predstavnik na zemlji), je zunajzakonska skupnost partnerstvo, temelječe na raznolikih (trenutnih) motivih, med katerimi se nikjer ne omenja ljubezni, želje po skupnem življenju, ustvarjanju družine ipd.

Končno je sodobni človek zelo občutljiv na svobodo. Zato ne čuti obveznosti do države in skupnosti, da bi pred njima sklepal pogodbe, ki se tičejo njegove intime.

Izpostavljena sta pojma svoboda in sodobnost, ki kot glavna krivca ločujeta človeka od obveznosti sklepanja pogodb, obveznosti do države in širše skupnosti. Težnja sodobnega človeka po svobodi deluje Cerkev kot neka grožnja oziroma nevarnost. Takšen človek namreč za ustvarjanje in ohranjanje lastne intime ne potrebuje (»ne čuti obveznosti«) države, skupnosti in ne nazadnje – Cerkev. Uporablja se izraz »sodobni človek«, ki kaže na nekoga, ki je tradicijo in pravila pustil za seboj ter zahteva zase in svoja intimna razmerja popolno svobodo, da jih ustvarja in kroji brez »sklepanja pogodb«.

Življenje se napaja iz preteklosti in v sedanjosti se zrcali njegova prihodnost. S tega vidika je svobodna skupnost zelo kratkoročnega značaja, ker živi samo v sedanjosti.

Prvi stavek govori o življenju, ki se razteza iz preteklosti v prihodnost. S tem se ustvarja nek vtis celosti in trajanja, celo večnosti. Antiteza temu je poudarjanje kratkoročnosti v drugem stavku. Prvi stavek lahko metaforično predstavlja zakonsko zvezo (»in v sedanjosti se zrcali njegova prihodnost«), drugi pa s poudarjanjem kratkoročnosti, sedanjosti in svobode kaže na značaj zunajzakonske skupnosti.

Naj se nazadnje osredotočim še na pomen naslova »Od poljubnega do odgovornega partnerstva«. Glede na vsebino prispevka lahko sklepamo, da se izraz »poljubno«

partnerstvo nanaša na zunajzakonske skupnosti: »Tako partnerstvo ne zavezuje popolnoma, ampak samo v tistih stvareh, ki sta si jih izbrala partnerja«. Izraz »odgovorno« partnerstvo se na drugi strani navezuje na partnerstvo med možem in ženo znotraj cerkveno sklenjene zakonske zveze: »Partnerstvo je danes temelj, na katerem bi morala stati družina«.

7.4.4 Številka 15

»Iščite, kar je zgoraj!«, 17. april, stran 1⁴⁶

Nekateri kristjani celo menijo, da je krščanski zakon neobvezen, da se ni potrebno poročiti v cerkvi. Zato živijo preprosto skupaj in rečejo, da bodo poskusili, dokler bo pač šlo. Drugi pravijo, da čeprav se poročiš, greš lahko narazen, kadar hočeš, in se tudi ločiš, ko pridejo prve težave. Dragi moji! Zakon in družina sta preveč resni in veliki zadevi, da bi z njima delali poskuse.

Odstavek pravzaprav prikazuje, da se Cerkev zaveda sprememb v sferi intimnosti in razmišljanja mnogih parov, kar zadeva odločitev za sklenitev zakonske zveze ali na drugi strani razvezo. Takšna stališča vseeno prepoznava kot napačna in meni, da sta zakonska zveza in družina preveč resni kategoriji, da bi eksperimentirali z njima. Ton pisanja je nekoliko posmehljiv kot bi bilo ljudem, ki se ne odločijo za sklenitev zveze ali tistim, ki doživijo razvezo vseeno za njihova razmerja oziroma družino, ki so jo morebiti formirali.

Iz prispevkov iz leta 1994 je razvidno, da Cerkev opaža porast »svobodnih skupnosti« (kot so poimenovane v enem izmed prispevkov), temu pa sledi izražanje precejšnje zaskrbljenosti zaradi takšnega stanja. Ideološka moč Cerkve deluje v okviru podeljevanja pomena in vrednosti ljubezni med moškim in žensko; edino cerkveno sklenjen zakon je tisti, »ki šteje« in edino ljubezen med zakoncema, ki jo je blagoslovil Bog, je zmožna ustvarjati pravo družino. Osebi, ki se odločita za skupno sobivanje, pridobita božjo milost in ljubezen, če le sledita pravilom Cerkve. Prav zaradi namena vpliva na svoje bralce, poleg izpostavljanja cerkvenih zakonov kot edinih pravih in

⁴⁶ Krajši prispevek predstavlja odlomek iz nagovora škofa Piriha v času velike noči. Nagovor je usmerjen k pozivu na spoštovanje in vrednotenje krščanskega zakona ter medsebojnemu povezovanju zakoncev s pomočjo molitve. Omenja tudi zunajzakonske skupnosti. Avtor ni zapisan.

ustreznih za uspeh in trajanje družine kot stebra družbe, istočasno zasledimo tudi opise »svobodnih skupnosti«. Besede in besedne zveze, ki kažejo na značaj takšnih (zunajzakonskih) skupnosti so: »mesenost«, »zelo kratkoročnega značaja«, »življenje na koruzi«, »iskanje skupnega interesa (npr. spolnost)«, »trenutno lahko skupen«, »neobvezujoč«, »bodo poskusili, dokler bo pač šlo«, »čeprav se poročiš, greš lahko narazen«, »ne zavezuje popolnoma«, »živi samo v sedanjosti« ipd. S takšnimi izrazi ustvarjalci Družine in s tem posredno Cerkev kažejo na svoj odnos, pogled na zunajzakonske skupnosti.

Naslov prispevka »Iščite, kar je zgoraj!« je metafora. Uporabljen je velelni glagol »iščite«, centralna beseda metafore pa je prislov »zgoraj«. Ta asocira na »nebo« oziroma »nebeško«, to pa naprej na »božje kraljestvo«, ki »je zgoraj«⁴⁷. Avtor torej nagovarja bralce v velelnem tonu, naj »pravo« ljubezen iščejo v bogu. Naslov ima pozivno-pridobivalno funkcijo, a glede na to, da je celoten naslov metafora, bi ga vseeno označila kot zastrti naslov. Šele po prebranem besedilu bralci metaforo verjetno razumejo oziroma jo interpretirajo po svoje, drugi morda tudi ne.

V tem obdobju je Slovenija že samostojna država z demokratično ureditvijo, kar zadeva urejanje družinskih (in maritalnih) razmerij pa še vedno sledi Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) iz leta 1976. Po ZZZDR (12. člen) se obstoj zunajzakonske skupnosti (med moškim in žensko) priznava, če ta traja dlje časa in ni bilo razlogov, zaradi katerih bi bila zakonska zveza med njima neveljavna v primeru sklenitve te. Slovenija je bila med prvimi državami v evropskem prostoru, ki so izenačile pravice v obeh tipih skupnosti (pri nas so bile *kohabitacije prvič evidentirane že leta 1981*). V primerjavi z letom 1974 je bilo leta 1994 za skoraj polovico manj sklenitev zakonskih zvez, še enkrat pa se je povečalo število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze. Glede na takšne trende in demografske pri nas in po svetu je odnos uredništva Družine (Cerkve) do življenja v zunajzakonskih skupnostih v letu 1994 še vedno precej rigid.

⁴⁷ Ljudje (po)gledajo navzgor, ko molijo; tudi roke, ki so sklenjene ob molitvi, so obrnjene navzgor. Vse to kaže na iskanje pomoči »tam zgoraj«, »v božjem kraljestvu« torej. Tudi najpomembnejša molitev v krščanstvu »Oče naš« pričinja z: »Oče naš, ki si v nebesih ...«. S tem se zopet poudarja nekaj, kar ljudje povezujejo s prostorom nad njimi, z nebom, »nebesi«, torej prostorom, ki je človeku nedosegljiv, »nad njim« v vsakem pomenu.

7.5 LETNIK 2014

7.5.1 Številka 1

»Odločitev za svobodo«, 5. januar⁴⁸

Tema intervjuja s patrom Ivanom se nanaša na bistvo zakonske zveze in smisel poroke v današnjem času; kje se začne in konča posameznikova svoboda.

P. Ivan, nekoč so se poročali zato, da so lahko začeli skupaj živeti, ker sta predzakonska spolnost in zunajzakonska skupnost veljali za nesprejemljivi. Danes med ljudmi veljata za sprejemljivi. Zakaj tudi Cerkev ne spremeni svojega mnenja?

Avtorja v vprašalnem nagovoru trdita, da so se ljudje nekoč poročali zato, da bi lahko živeli skupaj. Kot poglobitveni razlog takšnega skupnega življenja pa navajata spolnost in torej nezmožnost takšnega združevanja v zunajzakonski skupnosti, ker je kot taka veljala za nesprejemljivo. Takšne trditve so zavajajoče, saj so se ljudje od nekdaj združevali v različne oblike skupnosti (torej poročali), razlogi so bili različne narave, v splošnem pa so prevladovali tisti ekonomske narave (glej 3. poglavje diplomskega dela). Za tem izpostavita neko opažanje, in sicer da sta tako »predzakonska spolnost« in »zunajzakonska skupnost« danes »sprejemljivi med ljudmi«. Besedna zveza »med ljudmi« pomeni, da vidita takšno mnenje kot večinsko, kot torej »normalno«, »prevladujoče« danes. S končnim vprašanjem »Zakaj tudi Cerkev ne spremeni svojega mnenja?« se v bralcu vzbuja interes oziroma pričakovanje temeljite razlage, ki bi imela enako težo kot prej omenjeno, prevladujoče, večinsko mnenje danes.

Odgovor patra Ivana se nanaša na pojmovanje in razlago svobode.

Po eni strani se res zdi, kakor da je danes več svobode, več možnosti, toda odločiti se za drugega po izkušnji je varljiva zanka, v katero se mnogi ujamejo, ker mislijo, da je svoboda to, da delam, kar hočem. Svoboden je namreč človek šele takrat, ko se odloči za nekaj, kar je pomembno, posebej to velja v odnosih ... V odnosih lahko dva zaživita v večji polnosti, ko se odločita za trajen in zvest odnos z zakramentom svetega zakona.

⁴⁸ Prispevek je intervju avtorjev Karla Smodiša in osebe podpisane z D. T. R. z jezuitom p. dr. Ivanom Platovnjakom. Tema intervjuja je zakonsko življenje, ljubezen in smisel (cerkvene) poroke.

Z odgovorom pater sporoča, da je odločitev za skupno življenje z nekom po »izkušnji«, torej po neki preizkušnji, poskusu (to lahko apliciramo na življenje v zunajzakonski skupnosti npr. pred poroko) »varljivo«. Takšen način življenja pojmuje kot nekaj »varljivega«, torej nekaj zavajajočega, nezanesljivega. Svobodo definira kot »odločitev za nekaj, kar je pomembno«, to pomembnost pa poveže (izključno) s sklenitvijo cerkvenega zakona in torej ne omenja *nobene druge možnosti* »trajnega in zvestega odnosa« kot le »sveti zakon«.

Pater doda tudi nekaj besed o nestabilnosti zunajzakonske zveze in stabilnosti sklenjenega cerkvenega zakona.

Ni več stalnega spraševanja da ali ne, če ne bo šlo, pa grem, ampak je dano zagotovilo, da bom naredil vse, da bom ohranil ta odnos, ga še globlje gradil, zato sem pripravljen iti skozi stiske, krize, težave, brušenje, da bi ta odnos zaživel.

Kot prisposodbo za zunajzakonsko skupnost uporabi besedne zveze »stalno spraševanje da ali ne« in »če ne bo šlo, pa grem«, kar dodatno govori o njegovem pogledu, percepciji zunajzakonskih skupnosti kot nestanovitnih, nestabilnih in začasnih oblikah skupnega življenja, v katerega se ne vlaga nikakršen trud in ob prvih težavah razpade. Na drugi strani opazimo opis zakonske zveze kot »zagotovila«. Tu so uporabljene besede in besedne zveze, ki govorijo o trdnosti, grajenju in ohranitvi odnosa za vsako ceno: » ... sem pripravljen iti skozi stiske, krize, težave, brušenje, da bi ta odnos zaživel«. Zopet je opazna, že v prejšnjih prispevkih izpostavljena, dualnost.

Naslov »Odločitev za svobodo« bi morda lahko označili kot informativno-stališčni, čeprav menim, da je nekako na meji s pozivno-pridobivalno funkcijo. Prispevek res govori o svobodi, a besedna zveza »odločitev za svobodo« nekako bralcu sporoča, da se po vsej verjetnosti »nekdo« odloča ali bo odločil za svobodo. V naslovu ni vidno, o kakšni vrsti svobode govori prispevek in kdo se ukvarja s to odločitvijo. Šele po prebranem prispevku bralec ugotovi, da je odločitev za svobodo pravzaprav odločitev za sklenitev cerkvenega zakona, kjer se šele v popolnosti takšne svete skupnosti zaživi v vsej svobodi.

7.5.2 Številka 35

»Kopja se lomijo na družini«, 5. oktober⁴⁹

V prispevku najdemo precej povedi, s katerimi avtor označuje sodobno »stanje« družine, s tem v povezavi pa omenja tudi zakonsko zvezo in ljubezen. Zunajzakonske skupnosti tu niso omenjene neposredno, temveč lahko o tem sklepamo le posredno na podlagi diskurza celotnega prispevka.

Največ govora je bilo okrog ločenih in znova poročenih in možnosti prejemanja zakramentov. To je le ena izmed težav, ki je seveda za marsikoga zelo velika, za občestvo pa glede na število zakoncev in družin, ki so se znašle v tem težavnem položaju, izjemna... Srečujemo se z veliko večjo grožnjo posameznikom, družinam, župnijam, vaškim in mestnim skupnostim in državi. Kjer uničimo moralo, zavest o tem, kaj je prav in kaj ni, uničimo ljubezen. Kjer je uničena ljubezen, ni več enosti z Bogom.

Avtor poudari, da je bila precej izpostavljena tema populacija ločenih in znova poročenih ter s tem v zvezi prejemanje zakramentov. To izpostavi kot *veliko* težavo, ki pa je za (cerkveno) občestvo (stopnjevanje⁵⁰) *izjemna*. Nadaljuje z izpostavljanjem ogroženosti posameznikov, družin, župnij, mestnih skupnosti in držav, a nikjer ne omenja, kdo ali kaj je pravzaprav »tisti/tisto«, kar predstavlja to grožnjo. Za tem sledita povedi, kjer je kar trikrat omenjen glagol »uničiti«. Govori o uničenju morale, posledično s tem tudi ljubezni, vrhunec analiziranega odstavka pa avtor prikaže v prekinitvi »enosti z Bogom«. V nekaj povedih se kaže izrazita ideološka moč Cerkev, in sicer skozi **krizo vrednot** v sodobni družbi – ta pa »vsekakor škoduje« Cerkvam.

Avtor nadaljuje v podobnem tonu.

Ali ne kaže vse na to, da svet vse bolj goji kult nemoralnosti, kjer je greh sprevržen v vrlino in na vse mogoče načine poskušajo uničiti posameznika, družino, državo in si prisvojiti zasebno lastnino. ... torej si svetovne elite prizadevajo uvesti fašizem na svetovni ravni.

⁴⁹ Prispevek govori o spremembah in težavah sodobne družine (ločitve, ponovne poroke itd.) ter sinodi o družini kot morebitnem odgovoru in rešitvi »bolezni« sodobne družine in družbe. Podnaslov prispevka: »Razmišljanje ob začetku sinode o družini«. Avtor prispevka je Karlo Smodiš.

⁵⁰ Po SSKJ predstavlja stopnjevanje besedno figuro, »ki stopnjuje učinek povedanega z navajanjem pomensko vedno močnejših izrazov«.

Izraza kot sta »kult nemoralnosti« in »greh sprevržen v vrlino« kažeta na odnos avtorja do sprememb v sferi intimnosti, torej družinskih in maritalnih sprememb. Poleg tega omenja nekega konkretno neimenovanega akterja, ki ga predstavlja kot »grožnjo« oziroma »sovražnika« posameznika, družine, države itd., med drugim tudi Cerkve. Ta akter je predstavljen le kot »svetovne elite«. Njegovo pisanje je podobno pisanju o nekakšnih teorijah zarote, zlasti zaključek povedi »... si svetovne elite prizadevajo uvesti fašizem na svetovni ravni«. Njegovo napovedovanje uničenja na svetovni ravni, brez kakršnikoli argumentov in dokazov, je podobno praznemu napovedovanju prihodnosti. V teh povedih opazim diskurz **abstraktnega sovražnika** proti Cerkvi.

*Katoliško Cerkev **bodo obtožili** staromodnosti in jo **označili** za zaviralco, ki ljudem omejuje kvazi človekove pravice **Največja zagovornica človekovih pravic bo prikazana kot največja nasprotnica le teh.***

V tem delu je izpostavljen »sovražnik« Cerkve, t.i. »svetovne elite«, ki delujejo nasproti Cerkve in jo označujejo za tisto, ki deluje v smeri zaviranja, omejevanja človekovih pravic. Glagola »obtožiti« in »označiti« sta nekako povezana s pravico oziroma nepravico in krivdo. S tem je Cerkev prikazana kot nemočna žrtev. Avtor stopi »Cerkvi v bran« in jo predstavi kot nekaj popolnoma drugačnega (od tega, kako jo predstavljajo njeni nasprotniki) - »največjo zagovornico človekovih pravic«. Ponovno Cerkev izpostavi kot žrtev »spletkarjenja«.

Nadaljuje s pisanjem o »sovražniku človeštva«, kateremu je v načrtu degradirati družino in zmanjšati število prebivalstva.

*Pritiski **snovalcev »novega družbenega reda«** bodo gotovo **izjemno veliki**. Za dosego lastnih interesov, med drugimi je v **njihovi agendi** tudi zmanjšanje števila prebivalstva in degradacija družine, **ne izbirajo sredstev.***

V tem delu nadaljuje s svojo »teorijo zarote« in govori o programu zmanjšanja prebivalstva in degradaciji družine, torej nekem načrtnem zmanjševanju »vrednosti« družine. V prejšnjih povedih omenja besedno zvezo »svetovne elite«, tu pa uporabi poimenovanje »snovalci novega družbenega reda«. Kot nek klimaks najdemo na koncu povedi opozorilo, da »ne izbirajo sredstev« (neimenovani in nedoločljivi »sovražniki« torej). V tem delu avtor, že na nekoliko preroški način opozarja oziroma napoveduje, kaj se bo zgodilo v prihodnosti. Vsekakor so njegove »napovedi« neutemeljene in brez

vsakršnega konkretnega argumenta. Te »elite« oziroma »snovalci novega družbenega reda« niso nikjer poimenovani, trditve v zvezi z njihovim »kovanjem načrtov« pa so precej bizarne.

Kajti sodobna družina in družba je na marsikaterem področju zelo bolna.

Avtor sodobni družini in družbi »diagnosticira« bolezen. Namesto konkretne predstavitve oziroma poimenovanja problemov ali sprememb, ki se mu zdijo sporne v družbi oziroma družini, avtor svoje nezadovoljstvo izrazi z uporabo »medicinske metafore«.

Naslov prispevka »Kopja se lomijo na družini« je po svoji funkciji pozivno-pridobivalni, saj je metafora v naslovu namenjena pritegnitvi bralčeve pozornosti. Frazem »kopja se lomijo« pomeni, da za nekaj, okoli nečesa potekajo velike diskusije, boji, prizadevanja. Bralec zaradi metafore v naslovu lahko le ugiba, o čem bo govora v prispevku.

V letu 2014 sem našla dva prispevka, ki v odstavku ali dveh govorita tudi o zunajzakonskih skupnostih. Stališče avtorjev prispevkov o zunajzakonskih skupnostih in v tem oziru tudi družinskih in maritalnih spremembah je leta 2014 povsem enako tistemu izpred dvajsetih let. Menim, da je uredništvo v prvem prispevku skušalo »ubrati« nekoliko drugačen diskurz in se je namesto fokusiranja na zunajzakonske skupnosti kot neke »pohujšljive« oblike razmerja med moškim in žensko, osredotočilo na uporabo pojma svoboda. S svojevrstnima definicijama pojma svoboda: »mislijo, da je svoboda to, da delam, kar hočem« in pa »svoboden je namreč človek šele takrat, ko se odloči za nekaj, kar je pomembno« avtorja skozi intervju na nevsiljiv način predstavi razmišljanje patra Ivana. »Pravo« svobodo in »polnost odnosa« je predstavljena skozi odločitev »za trajen in zvest odnos z zakramentom svetega zakona«. Skozi tokratno nevtralnno besedišče (kar zadeva vrednotenje družinskih, maritalnih sprememb in s tem tudi zunajzakonskih skupnosti) predstavlja intervju s patrom Ivanom, ki govori o »pravem pomenu« svobode v odnosih med partnerji, latenten vpliv Cerkvene ideološke moči. Cerkveno zakonsko zvezo prikaže kot čvrsto strukturo, znotraj katere se lahko osebi v popolnosti predata drug drugi, izpostavljena pa je tudi trajnost takšnega odnosa.

Drugi članek je popolno nasprotje prvemu, kar zadeva nevtralnost besedišča in prikrito uporabo ideološke moči. Avtor se skozi celoten prispevek nekako »zgraža« nad današnjim stanjem v svetu, kjer je »greh sprevržen v vrlino«. Prispevek je produkt avtorjevega razmišljanja (glej podnaslov) o začetku sinode o družini in njegovem pogledu na sodobno »stanje« družine. Skozi pisanje je moč opaziti uporabo negativnega diskurza: »to je le ena izmed težav«, »srečujemo se z veliko grožnjo«, »kjer uničimo moralo ... uničimo ljubezen«, »svet vse bolj goji kult nemoralnosti«, »greh sprevržen v vrlino«, »uničiti posameznika, družino«, »Cerkev bodo obtožili staromodnosti«, »so si prizadevale uničiti družino«, »sodobna družina in družba je na marsikaterem področju zelo bolna« ... Avtor izraža svojo »jezo« nad nekim *stanjem* v sodobni družini in družbi. To *stanje* je popolnoma neargumentirano in nedokazano, vse skupaj pa je zavito v diskurz neke teorije zarote. Prispevek se prične z govorom o pričetku sinode o družini in tematiki ločitev in ponovnih porok: »Največ govora je bilo okrog ločenih in znova poročenih in možnosti prejemanja zakramentov. To je le ena izmed težav zakoncev ...«. Od tu dalje avtor popolnoma nelinearno in nelogično prek nemoralnosti, uničene ljubezni, grehov ipd. pride do (abstraktnega) sovražnika Cerkve in človeštva: »si svetovne elite prizadevajo uvesti fašizem na svetovni ravni«.

Ideološka moč Cerkve deluje v okviru *podeljavanja pomena in vrednosti ljubezni med moškimi in žensko*; edino cerkveno sklenjen zakon je tisti, »ki šteje« in edino ljubezen med zakoncema, ki jo je blagoslovil Bog, je zmožna ustvarjati pravo družino. Osebi, ki se odločita za skupno sobivanje, pridobita božjo milost in ljubezen, če le sledita pravilom Cerkve. Prav zaradi namena vpliva na svoje bralce, poleg izpostavljanja cerkvenih zakonov kot edinih pravih in ustreznih za uspeh in trajanje družine kot stebra družbe, istočasno zasledimo tudi opise »svobodnih skupnosti«. Besede in besedne zveze, ki kažejo na značaj takšnih (zunajzakonskih) skupnosti so: »mesenost«, »zelo kratkoročnega značaja«, »življenje na koruzi«, »iskanje skupnega interesa (npr. spolnost)«, »trenutno lahko skupen«, »neobvezujoč«, »bodo poskusili, dokler bo pač šlo«, »čeprav se poročiš, greš lahko narazen«, »ne zavezuje popolnoma«, »živi samo v sedanosti« ipd. V tem prispevku je Cerkev torej žrtev nekega abstraktnega sovražnika, izpostavi pa se tudi »kriza vrednot« v družbi, ki prav tako uničuje oziroma predstavlja »grožnjo posameznikom, družinam, župnijam, vaškim in mestnim skupnostim in državi«.

V letu 2014 se zakonodaja kar zadeva družinska razmerja (razveze, poroke, zunajzakonske skupnosti, rojstva ...) še vedno naslanja na ZZZDR iz leta 1976. Leta 2011 je bil sicer v Državnem zboru sprejet Državni zakonik (DZ), ki je predstavljal obsežnejšo reformo družinskega prava v smislu širšega pogleda na družino. V prvi vrsti so bile zastopane pravice otrok (pravice otrok pred pravicami staršev), novo pojmovanje zakonske zveze in izenačitev pravic istospolnih skupnosti z različnospolnimi v mnogih sferah. Do uveljavitve tega zakonika vseeno ni prišlo (razpisan je bil referendum, na katerem je javnost glasovala proti njegovemu sprejemu).

7.6 POVZETEK ANALIZE

Skozi analizo vseh prispevkov (štirih letnikov v medsebojnem razmiku dvajsetih let) lahko zaključim, da se uredniška politika tednika Družina v obravnavanem časovnem obdobju ni spreminjala. Percepcija kohabitacij je skozi obravnavano časovno obdobje (1954–2014) ostala enaka. Vseeno pa me je malce začudil precej odklonilen, celo sovražen odnos do zunajzakonskih skupnosti oziroma družinskih in maritalnih sprememb. O tej temi se piše kot o nečem »slabem«, »nemoralnem«, nečem, kar je *proti Cerkvi* in njenim načelom, pravilom; vse to pa »kvvari« sodobno družino.

Skozi analizo sem opazila pojav *žrtvenega diskurza*, in sicer v oblikah:

Kriza vrednot škoduje vsem, tudi Cerkvi

Izpostavljena in poudarjena je kriza vrednot v sodobnem svetu: » ... sodobna družina in družba je na marsikaterem področju **zelo bolna**«, »Srečujemo se z **veliko večjo grožnjo** posameznikom, družinam, **župnijam**, vaškim in mestnim skupnostim ...«, »Kjer uničimo moralo, zavest o tem, kaj je prav in kaj ni, uničimo ljubezen. Kjer je uničena ljubezen, **ni več enosti z Bogom**« ... Kriza vrednot je prikazana kot neko vseobsegajoče stanje, ki prek družbe in družine, dosega tudi Cerkev.

Cerkev kot žrtev abstraktnega sovražnika

Sodobni svet je skozi obravnavane prispevke označen kot amoralen, red v njem pa porušen. Proti Cerkvi delujejo skupine, poimenovane kot »**svetovne elite**« in »**snovalci novega družbenega reda**«, ki »za dosego lastnih interesov ... ne izbirajo sredstev«,

»med drugimi je v **njihovi agendi** tudi zmanjšanje števila prebivalstva in degradacija družine«. S takšnimi in podobnimi opisi »načrtov« tega nedoločljivega sovražnika Cerkev prikazuje sebe kot nemočno žrtev nekih organiziranih skupin, ki imajo v svojih rokah moč in »na vse mogoče načine **poskušajo uničiti** posameznika, družino, državo in si prisvojiti zasebno lastnino«.

Diskurz »Mi vs. Oni«

S to vrsto diskurza je prikazan odnos Cerkev do zunajzakonskih skupnosti. Na eni strani najdemo opis, prikaz in pomen cerkveno sklenjene zakonske zveze, na drugi strani zunajzakonsko skupnost. To je doseženo z izrazi in opisi kot so: »dolgoročnost« nasproti »kratkoročnosti«; »osrečevanje in osvajanje vrednot« nasproti »mesenosti«; »dano zagotovilo, da bom naredil vse, da bom ohranil ta odnos, ga še globlje gradil« nasproti »stalno spraševanje da ali ne, če ne bo šlo, pa grem«; »Svoboden je namreč človek šele takrat, ko se odloči za nekaj, kar je pomembno« ipd. nasproti »mislijo, da je svoboda to, da delam, kar hočem« ipd. Zunajzakonska skupnost je torej (še vedno) povezana s stereotipi kot so neresnost, kratkoročnost, površinski odnos oziroma odnos, ki ne temelji na neki resni, premišljeni odločitvi; odnos, na katerem se ne gradi in v katerega se pretirano ali nič ne vlaga.

Skozi pregled vseh prispevkov, sem kot neko rdečo nit opazila posredno povezovanje zakonske zveze z Bogom in božjim blagoslovom oziroma neposredno - s Cerkvijo in sledenjem njenim pravilom. Mnogo prispevkov (samostojnih ali znotraj rubrik oziroma številnih prilog, npr. Naša družina), katerih nisem izrecno obravnavala oziroma omenjala, je obravnavalo odnos med zakoncema (tudi reportaže o »uspešnih in srečnih« zakonih), torej ljubezen med njima - vse od priprav na zakonsko zvezo do učinkovitega reševanja težav v zakonu. Vse te prispevke povezuje vera v Boga, iz tega pa je vsakokrat izpeljano »nesebično služenje« Cerkvi in njenim pravilom.

Prav tako skozi celotno analizo nikjer nisem zasledila kakršnikoli prispevkov o ljubezni (med moškim in žensko) zunaj domene Cerkvenih pravil in pooblastil; ljubezni med osebama, ki sta bili ločeni in sta se ponovno poročili; parih, ki verjamejo v Boga, a se enostavno ne odločijo za sklenitev cerkvene zakonske zveze oziroma zakonske zveze na sploh ipd.

Družinske in maritalne spremembe pri nas so se pojavile v 70-ih letih, tako da so povečanje števila razvez zakonskih zvez in števila otrok, rojenih izven zakona, zlasti pa naraščanje števila različnih oblik kohabitacij pojavi, ki so naravna in logična posledica večjih družbenih sprememb, o katerih sem pisala v prvem delu diplomskega dela. Tednik Družina te spremembe na nek način zavrača, ne sprejema in jih vidi kot izrazito negativne.

Ne glede na to, da se obravnavani prispevki niso neposredno navezovali na temo zunajzakonskih skupnosti, sem s pomočjo celotnega konteksta ali delov povedi, besed izluščila, kakšna je percepcija zunajzakonskih skupnosti v tedniku Družina v obravnavanem časovnem obdobju. *Opazno je neodobravanje družinskih in maritalnih sprememb, s tem v povezavi pa tudi različnih oblik kohabitacij.*

»Jaz in še enkrat Jaz in kot pomočnik izpolnitve Ti.
In če ne Ti, potem pač Ti«
(Beck in Beck-Gernsheim 2006, 21)

8 SKLEP

Družinske (in maritalne) spremembe, ki so v zahodnem svetu nastopile v poznih 60-ih letih prejšnjega stoletja so privedle do pluralizacije partnerskih in družinskih oblik. Univerzalnost zakonske zveze je pričela bledeti, sklenitve zakonskih zvez upadati, število razvez zakonskih zvez pa je, prav tako kot bivanje v raznolikih zunajzakonskih ureditvah – kohabitacijah, pričelo naraščati. Kohabitacije so danes v razvitem zahodnem svetu povsem običajna oblika sobivanja. Morebitni razkorak med zakonsko zvezo in kohabitacijo, v smislu kvalitete, stabilnosti in trajanja odnosa, počasi, a zagotovo, izginja.

Skozi diplomsko delo sem želela predvsem izpostaviti, kako bistven je premik od pomembnosti »roka trajanja« intimnih partnerskih razmerij k pomembnosti *kvalitete samega razmerja*. Čisto partnersko razmerje torej ne pomeni, da je sprememba (patriarhalne – hierarhične) zakonske zveze nekakšno zavračanje te, temveč le *sprememba samega pomena zakonske zveze od družbeno definirane institucije k individualnemu odnosu*, v katerem se partnerja uresničujeta kot par in tudi vsak izmed partnerjev posebej (Tepavčević 2013, 18).

Zgoraj omenjeni premiki so se zgodili tudi v Sloveniji, o čemer posredno pričajo demografske spremembe, katere sem podkrepila tudi s statističnimi podatki državne statistike RS. Zunajzakonske skupnosti pri nas niso registrirane, zato so vsi podatki resda le posredni pokazatelji trendov obnašanja na področju kohabitiranja, a kljub temu dovolj zanesljivo pričajo o decentralizaciji zakonske zveze in naraščanju števila kohabitacij. Skokovit upad sklenitev zakonskih zvez je opazen nekje z letom 1976 oziroma leto za tem, ko stopi v veljavo ZZZDR, ki pravno izenači zunajzakonsko skupnost z zakonsko zvezo. Upadati prične tudi število razvez, narašča pa število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze. Omenjeni trendi vsekakor posredno kažejo na porast kohabitacij tudi v Sloveniji.

Glede na to, da je Slovenija med prvimi državami v evropskem prostoru, ki so izenačile pravice v obeh skupnostih (torej zakonski zvezi in kohabitaciji) in glede na državno statistiko, na podlagi katere lahko sklepamo o (vse bolj pogosti) prisotnosti kohabitacij kot obliki sobivanja pri nas, me je zanimalo, kako je z medijsko percepcijo kohabitacij pri nas. Za katoliški tednik Družina sem se odločila ravno zaradi verskega ozadja

časnika in samega naslova tednika kot časopisa, ki s svojimi prilogami vred obravnava družinske tematike. Življenje v zunajzakonski skupnosti ni v skladu s Cerkvijo in njenimi predpisi, zato sem že v samem začetku raziskave predvidevala, kakšen bo način obravnave, torej pisanje o tej tematiki. Kljub temu nisem vnaprej odvrгла možnosti morebitnih sprememb uredniške politike in načina obravnave, saj je bil razmik med letniki obravnavanih števil kar dvajsetletni.

Na podlagi analize prispevkov (1954–2014) sem ugotovila, da se uredniška politika časopisa Družina skozi obravnavano obdobje ni spreminjala in da so družinske in maritalne spremembe - s tem v povezavi pa tudi kohabitacije skozi medijski diskurz (posredno) - obravnavane kot nekaj »slabega«, »nemoralnega«, nekaj, kar Cerkvi škoduje in »kviri« sodobno družino. Za prikaz odnosa Cerkve do zunajzakonskih skupnosti je najpomembnejši t.i. diskurz »mi vs. oni«, s katerim se vzpostavlja skupna družbena identiteta, in sicer z reprezentacijo »druge skupine« kot drugačne, celo deviantne. Takšen način reprezentacije kaže na latentno moč medijev in s tem reprodukcijo ideološkega aparata (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 29–31).

Zunajzakonska skupnost je torej v tedniku Družina povezana s stereotipi, kot so **kratkoročnost** (*»trenutno lahko skupen«*) in **neresnost** (*»stalno spraševanje da ali ne, če ne bo šlo, pa grem«*). Predstavljena je kot zakonski zvezi inferiorna, **»neblagoslovljena«** tvorba (*»življenje na koruzi«*), ki temelji na nepremišljenih odločitvah, **vodijo pa jo interesi in strasti** (*»mesenost«*; *»iskanje skupnega interesa – npr. spolnost«*). Zakonski zvezi je po drugi strani dodeljena povsem drugačna funkcija; cerkveno sklenjena zakonska zveza je blagoslovljena in zaželena združitev ženske in moškega pred bogom.

Družinske in maritalne spremembe, ki so del družbenih sprememb in jih v Sloveniji zasledimo že v 70-ih letih, tednik Družina na nek način zavrača oziroma ne sprejema in jih vidi kot izrazito negativne, na mestih celo izražene kot vrsta grožnje. Skozi celoten medijski diskurz tednika je prisotno izkazovanje Cerkvene ideološke moči in vpliva Cerkve na svoje vernike v smislu izrecnega predstavljanja cerkvene sklenitve zakonske zveze kot edine »pravilne poti« za skupno življenje dveh. Izredno izpostavljena je vrednost »nesebičnega služenja« (Cerkvi) in sledenje Bogu ter božjim pravilom, a prav tu vidim vpliv latentne ideološke moči Cerkve. Ta deluje v okviru **podeljevanja pomena in vrednosti ljubezni med moškim in žensko**. Le cerkveno sklenjena zakonska zveza

(po sklenjeni civilni poroki) je torej tista »prava« in edino ljubezen med zakoncema, ki jo je blagoslovil »Bog«, je zmožna ustvariti »zdravo« družino. Božja milost in ljubezen sta v rokah Cerkve in le pod pogojem, če človek sledi določenim pravilom, je te »božje ljubezni« tudi dostojen.

Kohabitacije so bile v svojem začetnem pojavljanju označene kot deviantne oblike sobivanja, kot »koruzništvo« in so nastajale iz povsem drugačnih razlogov kot današnje. Odločitev za takšen način sobivanja in pomen teh skupnosti danes je povsem drugačen. Danes predstavlja kohabitacija unijo dveh oseb, ki svoji ljubezni in odnosu ne želita postavljati oznak, meja in »družbenega statusa«. Menita, da odprta komunikacija in neka njuna intimna pravila povsem zadostujejo pri grajenju in vzdrževanju (čistega) razmerja. Analiza časnika, ki ima sicer versko ozadje, a se vseeno že od leta 1952 med drugim ukvarja z družinsko tematiko in odnosi, je pokazala, da slovenska cerkvena javnost ni pripravljena sprejeti »ne-sledenja« Cerkvenim pravilom v smislu odločanja za skupno življenje dveh, pa četudi so ti kohabitanti lahko (goreči) verniki.

Menim, da so edino »pravila«, postavljena s strani dveh posameznikov, ki se odločata za skupno življenje, pravila, ki so v resnici merodajna. In edino družina, ki skrbi za dobrobit vsakega člana družine in jo združujejo dogovor, ljubezen in njej lastna pravila (ne državna in ne Cerkvena), je »zdrava« družina.

Morda je sklep z ugotovitvami pomanjkljiv in zato sklep z vprašanjem bolj smiseln. Takšen sklep namreč nakazuje na nove smeri razmišljanja, odpira nova vprašanja. Kaj lahko pričakujemo v prihodnosti v zvezi s sprejemanjem vseh drugih (morda še ne nastalih, prihodnjih) oblik zunajzakonskih skupnosti? Bodo vse te skupnosti in ljudje označeni kot nemoralni, brezbožni? Bodo posamezniki, ki so sicer verniki, a želijo svoja intimna razmerja urejati edino in le po svojih pravilih, neke vrste »Cerkveni izobčenci«? Najbolj primerno, a nadvse preprosto, se mi zdi naslovno vprašanje poglavja (Rener et al. 2006, 136) o novih partnerskih in družinskih oblikah, in sicer:

»Kaj zares šteje? Ženske, moški in otroci v različnih družinskih kontekstih«.

Kaj torej šteje? Kaj zares šteje? Razumevanje, uspešna komunikacija in ljubezen. V katerikoli obliki.

9 LITERATURA

1. Bajzek, Jože. 1995. Kriza in perspektive evropske družine. V *Družina, Zbornik predavanj in razprav na Osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine*, ur. Jože Ramovš, 87–121. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
2. Baloban, Josip in Gordan Črpić. 2005. Brak – institucija od koje se očekuje, a u koju se ne ulaže. V *U potrazi za identitetom*, ur. Mirjana Paić-Jurinić, 115–144. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
3. Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba *cf.
4. --- 2008. *Identiteta: Pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: Založba/*cf.
5. Beck, Ulrich. 2001. *Družba tveganja : na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
6. Beck, Ulrich in Elisabeth Beck-Gernsheim. 2001. *Individualization*. London: Sage publications Ltd.
7. --- 2004. Families in a Runaway World. V *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, ur. Jacqueline Scott, Judith Treas in Martin Richards, 499–514. Dostopno prek: http://www.ffst.hr/_download/repository/The_Blackwell_Companion_to_the_Sociology_of_Families.pdf (22. januar 2014).
8. --- 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: FDV.
9. Beck-Gernsheim, Elisabeth. 2002. *Reinventing the Family: in search of new lifestyles*. Malden: Blackwell.
10. Bergant, Milica. 1981. *Družina – zakon – ljubezen na razpotjih*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
11. Bernardes, Jon. 1997. *Family studies: an introduction*. London: Routledge.
12. Bobić, Mirjana. 2003. Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima. *Stanovništvo* 1–4 . Dostopno prek: <http://www.nb.rs/img/doi/0038-982x/2003/0038-982X0304065B.pdf> (3. februar 2014).
13. Boh, Katja. 1986. Ženska in preobrazba družine v industrijskih družbah. V *Ženske in diskriminacija*, ur. Maca Jogan, 130–137. Ljubljana: Delavska enotnost.
14. Brien, Michael J., Lee A. Lillard in Steven Stern. 1999. Cohabitation, marriage, and divorce in a model of match quality. V *Virginia Economics Online Papers*

322. Dostopno prek: <http://www.virginia.edu/economics/RePEc/vir/virpap/papers/virpap322.pdf> (12. april 2014).
15. Brown, Susan L., Laura Ann Sanchez, Steven L. Nock in James D. Wright. 2006. Links between premarital cohabitation and subsequent marital quality, stability, and divorce: a comparison of covenant versus standard marriages. V *Social science research* 35 (2). Dostopno prek: <http://www.bgsu.edu/content/dam/BGSU/college-of-arts-and-sciences/center-for-family-and-demographic-research/documents/working-papers/2006/CFDR> (3. februar 2014).
 16. Budinski, Ronald A. in Frank Trovato. 2005. The effect of premarital cohabitation on marital stability over the duration of marriage. *Canadian Studies in Population* 32.1. Dostopno prek: <http://www.canpopsoc.ca/CanPopSoc/assets/File/publications/journal/CSPv32n1p69.pdf> (14. januar 2014).
 17. Coast, Ernestina, 2009. *Currently cohabiting: relationship attitudes, expectations and outcomes*. Dostopno prek: http://eprints.lse.ac.uk/23986/1/Currently_cohabiting_%28LSERO%29.pdf (12. april 2014).
 18. De Rougemont, Denis. 1999. *Ljubezen in zahod*. Ljubljana: Založba *cf.
 19. De Vaus, David, Lixia Qu in Ruth Weston. 2003. Premarital cohabitation and subsequent marital stability. *Family Matters* 65. Dostopno prek: <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm2003/fm65/dev2.pdf> (3. februar 2014).
 20. Dijk, van A. Teun. 2001. Critical Discourse Analysis. V *The Handbook of Discourse Analysis*, ur. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen in Heidi E. Hamilton, 352–371. Malden: Blackwell Publishing.
 21. --- 2009. *News as discourse*. New York: Routledge.
 22. Dnes, Anthony W. 2004. Cohabitation and marriage. V *The law and economics of marriage and divorce*, ur. Anthony W. Dnes in Robert Rowthorn, 118–131. Dostopno prek: <http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=0CFIQFjAF&url=http%3A%2F%2Fxa.yimg.com%2Fkq%2Fgroups%2F5593953%2F> (4. februar 2014).
 23. Erjavec, Karmen. 2000. Medijska pismenost kot pogoj uspešne politične socializacije. *Teorija in praksa* 37 (4): 672–685.
 24. --- 2007 in Melita Poler Kovačič. *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 25. Fairclough Norman. 1995. *Media discourse*. London: Edward Arnold.
 26. --- 2001. *Language and power*. Essex: Pearson Education Limited.

27. --- 2012. *Critical Discourse Analysis*. Dostopno prek: https://www.academia.edu/3791325/Critical_discourse_analysis_2012_ (3. februar 2015).
28. Fairclough, Norman in Ruth Wodak. 1997. *Critical Discourse Analysis. Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction (2): 258–285*.
29. Fromm, Erich. 2006. *Umetnost ljubezni in življenja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
30. Geč-Korošec, Miroslava. 1982. *Predpisi o družinsko-pravnih razmerjih v SFRJ*. Ljubljana: Center za samoupravno in normativno dejavnost.
31. Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
32. --- 2000. *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba/*cf.
33. --- 2005. *Odbjegli svijet*. Zagreb: Klub studenata sociologije Diskrepancija.
34. Hamplova, Dana. 2002. Marriage and cohabitation: qualitative differences in partnership arrangements. *Czech Sociological Review* 38 (6). Dostopno prek: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/cdc4797ec7b3175a5d3a03224384501d3dc06789_184_65hampl44.pdf (23. april 2014).
35. Hatfield, Elaine in Richard L. Rapson. 2005. *Love and sex: cross-cultural perspectives*. Lanham: University of Press.
36. Hiekel, Nicole, Aart C. Liebroer in Anne-Rigt Poortman. 2012. *The meaning of cohabitation across Europe*. Dostopno prek: <http://epc2012.princeton.edu/papers/120762> (28. april 2014).
37. Huxley, Aldous. 1932. *Krasni novi svet*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
38. Jalušič, Vlasta. 1997. *8. marec v zgodovini boja za ženske pravice*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.
39. Jamieson, Lynn. 1999. Intimacy transformed? A critical look at the 'pure relationship'. *Sociology* 33 (3). Dostopno prek: <http://staff.um.edu.mt/aabe2/S99%20Jamieson.pdf> (15. april 2014).
40. Jogan, Maca. 1986. Ženske na poti od delne družinske do celostne družbene uveljavitve. V *Ženske in diskriminacija*, ur. Maca Jogan, 9–58. Ljubljana: Delavska enotnost.
41. Jones, Charles L., Lorne Tepperman in Susannah J. Wilson. 1995. *The futures of the family*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

42. Kamp Dush, Claire M., Catherine L. Cohan in Paul R. Amato. 2003. The relationship between cohabitation and marital quality and stability: change across cohorts? *Journal of marriage and family* 65 (3). Dostopno prek: http://www.researchgate.net/publication/227715936_The_Relationship_Between_Cohabitation_and_Marital_Quality_and_Stability_Change_Across_Cohorts (23. marec 2014).
43. Kiernan, Kathleen. 2004. Changing European Families: Trends and Issues. V *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, ur. Scott Jacqueline, Judith Treas in Martin Richards, 17–34. Dostopno prek: http://www.ffst.hr/_download/repository/The_Blackwell_Companion_to_the_Sociology_of_Families.pdf (22. januar 2014).
44. Kobe, Zdravko in Igor Primac. 2006. Predgovor. V *Prava poroka? 12 razmišljanj o zakonski zvezi*, ur. Kobe Zdravko in Igor Pribac. Ljubljana: Krtina.
45. Korošec, Tomo. 1998. *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
46. Kričaj Korelc, Brigita. 2005. Pojavne oblike in dejavniki razvoja sodobnega partnerstva in družine. *Anthropos* 1/4: 373–398.
47. Liefbroer, Aart C. in Edith Dourleijn. 2006. Unmarried cohabitation and union stability: testing the role of diffusion using data from 16 European countries. *Demography* 43 (2). Dostopno prek: <http://mwbdvjh.muse.jhu.edu/journals/demography/v043/43.2liefbroer.pdf> (22. december 2013).
48. Lindič, Mojca. 2009. Ekonomika ločitev – vpliv emancipacije žensk na stopnjo ločitev v evropskih državah. *IB Revija* 43 (3–4): 31–42.
49. Luhmann, Niklas. 2011. *Ljubezen kot strast: h kodiranju intimnosti*. Ljubljana: Založba Krtina.
50. Macura, Miroslav, Beets Gijs in Marion Burkimsher. 2002. Fertility and partnership: Why the FFS and what did we learn from it? V *Dynamics of fertility and partnership in Europe. Insights and lessons from comparative research*, ur. Miroslav Macura in Beets Gijs, Volume I. Dostopno prek: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/_docs/ffs/FFS_V1_DynamicsFertilityPartnershipEurope.pdf (3. februar 2014).
51. Majerhold, Katarina. 2006. Smo kot demokratična družba res pripravljeni sprejeti enakost in svobodo? V *Prava poroka, 12 razmišljanj o zakonski zvezi*, ur. Kobe Zdravko in Igor Pribac, 135–150. Ljubljana: Krtina.

52. Milić, Anđelka. 2001. *Sociologija porodice: kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
53. Milivojević, Zoran. 2000. *Formule ljubavi. Kako ne upropastiti sopstveni život tražeći pravu ljubav*. Novi Sad: Prometej.
54. Morgan, Patricia. 2000. *Marriage-Lite, The Rise of Cohabitation and its Consequences*. London: Institute for the study of Civil Society. Dostopno prek: <http://www.civitas.org.uk/> (20. februar 2014).
55. Musek, Janek. 1995. *Ljubezeni, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.
56. Nastran Ule, Mirjana. 2000. *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
57. Nock, Steven L. 1995. A comparison of Marriages and Cohabiting Relationships. *Journal of Family Issues* 16 (1). Dostopno prek: <http://jfi.sagepub.com/content/16/1/53.full.pdf+html> (20. december 2013).
58. Paetsch, Joanne J., Nicholas M. Bala, Lorne D. Bertrand in Lisa Glennon. 2004. Trends in the formation and dissolution of couples. V *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, ur. Jacqueline Scott, Judith Treas in Martin Richards, 306–321. Dostopno prek: http://www.ffst.hr/_download/repository/The_Blackwell_Companion_to_the_Sociology_of_Families.pdf (22. januar 2014).
59. Prešeren, France. 1982. *Poezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
60. Rener, Tanja. 2002. Novi trendi v zasebnih razmerjih. V *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*, ur. Vlado Mihelj, 79–103. Maribor: Aristej.
61. --- 2009. Neke poteškoće pri definisanju pojma porodice. V *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*, ur. Anđelka Milić, Smiljka Tomanović, 29–41. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
62. Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
63. Savić, Mile. 2002. Praktične implikacije »postmoderne filozofije«. *Filozofija i društvo* (19–20). Dostopno prek: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0353-5738/2002/0353-57380209021S.pdf> (11. november 2013).
64. Smock, Pamela, Lynne Casper in Jessica Wyse. 2008. Nonmarital cohabitation: current knowledge and future directions for research. *Population studies center*

- research report* 08–648. Dostopno prek: <http://www.psc.isr.umich.edu/pubs/pdf/tr08-648.pdf> (23. marec 2014).
65. *Slovar slovenskih frazemov*. 2011. Ljubljana: Založba ZRC.
66. *Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*. 2014. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (24. april 2014).
67. Sofokles. 1992. *Antigona, Kralj Ojdipus*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
68. *Družina*. 2015. Dostopno prek: www.druzina.si (15. januar 2015).
69. *Statistični urad Republike Slovenije*. 2014. *Demografsko področje. Prebivalstvo. Poroke, razveze, rodnost*. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp (28. april 2014).
70. Šadl, Zdenka. 2000. Zadeve srca na prepihu tranzicije. Reprezentacije ljubezni v ženskih revijah. *Družboslovne razprave* XVI (34–35): 189–205.
71. ---- 2014. Verbalna intimnost v partnerskih zvezah: spolne in razredne razlike. V *Kultura in razred*, ur. Breda Luthar, 223–239. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
72. Štulhofer, Aleksandar in Kiril Miladinov. 2004. Kraj intimnosti? Suvremenost, globalizacija i ljubavne veze. *Sociologija* XLVI (1). Dostopno prek: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2004/0038-03180401001S.pdf> (6. junij 2014).
73. Švab, Alenka. 1999. Transformacija intimnosti: seksualnost, ljubezen in erotika v modernih družbah. *Teorija in praksa* 36 (5): 873–876.
74. --- 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
75. Thomson, Elizabeth in Ugo Colella. 1992. Cohabitation and marital stability: quality or commitment? *Journal of marriage and the family* 54. Dostopno prek: <http://www3.telus.net/public/jfakeley/Cohabitation%20and%20Marital%20Stability.pdf> (15. april 2014).
76. Tomanović, Smiljka. 2009. Promene u porodicama. V *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*, ur. Anđelka Milić in Smiljka Tomanović, 151–168. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
77. Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
78. Ule, Mirjana. 2004. *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

79. --- 2008. *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
80. *Veliki slovar tujk*. 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.
81. Verhaeghe, Paul. 2002. *Ljubezen v času osamljenosti*. Ljubljana: ORBIS.
82. Vezovnik, Andreja. 2008. Kritična diskurzivna analiza v kontekstu sodobnih diskurzivnih teorij. *Družboslovne razprave XXIV (57)*: 79–96.
83. --- 2009. *Diskurz*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
84. Vilić, Dragana. 2011. *Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena*. Sociološki diskurs 1 (2). Dostopno prek: <http://socioloskidiskurs.com/wp-content/uploads/2012/02/02-Dragana-Vilic.pdf> (3. februar 2014).
85. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZDR-UPB1)*. Ur. l. RS 69-3093/2004 (24. maj 2014).
86. Zupančič, Karel, Barbara Novak, Viktorija Žnidaršič Skubic in Mateja Končina Peternel. 2005. *Reforma družinskega prava: predlog novih predpisov s komentarjem*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.